

บทที่ 2

จารึก

ความหมายเบื้องต้นตามรูปศัพท์ของจารึก หมายถึง "การเขียนรอยลึก เป็นตัวอักษรบนแผ่นศิลาหรือโลหะ"⁽¹⁾ ซึ่งเป็นวิธีเขียนอักษรวิธีแรกของสังคมต่าง ๆ ในสุวรรณภูมิ แต่ในเชิงประวัติศาสตร์แล้ว จารึกมิใช่เพียงการเขียนรอยลึกเป็นตัวอักษรบนแผ่นศิลาหรือโลหะเท่านั้น แต่จารึก คือ เอกสารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชนิดหนึ่งซึ่งบันทึกเรื่องราว เหตุการณ์ ความเชื่อ คำสอน พฤติกรรม ของสมาชิกของสังคม ลงไว้บนแผ่นศิลาหรือวัสดุอื่นใดที่คงทนถาวร เพื่อให้สิ่งซึ่งบันทึกไว้นั้นคงอยู่ แสดงสิ่งที่เจ้าของจารึกต้องการแสดงต่ออะไรหรือผู้ใดแม้เมื่อเจ้าของจารึกล่วงลับไปแล้ว นานเท่าอายุของจารึกเอง นอกจากมีค่าเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว จารึกยังอาจจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์สกุลแรก ซึ่งจดเรื่องราวร่วมสมัย หรืออดีตอันไกลของเจ้าของจารึกในระยะเวลาต่อเนื่องกัน โดยมีแบบอย่าง เป้าหมายและหน้าที่เฉพาะตัว เช่น จารึกสุโขทัยเกือบทุกหลัก จารึกลานนาหลักที่ 62, 76 เป็นต้น แต่จารึกบางหลักไม่อาจจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ได้ เพราะจารึกเหล่านั้นจัดทำขึ้นด้วยเหตุผล หรือหน้าที่ทางศาสนาหรืออย่างอื่นอย่างชัดเจน เช่น จารึกลานนาหลักที่ 65 กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดของเจ้าหมื่นคำเพชรผู้ครองนครลำปาง หรือจารึกหลักที่ 105 จารึกชื่อบุคคลซึ่งมหาสามีเจ้าญาณเทพวัดบ้านคอนมอบให้เป็นข้าวัดบ้านหนอง โดยให้หลานชื่อเจ้าเถรเป็นผู้ควบคุมดูแล เป็นต้น ขณะเดียวกันบางครั้งจารึกเหล่านั้นก็ไม่

(1) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2493. พิมพ์ครั้งที่ 12.

(พระนคร: โรงพิมพ์สหการพิมพ์, 2498), หน้า 289.

ได้กล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ในระยะเวลาซึ่งสืบเนื่องกัน เช่น จารึกตามฐาน
 พระพุทธรูป กรอบประตู ใบเสมา จารึกบนวัตถุสัมฤทธิ์ จำพวกสังข์ ชัน
 เชิงเทียน ขอบระฆัง ฯลฯ จารึกเหล่านี้ทำขึ้นเพื่อบอกว่าใครสร้างอะไร เมื่อไร
 เพื่ออะไร เช่น คำจารึกฐานพระพุทธรูปสมัยอุทอง ใต้ฐานพระมหาธาตุเจดีย์
 วัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า อ.เมือง จ.สุโขทัย ดังนี้ "คนนี่ก่อพระเจ้าแม่เอิน
 ไว้นบูรพารามนี้"⁽¹⁾ หรือคำจารึกบนขันสัมฤทธิ์ อักษรขอมโบราณ ภาษาขอม
 1 บรรทัด ดังนี้ "ไทยธรรม พระกมรเตงอัญ ศรีวิเรนทราธิบดีกรม
 แดกมราเตงชคต ศรีวิเรศวร ณ ตำบลสังโฆท 1109 ศก"⁽²⁾ จารึก
 ประเภทนี้ จึงมีคุณค่าในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ให้เนื้อหาสาระและ
 ความรู้บางประการ เช่น พระนามกษัตริย์ ยศ ตำแหน่งของขุนนาง ตำแหน่ง
 และนามทางศาสนาของสมเด็จพระสังฆราช พระผู้ใหญ่ในศาสนา เจ้าผู้ครองนคร
 ต่าง ๆ บุคคลสำคัญของแต่ละสมัย เช่น จารึกหลักที่ 71 จารึกวัดพระธาตุ
 จ.ลำพูน กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า แห่งศรีพิจัยราชรัฐและพระราชมารดา
 นำเครื่องบูชาไปบูชาพระมหาธาตุเจดีย์⁽³⁾ จารึกหลักที่ 101 จารึกวัดป่าใหม่
 เชียงราย กล่าวถึงการสร้างวัดป่าใหม่ ของเจ้าหมื่นลอเทพศรีจุฬา⁽⁴⁾ หรือ
 จารึกหลักที่ 108 จารึกวัดคำหนัก กล่าวถึงนามของ พระรามาริษีศรีสินทร
 บรมจักรพรรดิราชาธิราชราเมศวรธรรมิกาชเคไชชัย พรหมเทพาคิเทพ
 ศรีภูวนาธิเบศร์บรมพิตร⁽⁵⁾ เป็นต้น การกล่าวถึงการสร้างและปฏิสังขรณ์วัด

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (พระนคร: โรงพิมพ์-
 สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 268.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

(5) เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

การถวายที่ดิน ผู้คน สัตว์เลี้ยงและของมีค่าให้วัด ล้วนให้ความรู้ทางค่านิยม เศรษฐกิจ การผลิต ประวัติศาสตร์ และแม้แต่ความเชื่อทางสังคม ซึ่งอาจนำไปตรวจสอบประกอบกับหลักฐานด้านอื่นเป็นการเพิ่มพูนหรือนำไปสู่ความรู้เกี่ยวกับ สังคมนั้น ๆ ได้ เช่น จารึกหลักที่ 94 จารึกลานทองคำ กล่าวถึงการสร้าง พระธาตุดังนี้

ศักราชได้ 746 ปีชวคณัศัทร เดือน 4 แรม 6 ค่ำ วันศุกร์
ไทยกายสัน พระมหาสังฆราชเจ้าผู้มีบุญ อันเป็นครูแกมหาธรรมราชา
เห็นผลกรรม อันเป็นแกนปรารถนาโพธิสมภารแล จักมีก่เลือดสัตว์ ออกจาก
สูงสารไซร จิ่งโอบรร้าว ทั้งหลายไปเอาหินผามากระทำเป็นเจดีย์ 4
คาน พระธาตุแห่งมหาธรรมราชาควยกว้างโค 12 วา แล 2 คอก
ควยสูงโค 17 วา คาแซน เมื่อแลวงลวง พระธาตุนี้ควยค้ำว่า พุทโธ
ภวิสุตสามี อนาคตเต ภเว ฯ แล ฯ (1)

หรือจารึกปราสาทพระขรรค์ บทที่ 49, 50 และ 51 กล่าวถึงการบูชาพระ-
โพธิสัตว์โลกेश্বর ดังนี้

- บทที่ 49 เครื่องอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีบูชา เช่น ผลไม้ ดอก าลา ไม่ได้
ระบุไว้ในที่นี้ เพราะเป็นสิ่งที่ทราบกันดีเหลือเกิน คนยอมจะทำได้
เหมาะสมถูกต้องตามประเพณี
- บทที่ 50 ผาสักหลาดคอบางสี่ขาและแคง 645 ชิ้น สำหรับเป็น
เครื่องแต่งองค์พระโพธิสัตว์ พรอมควย (ผาสสำหรับ) คลุมเตียง
และเกาอี้
- บทที่ 51 เครื่องปูพื้นทำควยแพรจีน บูเพื่อป้องกันยุงรันทที่จะมาไต่ตอม
พระบาทของพระโพธิสัตว์โลกेश্বর และเทวรูปอื่น ๆ (2)

ในที่นี้จึงจัดแบ่งประเภทของจารึกอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท
เพื่อการศึกษาในแนวทางของประวัติศาสตร์นพนธ์โดยเฉพาะ คือจารึกประเภทที่จัด
เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ และมีค่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วย กับ

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

จารึกประเภทที่ไม่อาจจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ซึ่งจะยึดเอาจารึกกลุ่มซึ่งมีลักษณะเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์เป็นหลัก สำหรับจารึกกลุ่มซึ่งเป็นเพียงหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น จะนำมาศึกษาเป็นส่วนประกอบด้วย

การศึกษาจารึกในฐานะงานเขียนทางประวัติศาสตร์นั้น มีข้อจำกัดหลายประการ ดังนี้

1. เนื้อหาของจารึกมักละเอียดรายละเอียดบางอย่างซึ่งคนสมัยนั้นรู้และเข้าใจที่อยู่แล้ว ทำให้ข้อมูลที่จะใช้ในการวิเคราะห์ภายนอกไม่แน่นอน ต้องอาศัยการสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งบางครั้งไม่อาจตกลงกันได้ การไม่ทราบระยะเวลาและเจ้าของที่แน่นอนของจารึก ทำให้การพยายามศึกษาจารึกในแง่ของการเขียนประวัติศาสตร์ไทย เป็นไปอย่างลำบากและไม่แน่นอน
2. ความลึกลับและการชำรุดหักพังของจารึก ตลอดจนคำโบราณหลายคำซึ่งเข้าใจความหมายไม่ได้ ทำให้เนื้อหาของจารึกซึ่งละเอียดรายละเอียดอยู่แล้ว ชาควีน หากความแน่นอนไต่ยาก และไม่อาจเข้าใจได้ตลอด การอ่านจารึกจึงมีปัญหายุ่งยาก ดังปรากฏว่าจารึกที่อ่านไว้แต่เดิมมีข้อผิดพลาดมากมาย ปัญหาเหล่านี้มีผลต่อการวิเคราะห์ภายในการศึกษาลักษณะและวิวัฒนาการของการเขียนจารึกอยู่บ้าง
3. จารึกสำคัญ ๆ หลายหลัก มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวอยู่มาก เช่น หลักที่ 1, 2, 3 ฯลฯ การจัดระเบียบวิธีการเขียนจารึกให้แน่นอนจึงค่อนข้างเป็นไปได้ยาก
4. ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับยุคสมัยที่นิยมเขียนจารึกค่อนข้างจะมีคมน้อยมาก นอกจากไม่สามารถอาศัยความรู้ดังกล่าวอธิบายปัญหาเกี่ยวกับการเขียนจารึกแล้ว ยังเป็นอุปสรรคในการพยายามอธิบายสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ (Historical Context) ของจารึกอีกด้วย
5. เกี่ยวกับจำนวนของจารึกที่ค้นพบในประเทศไทย จารึกซึ่งค้นพบแล้วจำนวนเกือบครึ่งยังไม่ได้รับการอ่าน และมีหลักฐานที่พอเชื่อได้ว่า ยังมีจารึกที่ค้น

ไม่พบอีกจำนวนไม่น้อย จารึกซึ่งยังไม่ได้อ่านและยังค้นไม่พบเหล่านี้ อาจมีน้ำหนักมากพอที่จะเปลี่ยนระเบียบวิธีการ เขียนจารึกซึ่งได้ศึกษาไว้ในที่นี้ก็เป็นได้

จารึกเป็นวิธีการจดบันทึกประวัติศาสตร์ซึ่งเก่าแก่ที่สุดในดินแดนสุวรรณภูมิ เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ของโลก ซึ่งเริ่มบันทึกประวัติศาสตร์ด้วยการจารึก ขณะนี้ในประเทศไทยค้นพบจารึกแล้ว 481 หลัก อ่านและตีพิมพ์แล้วประมาณ 284 หลัก⁽¹⁾ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงแบ่งสมัยของจารึกที่ค้นพบในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทยไว้ ดังนี้⁽²⁾

1. จารึกทวารวดี แหล่งที่พบแถบจังหวัดลพบุรี ราชบุรี อายุประมาณ ปี พ.ศ. 1250 จัดเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุด มักพบจารึกอยู่บนศิลปวัตถุทางศาสนา เช่น ฐานพระพุทธรูป สถูปศิลา ฯลฯ ภาษาที่ใช้เป็นตัวอักษรอินเดียใต้ ภาษามคธ เนื้อหาของจารึกมักเกี่ยวกับการประกาศศาสนาโดยเฉพาะส่วนใหญ่เป็นคาถาสำหรับ เคารพบูชา เช่น "ธรรมทั้งหลายใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าได้ ตรัสแล้วเพียวซึ่งเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับใดแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะเจ้าตรัสอย่างนี้โดยปกติ"⁽³⁾ จารึกทำนองเดียวกันนี้มีพบอีกมาก สลักบนธรรมคิลาส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระปฐมเทศนา เช่น จารึกหลักที่

(1) ประเสริฐ ณ นคร, จากการแสดงปาฐกถาทางประวัติศาสตร์ เรื่อง "ศิลาจารึก" ณ โรงละครแห่งชาติ (โรงเล็ก) ในวันเสาร์ที่ 8 กรกฎาคม 2521.

(2) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 (พระนคร: โรงพิมพ์ - สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521), หน้า 2 - 3.

(3) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (พระนคร: โรงพิมพ์ - สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), หน้า 8.

30 จารึกเขมรมา บนแผ่นอิฐ จารึกเป็นอักษรอินเดียใต้ ภาษามคธ ดังนี้
 "ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรม
 เหล่าใด และความคับโหดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุ
 แห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความคืบนั้น พระมหาสมณะเจ้ามีลัทธินี้
 ดังนี้"(1)

2. จารึกศรีวิชัย พบในบริเวณจังหวัดภาคใต้ที่เคยเป็นที่ตั้งของ
 อาณาจักรศรีวิชัยมาก่อน เช่น นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี เป็นต้น มีอายุ
 อยู่ระหว่างปี พ.ศ. 1250 - 1650 ภาษาที่ใช้คือ ภาษาสันสกฤต เขมร และ
 ทมิฬ เนื้อหาของจารึกมักเกี่ยวกับการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระราชา และ
 พระราชกรณียกิจของพระองค์ เช่น จารึกหลักที่ 24 จากจังหวัดนครศรีธรรมราช
 เริ่มต้นจารึกด้วยคำว่า "สวัสตี" ระบุพระนามกษัตริย์แห่งตามพรลิงค์ คือ
 พระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราช แห่งราชวงศ์ปทุมวงศ์ ว่าทรงมีความเฉลียวฉลาด
 ในนิติศาสตร์และมีอำนาจมากประจักษ์พระอาทิตย์ มีความสง่างามราวกับพระจันทร์
 พระเกียรติคุณของพระองค์เสมอกับพระเจ้าธรรมโศกราช(2) หรือจารึกหลักที่ 23
 จากไชยา กล่าวถึงการสร้างปราสาทอิฐ 3 หลัง เพื่อบูชาพระโพธิสัตว์ของ
 พระราชาแห่งกรุงศรีวิชัย(3) เป็นต้น

3. จารึกกัมพูชา พบในบริเวณภาคอีสาน เช่น จังหวัดอุดรธานี
 นครราชสีมา ปราจีนบุรี อายุอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 1050 - 1750 เป็นจารึก
 บนเสาคหิน ศิลาสลัก แผ่นทองแดง แผ่นทอง วัตถุสัมฤทธิ์ต่าง ๆ ภาษาที่ใช้มัก

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

(2) นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครู, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์
 นครศรีธรรมราช (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2521), หน้า 451.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 445 - 446.

เป็นภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต เนื้อหาส่วนใหญ่ของจารึกกัมพูชาแสดงเป้าหมายทางศาสนาสมกับคติความเชื่อทางลัทธิพราหมณ์ควบคู่กับประวัติเจ้าของจารึกซึ่งอาจเป็นกษัตริย์หรือผู้มีฐานะสูงในสังคม คำสาปแช่งและการสรรเสริญพระเจ้า เช่น จารึกหลักที่ 119 จากจังหวัดสุรินทร์ กล่าวถึงการสร้างรูปโคนนทีด้วยศิลา ผู้สร้างคือเจ้าชายจิตรเสน ซึ่งต่อมาคือพระเจ้ามเหศวรมัน การสร้างรูปโคนนทีนี้ ได้สร้างเมื่อปราบปรามทุกประเทศแล้ว หรือจารึกหลักที่ 123, 127 กล่าวถึงการสร้างศาสนสถาน การสาปแช่งผู้ที่ล่วงเกินทรัพย์สินของพระ และมีจารึกอีกไม่น้อยที่จัดทำขึ้นเพื่อสรรเสริญกษัตริย์โดยเฉพาะ เช่น จารึกปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งแต่งสรรเสริญพระอิศวรในบทแรก ต่อมาสรรเสริญการกระทำอันกล้าหาญในการรบและปรัชญา ของพระราชโอรสหรือรัชทายาทและราชวงศ์ของพระองค์ จารึกกัมพูชาเป็นจารึกที่งดงาม สมบูรณ์ด้วยศิลปะทางการประพันธ์ ซึ่งแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าทางคานอักษรศาสตร์อย่างสูง เพราะนอกจากจารึกเป็นร้อยกรองด้วยภาษาที่ประณีตแล้ว ยังมีจารึกหลายหลักแต่งเป็นโคลก⁽¹⁾ และฉันทลักษณ์ต่าง ๆ เช่น จารึกปราสาทเขาพนมรุ้ง จารึกหลักที่ 117, 118, 119 เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นการลำดับเหตุการณ์และการเรียบเรียงเรื่องราวเป็นไปอย่างมีระเบียบ อาจกล่าวได้ว่าจารึกกัมพูชาเป็นจารึกที่มีวิวัฒนาการสูงสุดในดินแดนแถบนี้

4. จารึกหริภุชย พบในบริเวณจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน อายุระหว่างปี พ.ศ. 1650 - 1750 ใ้ภาษามคธและภาษามอญ

5. จารึกสุโขทัย พบในบริเวณจังหวัดสุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก กำแพงเพชร นครสวรรค์ อายุระหว่างปี พ.ศ. 1830 - 2050 วัสดุที่ใช้ได้แก่ หินชนวนสีเขียว หินทราย ศิลปะวัตถุสัมฤทธิ์ และแผ่นดินเผา มีขนาดต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ขนาดเล็กกว้าง 19 ซม. ยาว 30 ซม. หนา 1.5 ซม. จนถึงขนาดใหญ่สูง 2 เมตร 75 ซม. กว้าง 67 ซม. หนา 7 ซม. ภาษา

(1) คำประพันธ์สันสกฤต สืบาทเป็นหนึ่งบท เรียกว่า โคลกหนึ่ง.

ที่ใช้คือ ภาษาไทย มคธ บาลี เขมร เป็นจารึกที่มีความสำคัญที่สุดในบรรดาจารึกที่พบในประเทศไทย เพราะใช้เป็นหลักฐานซึ่งสำคัญที่สุดในการค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย ขณะเดียวกันยังมีคุณลักษณะเด่นชัดในฐานะเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทย อย่างที่จารึกอื่น ๆ ไม่มี

6. จารึกลานนาไทย พบในบริเวณจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย เช่น ชัยนาท เชียงราย จำปาศักดิ์ เชียงใหม่ อายุอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 1850 - 2150 วัสดุที่ใช้ได้แก่ หินชนวนสีเขียว หินทราย ศิลปวัตถุสมัยทวารวดี จารึกฐานพระพุทธรูป ภาษาที่ใช้คือ ภาษาไทยยวน บาลี ขอม และไทย เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการสร้างและปฏิสังขรณ์วัด หรือโบราณสถานในพุทธศาสนา การกัลปนาผู้คนและสิ่งของให้วัดโดยแสดงในรายละเอียดว่า ได้ถวายอะไรให้วัดบ้าง พร้อมกับได้สาปแช่งผู้ที่ละเมิดทรัพย์สินเหล่านี้ด้วย และมักจะบอกประวัติเจ้าของจารึกย่อ ๆ บางครั้งเล่าถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงระยะเวลานั้น ๆ ด้วย

7. จารึกกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ อายุหลังปี พ.ศ. 1893 ลงมา วัสดุที่ใช้คือหินชนวนสีเขียว แผ่นิฐ ลานเงิน ลานทองคำ ลานคัมภีร์ ขนาดไม่ใหญ่โตมากนัก เพราะส่วนใหญ่เป็นจารึกที่จัดทำขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ทางพิธีกรรมและศาสนา เป็นการจารึกเรื่องราวเกี่ยวกับการทำบุญกุศล การสร้างวัด และการสาปแช่งผู้ที่ยุ่งเกี่ยวกับสมบัติของวัด การแสดงความปรารถนาอันเป็นที่สุดของการทำบุญ เพราะในสมัยดังกล่าวการบันทึกประวัติศาสตร์ด้วยการจารึกเสื่อมไปมากแล้ว ความสำคัญของจารึกจึงค่อนข้างจะจำกัดอยู่เพียงขอบเขตด้านศาสนาและพิธีกรรม เช่น จารึกหลักที่ 42 กล่าวถึงการบำเพ็ญบุญกุศลในวันอายุครบ 75 ปีของพ่ออ้าย แม่เนา⁽¹⁾ หรือจารึกหลักที่ 91 จารึกวัดเทพจันทร์ กล่าวถึง

(1) สำนักนายกรัชมณฑรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 53.

การปฏิสังขรณ์วัดเทพจันทร์ของกรมหลวงราชานุรักษ์⁽¹⁾ จารึกหลักที่ 130 จารึก
ฐานพระพุทธรูป ความว่าพระเจ้าแม่โคสร้างขึ้นเพื่อไว้ในวัดบูรพาราม⁽²⁾ ฯลฯ
นอกจากนั้นแล้วยังมีจารึกบางหลักที่จัดทำขึ้นเฉพาะกิจ เช่น ศิลาดารึกประกาศ-
ข้อห้าม 4 ประการ ในการสั่งสอนคริสตศาสนาในสมัยพระเจ้าบรมโกศ⁽³⁾
จารึกพระราชทานบรรดาศักดิ์และสมณะศักดิ์⁽⁴⁾ หรือจารึกที่พระเจ้าเจดีย์ศรีสองรักษ์
เมืองคานช่าย ว่าควยสมเด็จพะมหาจักรพรรดิกับพระไชยเชษฐา พระเจ้ากรุง-
ศรีสัตนาคคนทูตทำพิธีปักปันเขตแดนกัน เป็นต้น⁽⁵⁾ และจารึกยังถูกนำมาใช้ในคาน
วิชาการคือ การจารึกความรู้สาขาต่าง ๆ ลงบนระเบียงวัดพระเชตุพนในสมัย
รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และค่อยสูญความนิยมไป กลายเป็นส่วนหนึ่ง
ของธรรมเนียมการสร้างวัดหรือสถานที่สำคัญ เช่น จารึกอธิบายประวัติพระเจ้าเจดีย์
วัดชุมพลนิกายาราม บางปะอิน⁽⁶⁾ จารึกอนุสาวรีย์พระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์⁽⁷⁾
เป็นต้น

(1) สำนักนายกรัชมন্ত্রী, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4, หน้า 33.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

(3) คุรายละเอียดในประชุมพงศาวดารภาคที่ 38 (พระนคร: โรงพิมพ์-
คุรุสภา, 2507), หน้า 111 - 117.

(4) สำนักนายกรัชมন্ত্রী, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1 (พระนคร:
โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী, 2510), หน้า 26, 28, 30, 31, 79 และ 80.

(5) เรื่องเดียวกัน, หน้า 1 - 3.

(6) สำนักนายกรัชมন্ত্রী, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 6 (พระนคร: โรงพิมพ์-
สำนักนายกรัชมন্ত্রী, 2521), หลักที่ 191.

(7) เรื่องเดียวกัน, หลักที่ 227 และ 228.

ลักษณะและวิวัฒนาการของการเขียนจารึกไทย

โดยที่ได้แสดงแล้วว่า ศิลาจารึกเท่าที่ค้นพบในประเทศไทยนั้นมีได้มีเฉพาะจารึกของชนชาติไทยเท่านั้น ยิ่งกว่านั้นจารึกจำนวนไม่น้อยยังจัดทำขึ้นก่อนปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าชนชาติไทยได้ตั้งหลักแหล่งลง ณ บริเวณที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน ดังปรากฏว่า จารึกที่เก่าแก่ที่สุดคือ จารึกของกษัตริย์ชอมชื่อ จิตรเสนา พบที่ปากน้ำมูล จารึกไว้เมื่อปี พ.ศ. 1200 และไม่ว่าจะเป็นจารึกทวารวดี ศรีวิชัย หรือกัมพูชา ล้วนแต่เป็นจารึกซึ่งเกิดขึ้นก่อนการตั้งหลักแหล่งมั่นคงของคนไทย และมีจารึกที่จัดทำขึ้นโดยคนเชื้อชาติไทยอย่างค่อนข้างแน่นอน ฉะนั้นการศึกษาลักษณะและวิวัฒนาการของการเขียนจารึกไทยในที่นี้ จะทำเฉพาะจารึกซึ่งเชื่อว่าจัดทำขึ้นโดยคนไทย ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ จารึกสุโขทัย จารึกลานนาไทย จารึกกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 85 หลักเท่านั้น

จากจารึกซึ่งเข้าใจว่าจัดทำโดยคนไทยประมาณ 85 หลักนี้ ได้นำมาจัดแบ่งออกเป็น 3 ประเภท โดยอาศัยสมัยเวลาที่เข้าใจว่าได้จัดทำจารึกนั้น ๆ ขึ้นเป็นตัวกำหนด เพราะพิจารณาเห็นว่า เป็นวิธีที่จะศึกษาลักษณะและวิวัฒนาการของการเขียนจารึกได้ชัดเจนยิ่งกว่าใช้ตัวกำหนดอย่างอื่น เช่น ภูมิภาค เนื้อหา ฯลฯ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าผู้เขียนจะละทิ้งตัวกำหนดเหล่านี้เสีย และจะได้นำมาเป็นตัวกำหนดรวมของการศึกษาจารึกแต่ละสมัยด้วย

หากจะจัดลักษณะและวิวัฒนาการการเขียนจารึกไทยตามสมัยเวลา จะแบ่งได้ 3 รุ่น ดังนี้

1. จารึกพิเศษรุ่นแรก มีหลักเดียวคือ จารึกหลักที่ 1 สันนิษฐานว่าจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 1835 สำหรับตอนที่ 2 และ 3 ของจารึกคงเขียนขึ้นเพิ่มเติมหลังจากนั้น ขณะนี้ไม่อาจกำหนดแน่นอนได้ว่าจารึกขึ้นเมื่อใด

2. จารึกยุคกลาง ประมาณปี พ.ศ. 1900 - 2000 อาจจัดได้ว่าเป็นยุคทองของจารึก เพราะเป็นยุคที่นิยมจัดทำจารึกกันมากเป็นพิเศษ ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ทางด้านการเมือง ศาสนา พิธีกรรม คำสอน

และกฎหมาย จารึกสำคัญ ๆ เกือบทุกหลักจัดทำขึ้นในระยะนี้

3. จารึกยุคหลัง ประมาณปี พ.ศ. 2000 ลงมา จัดเป็นยุคเสื่อมของ จารึก ความสำคัญของจารึกในแง่ต่าง ๆ ลดน้อยลง จนแทบจะจำกัดอยู่เฉพาะ เรื่องเกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรม เพราะความนิยมเกี่ยวกับการจดบันทึกเหตุการณ์ เปลี่ยนไปนิยมใช้วิธีจารลงบนใบลาน อย่างถาวรแทน จารึกจึงค่อย ๆ สูญความ นิยมไป

จารึกพิเศษรุ่นแรก

จารึกพิเศษรุ่นแรกมีหลักเดียวคือ จารึกหลักที่ 1 ที่จัดแยกจารึกหลักที่ 1 ออกเป็นจารึกพิเศษรุ่นแรกหลักเดียว เนื่องจากเป็นจารึกที่มีปัญหาเกี่ยวกับระยะเวลาที่จัดทำขึ้น ปัจจุบันยอมรับกันว่าเนื้อหาของจารึกหลักนี้แบ่งออกได้เป็น 3 ตอน และจารึกขึ้นในระยะเวลาที่แตกต่างกัน คืออาจจะตั้งแต่สมัยของพ่อขุนรามคำแหงถึง สมัยพระเจ้าลิไทย จารึกหลักที่ 1 จึงเป็นจารึกที่คาบเกี่ยวอยู่ในช่วงเวลาาน เกินกว่าจะจัดบรรจุเข้ากับสมัยใดสมัยหนึ่งได้ และยังเป็นจารึกที่สำคัญและมีน้ำหนัก มากพอที่จะทำให้ระบียบวิธีการเขียนจารึกสมัยใดสมัยหนึ่งที่จะจัดรวมไว้ชั่วคราวระบียบ ได้ เพราะเป็นจารึกหลักที่มีลักษณะเฉพาะตัวมาก ในที่นี้จึงจัดแยกไว้ต่างหากเพื่อ สามารถศึกษาได้อย่างละเอียด และเนื่องจากยอมรับกันว่าตอนที่ 1 ของจารึก หลักนี้ จารึกขึ้นประมาณปี พ.ศ. 1835 ในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งอาจจัดเป็น จารึกรุ่นแรกสุดของไทยได้ จึงจัดไว้เป็นจารึกพิเศษรุ่นแรก

จารึกหลักที่ 1 นี้รู้จักกันทั่วไปว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหง มีลักษณะเป็น หลักศิลาแท่งรูปสี่เหลี่ยมยอดแหลมมน สูง 1 เมตร 11 ซม. มีข้อความจารึก ทั้งหมด 4 คำน คำนที่ 1 และ 2 มี 35 บรรทัด คำนที่ 3 และ 4 มี 27 บรรทัด⁽¹⁾ แบ่งเนื้อความเป็น 3 ตอน คือ

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 15.

ตอนที่ 1 เริ่มตั้งแต่บรรทัดที่ 1 ถึงบรรทัดที่ 17 และ 1 คำแรก
ของบรรทัดที่ 18 คำที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระประวัติของพ่อขุนรามคำแหง
ตั้งแต่ประสูติจนเสวยราชสมบัติ ลักษณะเป็นการเล่าถึงอดีตชีวิตประวัติของพ่อขุน-
รามคำแหง ผู้เป็นเจ้าของจารึก⁽¹⁾ ยิ่งกว่าเป็นการเล่าถึงเรื่องราวของสังคมใน
ส่วนรวม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงสำนักพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของพระองค์ที่โปรดให้
จารึกเรื่องราวในอดีตของครอบครัวของพระองค์ไว้ เพราะอย่างน้อยที่สุดก็แสดงว่า
ผู้คนยุคนั้นเริ่มมีสำนักทางประวัติศาสตร์อย่างแคบ ๆ ค่ายเรื่องราวของวงศ์วานของ
ตน พ่อขุนรามคำแหงน่าจะทรงเป็นทั้งเจ้าของและผู้ประพันธ์จารึกตอนที่ 1 นี้ด้วย
พระองค์เอง เพราะใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 "กู" โดยตลอด⁽²⁾

(1) ในการจัดทำจารึกแต่ละหลักนั้นน่าจะมีผู้เกี่ยวข้อง 3 คน คือ
ก. ผู้เป็นเจ้าของจารึกซึ่งหมายถึง ผู้สั่งหรือผู้จัดให้มีการทำจารึกขึ้นด้วยอำนาจ
ด้วยทรัพย์สินด้วยศรัทธา ผู้เป็นเจ้าของจารึกอาจเป็นผู้มีอำนาจทางการเมือง
การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนาพอสมควร เช่น พระเจ้าแผ่นดิน
พระมหากษัตริย์ ราชเทวี เจ้าเมือง ขุนนาง พราหมณ์ พระ และกษัตริย์
ข. ผู้ประพันธ์หมายถึง ผู้แต่งและเรียบเรียงเนื้อหาและข้อความในจารึก เข้าใจ
ว่าคงแต่งและเรียบเรียง ไปตามความประสงค์ของเจ้าของจารึกมากกว่าจะแต่ง
เองตามใจชอบ ผู้ประพันธ์จะต้องเป็นผู้มีความรู้มากพอเพราะจารึกบางหลักแสดง
ความเจริญทางด้านภาษา อักษรศาสตร์ และวรรณคดีอย่างสูง ผู้ประพันธ์อาจ
เป็นปราชญ์ ราชครูในราชสำนัก พราหมณ์ พระ นักบวช ฯลฯ บางครั้งผู้
เป็นเจ้าของจารึกอาจประพันธ์จารึกด้วยตนเองก็ได้
ค. ผู้จารึกหรือผู้สลักตัวอักษรลงบนแผ่นจารึก จะต้องเป็นผู้อ่านออกเขียนได้หรืออาจ
เป็นบุคคลเดียวกับผู้ประพันธ์

(2) นอกจากใช้ "กู" เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 แล้ว ยังใช้คำว่า "ตู"

ตอนที่ 2 ตั้งแต่บรรทัดที่ 18 คำที่ 1 ไปจนถึงบรรทัดที่ 27 ของ คำที่ 3 ว่าควยชีวิตความเป็นอยู่และธรรมเนียมต่าง ๆ ของชาวสุโขทัยตลอดจน สภาพบ้านเมืองในขณะนั้น ตอนท้ายได้กล่าวถึงการสร้างพระแท่นนังคศิลาบาตร เมื่อ พ.ศ. 1835 คร. ประเสริฐ ฦ นคร สันนิษฐานว่าตอนที่ 2 นี้ อาจารย์กชื้น หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง⁽¹⁾ เพราะเริ่มต้นว่า "เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมือง สุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ถ้าคำว่า เมื่อชั่ว เป็นเรื่องบอกเวลาในอดีต จริง ตอนที่ 2 นี้ก็ต้องจารึกขึ้นหลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งท่านสุภัทรศิลา ทรงเห็นว่า ถ้าหลังจริง ก็ต้องเพิ่งสิ้นรัชกาลไปใหม่ ๆ ไม่ถึงสมัยพระเจ้าลิไทย เพราะสมัยพระเจ้าลิไทย ไม่ใช่ระยะพญูชนะอยู่บรรทัดเดียวกันแบบจารึก พ่อขุนรามคำแหง⁽²⁾

ท่านผู้เชี่ยวชาญเรื่องสุโขทัยยอมรับว่าพ่อขุนรามคำแหงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1822 ถึง พ.ศ. 1842⁽³⁾ จากจารึกหลักที่ 1 เราทราบว่าพ่อขุนรามคำแหง ประดิษฐานราชธานีขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 จารึกหลักนี้จึงต้องไม่จารึกขึ้นก่อนปี พ.ศ. 1826 และในจารึกหลักเดียวกันนี้ ยังกล่าวถึงการสร้างพระแท่นนังคศิลาบาตร ใน พ.ศ. 1835 จึงมีผู้สันนิษฐานว่าจารึกหลักที่ 1 นี้คงจัดทำขึ้นเมื่อคราวสร้าง พระแท่นคือประมาณ พ.ศ. 1835 แต่จารึกไม่จบในคราวเดียวกัน คือเฉพาะตอนที่ 1 บรรทัดที่ 1 ถึง 17 เท่านั้นจารึกขึ้นในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ส่วนตอนที่ 2 จารึกขึ้นหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงคือ อาจจะเป็นสมัยพระเจ้าเลอไทย หรือ

(1) ประเสริฐ ฦ นคร, ความเห็นเรื่องจารึกพ่อขุนรามคำแหง, ใน ผลงานคนควาประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกสือ(ไม้)เค็ม, (พิมพ์เนื่องในงาน พระราชทานเพลิงศพนายบุญเรือง ฦ นคร ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน, 2514), หน้า 84.

(2) เรื่องเดียวกัน.

(3) คุรายละเอียดยใน ประเสริฐ ฦ นคร, การชำระประวัติศาสตร์สุโขทัย, ใน ผลงานคนควาประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกสือ(ไม้)เค็ม, หน้า 38 - 41.

พระเจ้าวังนำถม หรือพระเจ้าลิไทยคอนตันก็ได้⁽¹⁾

เกี่ยวกับปัญหาเรื่องระยะเวลาและเจ้าของจารึกหลักที่ 1 ตอนที่ 1 และ 2 นี้ ผู้เขียนยังเห็นว่าอาจเป็นไปได้ที่เขียนขึ้นพร้อมกันในสมัยของ พ่อขุนรามคำแหง โดยตอนที่ 1 ทรงนิพนธ์เองและให้ผู้อื่นจารึก สำหรับตอนที่ 2 คงมีใค้พิพนธ์เอง เพราะเมื่อกล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหง จะใช้พระนามโดยตรง แสดงความเป็นบุรุษที่ 3 ทั้งข้อความในตอนที่ 2 นี้ก็ประณีตกว่าตอนที่ 1 ทั้ง ภาษา การเรียบเรียง และเนื้อหาที่บรรจู่ จึงอาจโปรดให้นักปราชญ์ในราชสำนัก ประพันธ์ขึ้น เพื่อเล่าถึงเรื่องราวทั่ว ๆ ไปในเมืองสุโขทัยให้ทราบทั่วกัน เพราะ สมัยของพระองค์นั้น สุโขทัยได้กลายเป็นอาณาจักรอาณาจักรหนึ่งมีเมืองขึ้นใหญ่น้อย มากมาย การจารึกประกาศความรุ่งเรือง ชีวิตความเป็นอยู่ ธรรมเนียมประเพณี ของชาวสุโขทัย จึงอาจทำขึ้นเพื่อเป็นหลักหรือประโยชน์ทางใดทางหนึ่งในการ ปกครองเมืองเหล่านั้นก็ได้ การยักถือคำว่า "เมื่อชั่ว" เพียงคำเดียวและทัศน จารึกตอนที่ 2 ทั้งหมดว่าเป็นเรื่องในอดีตยังไม่หนักแน่นพอ และเมื่อศึกษาจาก พฤติกรรมทางการเมืองของพระองค์แล้ว กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เช่นพระองค์ไม่น่าจะทำ จารึกสำคัญค้างไว้หลายปีเช่นนั้น หากจารึกหลักนี้จัดทำขึ้นไว้คู่กับพระแท่น - มนังคศิลาบาตรจริง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นไปได้มาก จารึกหลักนี้ควรเริ่มจารึก ในปี พ.ศ. 1835 เหตุใดจึงปล่อยให้จารึกค้างไว้เพียง 17 บรรทัดถึง 7 ปี ถ้านับถึงปีที่พระองค์สวรรคตจึงเริ่มจารึกกันใหม่ทั้งตอนท้ายของคานที่ 3 ของจารึก หลักนี้ ได้กล่าวถึงการสร้างพระแท่นมนังคศิลาบาตร และบอกว่าจารึกหลักนี้สร้าง ไว้คู่กับพระแท่นซึ่งจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 1835 ไม่มีข้อความส่วนใดแสดงว่าการสร้าง พระแท่นเป็นเรื่องในอดีต นอกจากนี้ยังกล่าวถึงจารึกอื่น ๆ อีก 3 หลัก ใน

(1) คุรายละเอียดยใน ศูนย์สุโขทัยศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชเนต, 2521), หน้า 163 - 172.

สถานที่ต่างกันแสดงว่าการจัดทำศิลาจารึกเป็นสิ่งแพร่หลายพอสมควรในสมัยนั้น และไม่ใช่สิ่งที่จะทำได้ยากเกินไปถึงกับต้องทำค้างไว้ และจากการตรวจสอบภายในของจารึกเอง เรื่องราวที่เล่าทั้งหมดเป็นเรื่องในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และมีคำว่านี้กำกับอยู่เกือบตลอดเมื่อกล่าวถึงเมืองสุโขทัย เช่น "เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว..." หรือ "...ใครในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม" หรือ "พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้" ฯลฯ คร. ประเสริฐ ณ นคร ได้แสดงความคิดเห็นว่า "นี้" ในลายสือไทย ตรงกับ เดอะ (the) ไม่ใช่ คิส (this) ในภาษาอังกฤษ (1) และเมื่อได้อ่านจารึกตอนที่ 2 โดยตลอดแล้ว นอกจาก "นี้" จะแสดงความหมายของ เดอะ (the) แล้ว "นี้" ยังให้ความหมายแสดงปัจจุบันหรือความไกลของเหตุการณ์ด้วย และเมื่อเปรียบกับจารึกตอนที่สามซึ่งเชื่อว่าจารึกขึ้นในสมัยหลังแน่นอนแล้ว จะเห็นว่าไม่มีการใช้คำว่า "นี้" กำกับอีก และยังใช้คำว่า "นั่น" เมื่อกล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงเพื่อแสดงความเป็นอดีต อย่างไรก็ตาม ข้อเสนองานเกี่ยวกับจารึกตอนที่ 1 และ 2 นี้ ยังต้องอาศัยท่านผู้ช่วยกันตรวจสอบค้นคว้าอีกมาก จึงจะหาข้อยุติได้ ในที่นี้จะขอสรุปไว้เป็นการชั่วคราวก่อน 2 ประเด็น ดังนี้

1. ตอนที่ 1 และ 2 ของจารึกหลักนี้ จารึกขึ้นในสมัยเดียวกัน คือ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง เพื่อกำกับพระแท่นมิ่งคศิลาบาตร แต่ผู้ประพันธ์ตอนที่ 1 และ 2 เป็นคนละคนกัน
2. ตอนที่ 1 และ 2 ของจารึกหลักที่ 1 นี้ จารึกขึ้นคนละสมัย คือ ตอนแรกจารึกในปี พ.ศ. 1835 พร้อมการสร้างพระแท่นมิ่งคศิลาบาตร แต่จารึกได้เพียง 17 บรรทัด แล้วจึงมาจารึกเพิ่มเติมเมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงแล้ว คืออาจในระหว่างสมัยของพระเจ้าเลอไทย หรือพระเจ้าจันทราม หรือ

(1) ประเสริฐ ณ นคร, "ความเห็นเรื่องจารึกพ่อขุนรามคำแหง", ในผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เค็ม, หน้า 84.)

พระเจ้าลิไทยตอนตน

ตอนที่ 3 เริ่มตั้งแต่คานที่ 4 บรรทัดที่ 1 ไปจนจบ ว่าด้วย
 เกียรติคุณของพอขุนรามคำแหงและอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยสมัยนั้น ที่เริ่มนับ
 บรรทัดที่ 1 ของคานที่ 4 เป็นตอนที่ 3 เพราะคานที่ 3 จบด้วยการบอก
 ที่ตั้งของจารึกอื่น ๆ และบอกวัตถุประสงค์ของจารึกหลักที่ 1 ว่า "...ขคานหิน
 นี้ ซ่อมผนังศิลาบาตร สถาบกวไวนึ่งทั้งหลายเห็น" ซึ่งเป็นแบบลงท้ายของจารึก
 เคิมจารึกหลักนี้อาจสิ้นสุดแคคานที่ 3 ต่อมาจึงมีผู้จารึกคานที่ 4 เพิ่มเคิม
 และจารึกคานที่ 1 และ 2 ล้วนมี 35 บรรทัดค้ แต่คานที่ 3 กลับมี
 เพียง 27 บรรทัด หากคานที่ 3 และ 4 จารึกในคราวเดียวกันก็น่าจะ
 จารึกต่อไปในคานที่ 3 ไม่ต้องเริ่มค่นใหม่ และจารึกคานที่ 4 ยิ่งเอ่ยถึง
 พอขุนรามคำแหงด้วยการเคิมค้วว่า พระ ลงไปค้วอย่างที่ไม่เคยเอ่ยมาก่อน ซ้ำ
 ยังอธิบายค้วว่า "พอขุนพระรามคำแหง ลูกพอขุนศรีอินทราทศย์ เป็นขุนในเมือง
 ศรีสังฆนาลย์สุโขทัย" ขณะที่จารึกทอน 2 กล่าวถึงพระองค์ว่า "พอขุนรามคำแหง
 เจ้าเมืองศรีสังฆนาลย์สุโขทัยนี้" นอกจากนี้ยังมีค้วว่า นั้น แสดงความเป็นอดีตของ
 พอขุนรามคำแหงค้วคือ "ลายสือไทยนี้จึงมีเพื่อพอขุนผู้นั้นใส่ไว้" และ "พอขุน-
 รามพระค้วแห่งนั้น" แสดงว่าพอขุนรามคำแหงต้องสวรรคตไปแล้วเมื่อจารึกทอนที่
 3 นี้ ศาสตราจารย์ เซเคส์ มีความเห็นว่ คงจารึกขึ้นภายหลังสองทอนแรก
 หลายปี เพราะค้วหนึ่งสือลึบ และพยัญชนะ สระกัไซต่างกับทอนที่หนึ่งและสอง⁽¹⁾

(1) ประเสริฐ ณ นคร, "ความเห็นเรื่องจารึกพอขุนรามคำแหง", ใน
ผลงานค่นคว่ำประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม้)เคิม, หน้า 83.

แม้จะมีปัญหาเกี่ยวกับระยะเวลาในการจัดทำจารึกหลักนี้แตกต่างกันหลายสมัยก็ดี แต่จำนวนภาษาที่ใช้ในจารึกหลักนี้ไม่แตกต่างกันนัก ภาษาที่ใช้ในจารึกหลักนี้ 1 เป็นภาษาไทย มีคำเขมรและบาลี - สันสกฤตบ้างเล็กน้อย คำไทยที่ใช้มีทั้งคำโคตและคำกู เป็นภาษาที่เกือบเป็นไทยแท้ รูปประโยคส่วนมากเป็นเอกัตถ์ประโยคง่าย ๆ ไม่มีข้อความซับซ้อน แบ่งประโยคเป็นวรรคสั้น ๆ เข้าใจง่าย กระตือรือร้น แสดงความคิดอย่างตรงไปตรงมา มีการเล่นคำและมีจังหวะหยุดทุก 2 หรือ 3 คำ สีสลาประโยคคล้ายภาษาพูดท้องถิ่นอีสานและพายัพในปัจจุบัน (1) เช่น

เมื่อขู้พอกู กูบ่าเรอแกพอกู กูบ่าเรอแกแมกู กูไค้ทัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแกพอกู กูไค้หมากสมหมากหวาน อันไค้กูนอรอยกินดี กูเอามาแกพอกู กูไปตีหนึ่งวังช้างไค้ กูเอามาแกพอกู กูไปทขานทเมือง ไค้ช้างไค้วงไค้บัวไค้นาง ไค้เงินไค้ทอง กูเอามาเวรแกพอกู พอกูตาย ยังพิกู กูพรำบ่าเรอแกพิกู ดั่งบ่าเรอแกพอกู พิกูตาย จึงไค้เมืองแกกูทั้งกลม

บางตอนแสดงสัมผัสสกลาย ๆ มีความสอดคล้องกันอย่างมีลีลา เน้นจังหวะสัมผัสและสัดส่วนอย่างประณีต เช่น "...ค้วยเสียงพาทย์เสียงพิน เสียงเลื่อนเสียงขับใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน" และ "เมืองตะวันออก เมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีปู้ครุ มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีโรมีนา มีถิ่นมีถ่าน มีบ้านใหญ่มีบ้านเล็กมีป้ามวงมีป่าชาม กูงามคังแกล้ง" เมื่อเปรียบเทียบกับสุภาษิตพระร่วงซึ่งจัดเป็นวรรณคดีร่วมสมัยแล้ว (2) จะเห็นว่าลักษณะ

(1) พิฑูร มะลิวัลย์, "ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับภาษาในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง" วรรณสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 7, (ตุลาคม - ธันวาคม 2520): 136.

(2) แม้ปัจจุบันจะเชื่อว่าสุภาษิตพระร่วงที่มีอยู่มิได้เขียนขึ้นในสมัยนั้นจริง หากเกิดจากการรวบรวมขึ้นในสมัยหลัง แต่การรวบรวมก็อาศัยต้นเค้ามาจากสุภาษิตพระร่วงเดิม ซึ่งยังอาจแสดงลักษณะเฉพาะบางอย่างอยู่.

บางอย่างคล้ายกันมาก กล่าวคือแม้ว่าสุภาษิตพระร่วงจะมีลักษณะคำสัมผัสซึ่งตายตัวกว่า แต่การใช้ศัพท์ทั้งาย คำโคกและคำผสมซึ่งเกือบมีลักษณะเป็นไทยแท้ทั้งหมด รูปประโยคง่าย ๆ และการแบ่งประโยคเป็นวรรคสั้น ๆ อย่างคำพูดจากกัน เช่น

ฉิจะบังบังจงลัับ

ฉิจะจับจับจงมัน

ฉิจะคั้นคั้นจงตาย

ฉิจะหมายุหมายุจงแท

ฉิจะแกแกจงกระจาง

อญารักหางกวาซึก

คิตฆางหนายาเบ

อญาถือเอาคั้นกวาฎก (1)

ความง่ายและเรียบซึ่งให้รหัสไพเราะอย่างไทยแท้ของภาษาในจารึกหลักที่ 1 นี้ นอกจากเป็นผลเนื่องมาจากเป็นระยะตั้งบ้านเมืองใหม่ การรับความเจริญทางคานอักษรศาสตร์จากสังคมภายนอกยังไม่ปรากฏชัดและสุโขทัยเพิ่งมีตัวอักษรของตนเองเป็นครั้งแรก ทำให้การถ่ายทอดความคิดลงเป็นภาษาเขียนค่อนข้างจะจำกัดในตัวเองแล้วยังเนื่องมาจากเหตุผลทางด้านกรปกครองและสังคมอีกด้วยคือ การปกครองสุโขทัยในระยะแรกเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ในลักษณะนี้

1. ผู้ปกครองมีอำนาจเด็ดขาด ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองมีหน้าที่ต้องเคารพเชื่อฟังคำสั่งของผู้ปกครอง ผู้ปกครองมีผู้ช่วยปกครองคือ ขุนนางข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ ตามความจำเป็น เรียก "ลูกขุน"

2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง มีลักษณะใกล้ชิดเหมือนบุคคลในครัวเรือนเดียวกัน

3. ผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้ปกครองมีฐานะเป็นบุคคลที่เท่าเทียมกัน

การเขียนแบบวัฒนธรรมในการปกครองครอบครัวมาเป็นหลักปกครองบ้านเมืองในระยะแรกนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองดำเนินไปอย่างใกล้ชิดเหมือนบุคคลในครัวเรือน โครงสร้างทางสังคมเป็นไปอย่าง

(1) สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าวิทยา, ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (พระนคร: โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2506), หน้า 669.

ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนคือ มีผู้ปกครอง ได้แก่ พ่อขุนและผู้ชายคือ ลูกขุน มีผู้ถูก-
 ปกครองคือ ไพร่ฟ้าข้าไท ซึ่งเป็นแรงงานในการผลิตปัจจัยต่าง ๆ มาเลี้ยงสังคม
 และยังมีแรงงานเหลือพอใช้ทำกิจการอย่างอื่น เช่น ศาสนา การรับใช้
 การละเล่น ในเวลาเกิดศึกสงคราม ไพร่ฟ้าข้าไทเหล่านี้ต้องทำหน้าที่เป็นพลรบ
 ปกกันบ้านเมืองอีกด้วย สำหรับพระ เถร และนักบวชในศาสนา เป็นชนชั้น
 อิศระอีกกลุ่มหนึ่งของสังคม ซึ่งไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง แต่ขณะเดียวกัน
 ก็เป็นชนชั้นที่ได้รับความเคารพและไว้วางใจอย่างสูง จากทั้งผู้ปกครองและผู้ถูก-
 ปกครอง ความลัดหน้าภายในชนชั้นอาจจะมีบ้างแต่ไม่ชัดเจน ความสัมพันธ์ระหว่าง
 ชนชั้นเท่าเทียมกันในฐานะของบุคคล จึงยังไม่มีแบ่งแยกภาษาระหว่างผู้ปกครอง
 และผู้ถูกปกครอง ระเบียบพิธีการอันหรูหราเพื่อเสริมอำนาจให้แก่ผู้ปกครองยังไม่มี
 การกล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงในจารึกหลักที่ 1 นี้จึงยังคงใช้คำสามัญคง เช่น กล่าว
 ถึงคนทั่วไปเพราะฐานะของพระองค์คือ บุคคลเช่นกัน เช่น "พ่อขุนพระรามคำแหง
 ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นขุนในเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัย..."⁽¹⁾ การกล่าว
 ถึงพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงก็เป็นไปอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมาไม่มี
 การประดับประดาด้วยภาษาและข้อความที่ฟุ่มเฟือยอย่างจารึกสมัยหลัง เช่น

1214 คก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้
 ปลุกไมตาลนี้โคสิบตีเขา จึงให้ช่างพันชะคารหินตั้งหว่างกลางไมตาลนี้ วัน
 เดือนคัมเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบางแปดวัน ฝูงปุกฤ เถรมหาขึ้น
 นั่งเหนือชะคารหินนี้ดูคชกรรมแกอบาสกฝูงทวยจำศีล ฌีโชวันสวดคชกรรม
 พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยขึ้นนั่งเหนือชะคารหิน ใฝ่ฝูงทวย
 ลูกเจ้า ลูกขุน ฝูงทวยถ้อยบานถ้อยเมืองกัน วันเดือนคัมเดือนเต็ม ทานแดง
 ข้างเผือกกระพัตคล้าย เทียนยอมทองคำ...ชาวชอญจาศรี พ่อขุนรามคำแหง
 ขึ้นขึ้นไปบพระ...อริฎฎิก แลวเขามา⁽²⁾

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 25.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 23 - 24.

ในค่านของเนื้อหา (Subject Matter) ประกอบด้วยส่วนที่กล่าวถึงบ้านเมืองและวัฒนธรรมของชาวสุโขทัยส่วนหนึ่ง และส่วนที่กล่าวถึงผู้ปกครองส่วนหนึ่ง แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว กล่าวถึงวัฒนธรรม การปกครอง ความเป็นไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ ของชาวสุโขทัย ในระยะเวลานั้นมากกว่า ทั้งนี้อาจอธิบายได้จากสภาพการเมืองสมัยนั้นว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ในดินแดนสุวรรณภูมิได้เกิดอาณาจักรไทยเล็ก ๆ ขึ้นหลายอาณาจักร หลังจากเกิดช่องว่างของอำนาจในดินแดนแถบนี้เมื่ออาณาจักรเขมรที่เคยเรืองอำนาจมาก่อนเสื่อมอำนาจลง⁽¹⁾ อาณาจักรเล็ก ๆ เหล่านี้คือ สุโขทัย ลานนา หลวงพระบาง และอยุธยา ในยุคเริ่มต้น อาณาจักรเล็ก ๆ เหล่านี้อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นรากฐานอำนาจทางการเมือง จึงมีความสัมพันธ์กันในทำนองช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน สนับสนุนส่งเสริมกัน เพื่อความอยู่รอดของตนเพราะอาณาจักรเขมรซึ่งมีอำนาจไพศาลยังไม่ถึงกับเสื่อมลงทีเดียว ต่อมาอาณาจักรเล็ก ๆ เหล่านี้ตั้งได้มั่นคงขึ้นพร้อมที่จะขยายตัว ขณะเกี่ยวกับที่ความเติบโตทางด้านวัฒนธรรมของแต่ละอาณาจักรปรากฏชัด ความแตกต่างระหว่างชุมชนและเชื้อชาติเด่นชัดขึ้น ความสนใจชุมชนของตนในเชิงเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นมีมากขึ้น กระตุ้นให้เกิดความสนใจและกระหายใคร่รู้เกี่ยวกับเรื่องราวของตน ความรู้สึกดังกล่าวของชาวสุโขทัยได้รับการสนองตอบจะพร้อมกับการคิดประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1826 การจดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนของตนจึงเกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ ในตอนแรกเพื่อสร้างความเฉพาะให้กับชุมชนของตน แต่ด้วยสำนักทางประวัติศาสตร์ของเจ้าของจาร์กหลักแรกซึ่งค่อนข้างจำกัด ทำให้เนื้อหาส่วนแรกของจาร์กเริ่มด้วยอดีตชั่วประวัติและวงศ์วานของผู้นำ ดังนี้

(1) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, พุทธศาสนาและการรวมอาณาจักรสมัยต้นอยุธยา", วารสารธรรมศาสตร์ (มิถุนายน - กันยายน 2519): 46.

พอกุชื่อศรีอินทราทิตย์ แมกขุนนางเลื่อง ฟ้าขุนบานเมือง กุพี่น้องทองเดียว
5 คน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เฒ่าผู้ตายจากเมื่อเตี้ยมแตงเล็ก
เมื่อกุขึ้นใหญ่โคลิบเกาเขา ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด มาทเมืองตาก พอกุไป
รบขุนสามชนหัวชาย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเขา ไพรฟ้า
หน้าใส พอกุหนีผู้ตายจะแจ กุหนี กุชี้ข้างเบกพล กุขับเขากอนพอกุ
กุต่อข้างควยขุนสามชน ตนกุฟงซาง ขุนสามชนหัวช่อมาสู่เมืองแพ ขุนสามชน
พายหนี พอกุจึงขึ้นชอกุ ชื่อพระรามคำแหง เพื่อกุฟงซางขุนสามชน (1)

พอกุขุนรามคำแหงโคตรงเลาเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์เองและพระราชวงศ์ต่อมาอีก
เล็กน้อย และจบลงเมื่อ "...ฟ้าตาย จึงได้เมืองแก่กุตังกลม"

สำหรับจารึกตอนที่ 2 สำนักทางประวัติศาสตร์ของผู้ประพันธ์ได้มองเรื่อง
ราวต่าง ๆ กว้างขึ้นกว่าเดิม คือมิได้จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องราวของวงศ์ตระกูลและ
ผู้นำ หากมองไกลออกไปในระดัชมุมชนรวมด้วยความรู้ลึกซึ้งพอใจและภาคภูมิใจใน
สังคมของตนอย่างมาก ดังนี้

เมื่อชั่วพอกุขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมือง
บุเอาจกอบในไพร่ลทาง เพื่อนจงไว้ไปคา ชูมาไปชาย ไครจกัไครคาซาง
คา ไครจกัไครคามาคา ไครจกัไครคาเงินคาคาทองคา ไพรฟ้าหน้าใส ลูก
เจ้าลูกขุนผู้ใดแล ลมตายหายกว่าเหยาเรือนพอเชื่อเลื้อกามันซาง ขอดูกุเมีย
เยี่ยขาว ไพรฟ้าชาวไทย ปาหมากปาพลู พอเชื่อมันไวแก่ลูกมันดิน ไพรฟ้า
ลูกเจ้าลูกขุน หนีแผละหนีแผละแสงวากัน ส่วนคแผละจึงแลงความแก่ชากยชื้อ
บุเขาผู้ล็กมีกผู้ซอน เห็นขาวทานบไครพิน เห็นดินทานบไครเคื้อค คนโคชี่
ซางมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหนือเพื่อกมัน บมีซางมีมา บมีบ้านมีนาง
บมีเงินบมีทองใหญ่แกมัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง ไคชาเลือกชาเลื้อหัวฟง
หัวรบก็ดี บชาบดี (2)

(1) สำนักนายกรัฐมนตรื, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 17.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 18 - 19.

เนื้อหาของจารึกตอนที่ 2 แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

1. ส่วนที่กล่าวถึงพฤติกรรมของพ่อขุนรามคำแหง บรรยายถึงจริยวัตร ทั้งด้านการปกครองและส่วนพระองค์ด้วยความรู้สึกชื่นชมอย่างยิ่ง ได้แก่ การ ตัดสินความ (บรรทัดที่ 25 - 27 คำนที่ 1 และบรรทัดที่ 32 คำนที่ 1 บรรทัดที่ 2 คำนที่ 2) การไม่เบียดเบียนทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น (บรรทัดที่ 27 คำนที่ 1) การปฏิบัติต่อผู้ขอความช่วยเหลือและเชลยศึก (บรรทัดที่ 28 - 31 คำนที่ 1) การทรงศีลในฤดูเข้าพรรษา (บรรทัดที่ 9 - 13 คำนที่ 2) การสร้างพระแท่นนั่งคคิลบาตร เพื่อให้พระสงฆ์สั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนและใช้ เป็นที่วาระราชการ (บรรทัดที่ 10 - 19 คำนที่ 3) การเสด็จไปไหว้พระในวัน เดือนเต็มเดือนดับ (บรรทัดที่ 19 - 22 คำนที่ 3)

2. ส่วนที่บรรยายสภาพความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัย เรื่องการเก็บ ภาษี การค้าขาย การยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (บรรทัดที่ 18 - 24 คำนที่ 1) พิธีทำบุญทำกุศล และการละเล่นในเทศกาลทางศาสนา (บรรทัดที่ 8 - 23 คำนที่ 2)

3. ส่วนที่บรรยายสภาพเมืองสุโขทัย บรรทัดที่ 2 - 8 คำนที่ 2, บรรทัดที่ 23 - 35 คำนที่ 2 และบรรทัดที่ 1 - 6 คำนที่ 3

จากเนื้อหาทั้ง 3 ส่วนของจารึกตอนที่ 2 นี้ อาจกล่าวได้ว่าจารึก ส่วนที่ 2 นี้จัดทำขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่จะสรรเสริญพระเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหง เป็นเป้าหมายหลักพฤติกรรมของพระองค์ซึ่งแสดงไว้ แสดงว่าพระองค์เป็นผู้นำที่ดี และสามารถในด้านการปกครอง ทั้งยังเลื่อมใสในพุทธศาสนา และทรงเป็น อัครศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่ ในส่วนที่บรรยายสภาพความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัยและ สภาพบ้านเมืองนั้น นอกจากจะจารึกไว้ด้วยความชื่นชมในความเจริญรุ่งเรือง ความสุข ความงาม และความเป็นปึกแผ่นใหญ่โตของสุโขทัยแล้ว ในขณะเดียวกันอาจมีความหมายสนับสนุนการสรรเสริญพ่อขุนรามคำแหงทางอ้อมด้วย เพราะ สภาพความสุข ความเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวเกิดขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

จาริกตอนที่ 2 นี้จึงต้องจัดทำขึ้นอย่างมีเป้าหมายแน่นอน มิใช่เป็นการเล่าเรื่องไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีความหมาย ไม่ว่าเรื่องราวในจาริกตอนที่ 2 นี้จะเป็นอดีตและจาริกขึ้นในสมัยหลังพอขุนรามคำแหง หรือเป็นปัจจุบันคือจาริกขึ้นในสมัยพอขุนรามคำแหงเอง การจาริกสรรเสริญพระเกียรติยศของพอขุนรามคำแหงล้วนอธิบายได้ว่า เกี่ยวข้องกับการหวังผลทางการเมืองคืบ เพราะเรื่องราวในจาริกตอนที่ 2 เจาะจงกล่าวถึงเฉพาะเมืองสุโขทัยเท่านั้น ไม่มีความหมายครอบคลุมสุโขทัยทั้งอาณาจักร การจาริกประกาศชีวิตความเป็นอยู่ สถาปัตยกรรม พระจริยวัตรของพอขุนรามคำแหง ความรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ของสุโขทัย อาจเป็นประโยชน์ในแง่ของการเรียกร้องความบอบ ย่ำเกรง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรสุโขทัย ภายใต้ผู้นำที่สามารถคนเดียวกัน เพื่อสร้างความรู้สึกรักเฉพาะหรือ "สุโขทัยนิยม" ให้เกิดขึ้นในบรรดาเมืองในอำนาจของสุโขทัย และสร้างสุโขทัยให้เป็นศูนย์กลางที่แท้จริง ขณะเดียวกันก็เป็น การประกาศความยิ่งใหญ่ของสุโขทัยเหนือเมืองเหล่านั้น คืบการประกาศกฤษฎาภาพของผู้นำในลักษณะของผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ผู้เขียนเห็นพ้องกับ อาจารย์ไพฑูรย์ สายสว่าง ในเรื่องระบบความเป็นผู้นำ (Leadership) ว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญสำหรับการปกครองสมัยนั้น⁽¹⁾ ซึ่งจะเห็นได้จากการเริ่มใช้ศาสนาและความเชื่อเรื่องกฤษณ์ปีศาจสร้างความเป็นผู้นำให้พอขุนรามคำแหง เช่น การกล่าวถึงการบูชาผีและเทพคาในพระขลุ่ย ว่าเป็นหน้าที่ของผู้นำเท่านั้น การยกย่องการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมของพอขุนรามคำแหงบนพื้นฐานความเชื่อและหลักศีลธรรมทางพุทธศาสนา การกล่าวถึงพฤติกรรมคานศาสนาของพระองค์ เป็นต้น

(1) ไพฑูรย์ สายสว่าง, "เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย", ใน รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย, หน้า 333.

นอกจากผลทางด้านการเมืองซึ่งได้บรรยายมาแล้ว จารึกตอนที่ 2 ยังอาจมีประโยชน์ในแง่เป็นหลักหรือแบบฉบับสำหรับการปกครองต่อผู้นำสุโขทัยคนอื่น ๆ หรือเมืองอื่น ๆ ในอาณาจักร เพราะจารึกตอนที่ 2 ได้วางหลักสำหรับการปกครองไว้กว้าง ๆ คุย เช่น "ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ฉิแลฉิดแมกแสงว้างกันสวนคุแทแด จึงแลงความแกชาควยชื้อ บเขาผู้ลักมีกผู้ชอน เห็นชาวทนายโครพินเห็นดินทนายโครเคือด"(1) หรือ "สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าดางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ โครสร้างได้ไว้แก่นัน"(2)

แต่จุดประสงค์ที่ซัดเจนนที่สุดในจารึกตอนที่ 2 คือ การสร้างจารึกไว้กำกับพระแท่นมิ่งคศิลาบาตร อันเป็นจารึกของจารึกที่ทำไว้เพื่อกำกับสิ่งก่อสร้างสำคัญซึ่งจะเห็นได้ชัดในสมัยต่อมา ผู้ประพันธ์จารึกตอนที่ 2 ได้กล่าวแสดงจุดประสงค์ไว้ ดังนี้ "...ชคานหินนี้ช้อมนึ่งคศิลาบาตร สถาบกไว้สี จึงทั้งหลายเห็น..."(3) โดยเนื้อหาแล้วจารึกหลักที่ 1 ควรจะจบลงตรงนี้ แต่ปรากฏว่าด้านที่ 4 ของจารึกหลักนี้ยังมีผู้จารึกข้อความต่อไปอีก 27 บรรทัด จารึกตอนที่ 3 นี้ มีเนื้อหาสำคัญสองประการคือ สดุดีพระเกียรติยศ พอขุนรามคำแหงเป็นหลักประการหนึ่ง และกล่าวถึงอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพอขุนรามคำแหงอย่างละเอียดอีกประการหนึ่ง หากจารึกตอนที่ 3 นี้จารึกขึ้นเมื่อพอขุนรามคำแหงสิ้นพระชนม์แล้วและจารึกขึ้นหลังสองตอนแรกหลายปีจึง

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 18.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

วัตถุประสงค์ในจากจัดทำจารึกท่อนนี้คงมีไว้เพื่อต้องการสรรเสริญพระเกียรติของ
 พอขุนรามคำแหงเท่านั้น และเมื่อใดก็ตามเหตุการณ์ทางการเมืองหลังสมัยพอขุน-
 รามคำแหงแล้ว ปรากฏหลักฐานเป็นที่แน่ชัดว่าสุโขทัยคืออนแลง บ้านเล็กเมือง
 น้อยซึ่งเคยเป็นเมืองออกปากกันแข็งเมือง และในสมัยที่มีการเขียนจารึกท่อนนี้
 อาณาเขตของสุโขทัยมีใคกว้างขวาง เช่นเดิมแล้ว จึงอาจเป็นไปได้ว่าเจ้าของจารึก
 ท่อนที่ 3 นี้ มีเป้าหมายพิเศษที่จะใช้อดีตและจารึกหลักนี้เป็นหลักฐานประกาศ
 ขอบเขตและอ้างความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเสื่อมลงหลังสมัยพอขุนรามคำแหง
 หรือไม่ เพราะเจ้าของจารึกหลักนี้ไม่ได้เอ่ยถึงตนเองเลย เรื่องราวที่จารึกไว้
 เป็นเรื่องในสมัยพอขุนรามคำแหงทั้งสิ้น และออกจะตั้งใจสรรเสริญพระเกียรติ
 พอขุนรามคำแหงยิ่งกว่าจารึก 2 ท่อนแรก ทั้งในแง่ของกษัตริย์นักรบซึ่ง
 "...ทั้งมากาว ลาวแลไทยเมืองไต่หล้าฟ้า... ไทยชาวอุชารของมาออก..."(1)
 และ "...ควยรูกวยหลวก กวยแกลวกวยหาญ กวยแคะควยแรง หากนจักเสมอ
 มิไค้อ อาจปราบฝูงช้างศึก มีเมืองกว้างขวางหลาย..."(2) ซึ่งนำไปสู่การขยาย
 อาณาเขตได้อย่างกว้างขวาง นอกจากในฐานะนักรบแล้ว ยังเป็นธรรมราชาผู้
 "...เป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้บุญญธรรมแท้..."(3) และได้ทรง
 "ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้นชอบด้วยธรรมทุกคน..."(4) เจ้าของจารึกหลักนี้
 ยังเน้นความเป็นธรรมราชาของพอขุนรามคำแหงด้วยการเล่าถึงเหตุการณ์ปี พ.ศ.
 1828 ซึ่งโปรดให้ชุดพระธาตุชั้นบุษบาและสร้างพระเจดีย์บรรจุพระธาตุไว้ นอกจาก
 นั้นเจ้าของจารึกหลักนี้ยังใช้คำว่า "พอขุนพระรามคำแหง" แทนการใช้คำว่า
 "พอขุนรามคำแหง" อย่างที่เคยใช้ในจารึกท่อนที่ 2 เข้าใจว่าคงเจตนาเป็นการ

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

เน้นพระเกียรติเท่าที่จะทำได้ เพราะไม่ปรากฏว่ามีการใช้คำราชาศัพท์ในจารึกท้องถิ่น และยังคงกล่าวถึงพระองค์ด้วยคำสามัญ เช่น "พ่อขุนรามคำแหง ลุงพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นขุนในเมืองศรีสังขนาลัยสุโขทัย"⁽¹⁾ หรือ "1205 ศึกมีแม่ พ่อขุนรามคำแหง หาใคร่ใจในใจ แลได้ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้ จึงมี เพื่อขุนผู้นั้นใส่ไว้"⁽²⁾

แม้ว่าเจ้าขอมจาร์ึกจะเจตนาสกุคืพระเกียรติของพ่อขุนรามคำแหงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองใดแสดงแล้ว แต่พฤติกรรมที่กล่าวไว้ในจารึกท้องถิ่นก็สอดคล้องกับที่กล่าวไว้ในตอนที่ 1 และ 2 คงมีเฉพาะชื่อเมืองอาณาจักรของอาณาจักรสุโขทัยเท่านั้นที่พบว่าผิดปกติ อยางไรก็ตามการใส่ชื่อเมืองอาณาจักรสุโขทัยไว้เช่นนี้ แสดงถึงความสนใจที่จะมองกว้างออกไปกว่าตัวเมืองสุโขทัยหรือศรีสังขนาลัยเท่านั้น สำนักทางประวัติศาสตร์ของเจ้าของจารึกทั้ง 3 ท่อน และเป้าหมายในการจัดทำจารึกที่กว้างขวางขึ้น ทำให้เนื้อหาของจารึกคลี่คลายออกตามลำดับ จากเรื่องราวของวงศ์ตระกูลเรื่องราวของสังคมแคบ ๆ และอาณาจักรในที่สุด

จารึกยุคกลาง

ประมาณปี พ.ศ. 1900 - 2000 เป็นช่วงซึ่งการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตระกูลจารึกรุ่งเรืองที่สุดเท่าที่สำรวจได้ ระหว่าง พ.ศ. 1900 - 2000 มีจารึกไทยที่ค้นพบ อ่านและตีพิมพ์แล้ว ประมาณ 41 หลัก ประกอบด้วยจารึกสุโขทัย 26 หลัก จารึกลานนา 7 หลัก จารึกอยุธยา 8 หลัก รายละเอียด ดังนี้

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

จารึกสุโขทัย

จารึกหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม กล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรศรีศรีทวารวดีราชูปถัมภ์ ศรีรัตนลังกาทวีปมหาสามีเป็นเจ้า เหตุการณ์ก่อนพอลงศรีอินทราทิตย์ครองกรุงสุโขทัย การจารึกแสงบุญของพระมหาเถรศรีศรีทวารวดีและการกระทำปาฏิหาริย์ของพระธาตุ สันนิษฐานว่าพระมหาเถรศรีศรีทวารวดีเป็นผู้ให้ทำจารึกหลักนี้ขึ้น อาจจะมีพันธบัตรจารึกด้วยตนเองเป็นบางตอนเพราะบางตอนใช้สรรพนามว่า กู บางตอนเอยนามพระมหาเถรโดยตรง คร.ประเสริฐ ณ นครให้ความเห็นว่า น่าจะเขียนหลังปี พ.ศ. 1884 เพราะในจารึกกล่าวถึงพระทันตธาตุเมืองกำพลีโลกเมืองแคนดี้ (Candy) ซึ่งเมืองนี้เคยเป็นเมืองหลวงของลังกาประมาณปี พ.ศ. 1884 จารึกหลักนี้จึงอาจจารึกในสมัยพระเจ้าเลอไทยหรือพระเจ้าจันทราม หรือเลยเข้ามาในสมัยพระเจ้าลิไทตอนต้น ๆ (1)

จารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุม คาดว่าจารึกประมาณปี พ.ศ. 1900 ว่าด้วยพระเจ้าลิไทย โปรดให้ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และปลูกพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาทวีป การตักเตือนให้เร่งทำบุญกุศลเมื่อยังมีศาสนา คำสรรเสริญพระมหาธรรมราชาว่าอยู่ในทศพิธราชธรรม และเป็นธรรมิกราช ในที่สุดกล่าวถึงศิลาจารึกและรอยพระพุทธรูปต่าง ๆ ที่พระมหาธรรมราชาสร้าง

จารึกหลักที่ 4 จารึกวัดป่ามะม่วง จารึกด้วยภาษาเขมร คำนที่ 1 กล่าวถึงพระเจ้าลิไทยเสด็จจากนครศรีสัตตนาถายไปปราบจลาจลในกรุงสุโขทัยปี พ.ศ. 1890 และทำพิธีราชาภิเษก การขอพระเกียรติพระเจ้าลิไทย การประดิษฐานรูปพระอิศวร พระนารายณ์และพระคเณศในเทวาลัยมหาเกษตรป่ามะม่วง

(1) ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, "อภิปรายพิเศษเกี่ยวกับปัญหาสุโขทัย" ใน รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย, หน้า 174.

คานที่ 2 สรรเสริญพระเจ้าลิไทยว่าทรงรู้ศิลปานุศิลป์ทั้งปวง การต้อนรับ
พระมหาสามีสังฆราช และการออกผนวช คานที่ 3 อ่านไม่ไค้ความ คานที่
4 เป็นคำตักเตือนให้คนเร่งทำบุญ

จารึกหลักที่ 5 จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย อักษรไทย เนื้อความ
เป็นเรื่องเกี่ยวกับจารึกหลักที่ 4 แต่สั้นกว่า เชื่อว่าจารึกพร้อมจารึกหลักที่ 4
จารึกหลักที่ 5 นี้ไม่ไค้กล่าวถึงเรื่องพระเจ้าลิไทยเสด็จปราบจลาจลและการ
ประดิษฐานรูปพระอิศวร พระนารายณ์ และเรื่องการปลูกต้นมะม่วงมีแต่ในจารึก
หลักที่ 5

จารึกหลักที่ 6 จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษามคธ เป็นคาถาซึ่ง
พระมหาสามีสังฆราชไค้แต่งสรรเสริญพระเกียรติยศพระเจ้าลิไทยซึ่งเสด็จออกผนวช

จารึกหลักที่ 7 จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย (ที่ 2) อ่านไค้ความ
เฉพาะคานที่ 2 และ 4 เรื่องการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในวัดป่ามะม่วง
ของพระเจ้าลิไทยเมื่อทรงผนวช คานที่ 4 กล่าวถึงเรื่องมรณสัญญาใน
อนาคตกาล

จารึกหลักที่ 8 จารึกภูเขาสมณภูฏ คานที่ 1 และ 2 เป็นการ
สรรเสริญบูชาพระพุทธบาท คานที่ 3 กล่าวถึงการปราบหัวเมืองทางตะวันออก
ของพระเจ้าลิไทย การเสด็จมาประทับสองแคว 7 ปี และอาณาเขตเมือง
สุโขทัยที่ขยายออกในสมัยนั้น ตอนที่ 4 การไปนมัสการพระพุทธบาทของ
พระเจ้าลิไทยและโปรดให้จารึกศิลานี้

จารึกหลักที่ 9 จารึกวัดป่าแดง จารึกเมื่อ พ.ศ. 1949 ด้วยอักษร
ขอมเป็นเรื่องของพระสังฆปริณายก นามว่าพระบรมครุฑโลกคิลกะศิริตันฯ เจ้า
คณะอรัญญาวาสี ไค้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร เป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณนาราม
เป็นครั้งที่ 2 และเรื่องพระมหาธรรมราชาที่ 1 ยกพลไปเมืองแพร่ พ.ศ.

จารึกหลักที่ 10 จารึก จศ.766 จารึกด้วยภาษาไทยและภาษามคธ เป็นเรื่องของท่านเจ้าพนักงานรวัดต่าง ๆ ในเขคียง สองแคว เชียงใหม่ และสุโขทัย

จารึกหลักที่ 11 จารึกวัดเขากมย สันนิษฐานว่าจารึกระหว่างปี พ.ศ. 1900 - 1904 คำนที่ 1 กล่าวถึงการสร้างรามเจคียและวิหาร เพื่อกุศลส่วน กุศลให้พระยาพระรามผู้เป็นน้อง คำนที่ 2 ไม่ปรากฏว่าเป็นชื่อผู้ใด โค้บ่าเพื่อกุศลต่าง ๆ แล้วไปเที่ยวแสวงหาพระธาตุจนถึงอินเคียและลังกา เนื้อความเป็นเรื่องเคียวกับหลักที่ 2

จารึกหลักที่ 12 จารึกรอยพระพุทธรูปคดบาท กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรบาทโดยพระสังฆนายกฝ่ายอรุญญาสี่ ชื่อสิริสุเมงังกร ค้วยพระราชาอนุเคราะห์ของพระมหาธรรมราชาที่ 2

จารึกหลักที่ 13 จารึกบนฐานพระอิศวร กล่าวถึงเจ้าพระยาศรี - ธรรมมาโกก ประคิษฐานรูปพระอิศวร และการบ่าเพื่อกุศลอื่น ๆ

จารึกหลักที่ 37 จารึกบนฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยสัมฤทธิ์ คำจารึกเป็นอักษรและภาษาไทย 1 บรรทัดว่า "พระเป็นเจ้าองค์นี้ ทิคไสหว นางแก้ว สดาก" (1)

จารึกหลักที่ 38 จารึกกฎหมายลัคนะโจร (2)

จารึกหลักที่ 40 จารึกเจคียน้อยวัดพระมหาธาตุ เป็นคำสัตยาธิษฐานระหว่างนำและหลานจารึกไฝ่ฝ่ายละค่าน คร.ประเสริฐ ฃ นคร สันนิษฐานว่า

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 24.

(2) ในประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ของคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, อธิบายว่าจารึกหลักนี้เป็นจารึกสุโขทัย แต่ปัจจุบันจากการอ่านและคนควาเพิ่มเติมมีผู้คิควาจารึกหลักที่ 38 นี้ น่าจะเป็นจารึกอยุธยามากกว่า.

หลานคือ พระบรมไตรโลกนาถ และน่าจะอยู่ที่สุโขทัยคือ พระมหาธรรมราชาที่ 4⁽¹⁾ สัญญาจะไม่ทำอันตรายหลานเมื่อมาไหว้พระธาตุของพระมหาธรรมราชา (ลิไทย)

จารึกหลักที่ 45 จารึกภาษาไทย จศ.754 เป็นเรื่องการทำสัตย์ - สบายานระหว่างผู้เป็นใหญ่ในกรุงสุโขทัยกับเจ้าเมืองน่านเมื่อ พ.ศ.1935

จารึกหลักที่ 46 จารึกวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง กล่าวถึงสมเด็จพระราชชนนี ศรีธรรมราชามาดา และสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์ ผู้เป็นโอรสได้ทำ สงครามแล้วเสวยราชย์ในกรุงสุโขทัย แล้วสมเด็จพระราชชนนี ศรีธรรมราชา - มาดา ได้มีนิตสมเด็จพระมหาศรีกิติจากกำแพงเพชรมาสร้างวัดชื่อศรีพิจิตรกิติ - กัลยาราม ไม่ทราบว่าเขียนขึ้นเมื่อไร แต่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สุดท้าย พ.ศ.1947

จารึกหลักที่ 49 จารึกวัดศรีศักดิ์ นายอินทสรศักดิ์มีใจศรัทธาใน พุทธศาสนาขอที่ดินต่อพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัย เพื่อสร้างวัดถวายแก่พระองค์ เล่า เรื่องต่าง ๆ มาจนถึง พ.ศ.1960

จารึกหลักที่ 64 จารึกอักษรแบบสุโขทัย ลักษณะตัวอักษรแบบ พ.ศ. 2000 ^{วัด} ช้างคำ จ.น่าน เนื้อหาเป็นการกระทำสัตย์สาบานกันระหว่างน้า และหลาน คร.ประเสริฐ มีความเห็นว่า จารึกหลักนี้ทำขึ้นคู่กับจารึกหลักที่ 45⁽²⁾

จารึกหลักที่ 90 จารึกฐานพระพุทธรูปนั่ง รั้นปี พ.ศ.1900

(1) ประเสริฐ ณ นคร, "รายงานการค้นคว้าจารึกสุโขทัย", ใน ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม่)เค็ม, หน้า 48.

(2) ประเสริฐ ณ นคร, "การชำระประวัติศาสตร์สุโขทัย", ใน ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม่)เค็ม, หน้า 38.

จารึกหลักที่ 93 จารึกวัดโคศคาราม กล่าวถึงการทำบุญของพระราชเทวี
พระมเหสีของพระมหาธรรมราชาที่ 2 ไค้ทรงสร้างวัดโคศคาราม เพื่ออุทิศส่วน
กุศลให้แก่ดวงดับไปแล้ว จารึกหลักนี้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 1942

จารึกหลักที่ 94 จารึกลานทองคำ เจดีย์องค์มหาธาตุ สุโขทัย
กล่าวถึงพระมหาสังฆราชเจ้าผู้เป็นครูของพระมหาธรรมราชา ไค้บำเพ็ญกุศลโดย
ก่อเจดีย์ทั้ง 4 ด้าน เป็นจารึกรุ่น 1927

จารึกหลักที่ 95 จารึกวัดหินตั้งสุโขทัย จารึกรุ่น 1900 ลงมา
กล่าวถึงการทำบุญของนางมิ่ง

จารึกหลักที่ 102 จารึกวัดตระพังช้างเผือก ภูเขาไกรลาส ส่วนซ้าย
กล่าวถึงการสร้างถาวรวัตถุของบ้านางคำเย้ยในปี พ.ศ. 1922

จารึกหลักที่ 106 จารึกวัดช้างล้อม กล่าวถึงการทำบุญของพอนมไสคำ
ปี พ.ศ. 1927

จารึกหลักที่ 108 จารึกวัดท่าหนัก กล่าวถึงการทำบุญพระธาตุ

จารึกลานนา

จารึกหลักที่ 44 จารึกลานเงินอักษรและภาษาไทย เจดีย์วัดสองคม
จ.ชัยนาท จารึกปี พ.ศ. 1910 พอยี่ศักดิ์พะและแม่สร้อยสร้างพระเจดีย์และถาวร
วัตถุอื่น ๆ การอุทิศบุญแก่พ่อแม่และญาติ

จารึกหลักที่ 50, 51 จารึกลานเงินอักษรและภาษาไทย พบที่เจดีย์วัด
สองคม จ.ชัยนาท ปี พ.ศ. 1956

จารึกหลักที่ 62 จารึกวัดพระยืน จ.ลำพูน จารึกปี พ.ศ. 1913
กล่าวถึงพญามหารัชมังกรราช บุตรพญาผายู นักคาพญาคำฟู ปนัดดาของพญามังราย
ไค้มีนัคพระมหาสุมนเดรที่สุโขทัย ไปจำพรรษาที่หริภุชชัย 2 ครั้ง พระมหา -
สุมนเดรจึงเสด็จไปในปี พ.ศ. 1912 คราวนั้นชาวเมืองหริภุชชัยและกุมภกาม

เขียนใหม่ อุปสมบทกันมาก ในปีเดียวกันพระมหาเถรได้สร้างพระพุทธรูปยืนในวัด
พระยืน 3 องค์ เสร็จในปี พ.ศ.1913 เมื่อครบ 2 ปี มีการฉลอง 3
ครั้ง

จารึกหลักที่ 63 จารึกที่โรงเรียนแพรวพิริยาลัย จ.แพรว จารึกปี พ.ศ.
1999 กล่าวถึงการสร้างวัด และการปิดทองพระพุทธรูป

จารึกหลักที่ 107 จารึกวัดบางสนุก จ.แพรว เจ้าเมืองตรอกสลอบมีใจ
ศรัทธา ชวนคนอื่น ๆ ช่วยกันสร้างพระพิมพ์ และก่อเจดีย์ปี พ.ศ.1882

จารึกอุยฺชยา

จารึกหลักที่ 41 จารึกลานเงิน วัดมหาธาตุ อุยฺชยา กล่าวถึง
ขุนศรีรัตนากร สร้างพระพิมพ์ถวายแด่สมเด็จพระรามาธิบดี ปี พ.ศ.1917

จารึกหลักที่ 42 จารึกแผ่นดินบุก วัดมหาธาตุ อุยฺชยา เรื่องการ
บำเพ็ญกุศลในวันอายุครบ 75 ปี ของพ่ออายุแม่เฒ่า และกัลปนาถบุญแก่ผู้ล่วง
ลับไปแล้ว

จารึกหลักที่ 43 จารึกลานเงินอักษรรหอม ภาษามคธ วัดมหาธาตุ
อุยฺชยา กล่าวถึงการสร้างพระคัมภีร์หมื่นกว่าองค์ออกชื่อผู้จารึกว่าชื่อ สิรินนท
เป็นนักปราชญ์

จารึกหลักที่ 48 กล่าวถึงการประดิษฐานพระศรีรัตนธาตุ การกัลปนา
ผู้คนและสิ่งของให้วัด ตอนท้ายบอกนามผู้เขียนไว้ว่าชื่อ เจ้าสามมีหรรพศ

จารึกการสร้างพระพุทธรูปบาทศิลาคู่ ปี พ.ศ.1970 เป็นปีที่
พระธรรมิกราชาธิราช เจ้าเมืองชัยนาทพระชนม์ 26 ปีบริบูรณ์ มีรับสั่งให้
พระศิริสุเมธังกร เป็นผู้อำนวยการสลักพระพุทธรูปบาทศิลาคู่ให้เหมือนรอยพระ -
พุทธรูปบนยอดเขาสุมนภูฏ ซึ่งจำลองมาจากลังกา

จารึกลานทองภาษาเขมร ปี พ.ศ.1959, 1978, 1986 การ
พระราชทานสมณะศักดิ์

จากจำนวนและรายละเอียดจารึกที่กล่าวมาแล้ว เห็นได้ว่าจารึกสุโขทัย เป็นจารึกที่มีจำนวนมากที่สุดและสำคัญที่สุดในช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 1900 - 2000 ทั้งนี้สภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมของสุโขทัย มีส่วนเอื้ออำนวยอย่างมากต่อการผลิตจารึกจำนวนนั้น และหล่อหลอมให้จารึกสุโขทัยมีลักษณะแตกต่างไปจากจารึกหลักที่ 1 และจารึกร่วมสมัยของสังคมอื่น ๆ ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

เมื่อสิ้นสมัยของพ่อขุนรามคำแหงแล้ว อาณาจักรสุโขทัยซึ่งไม่มีระเบียบการปกครองและระบบการควบคุมกำลังพลที่รัดกุม แยกออกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย กลุ่มเมืองบริวาร เช่น เมืองพระบาง เมืองเชียงทอง เมืองบางพาน พากันตั้งตัวเป็นอิสระ ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 3 คำนที่ 2 ดังนี้

เมื่อชั่วพระยารามราช... งกว้างขวาง... บ้านเมืองขาด... หลายนั้นหลาย
ทอนคังเมือง... เมืองคนทีพระบางหาเป็นขุนหนึ่ง... เมืองเชียงทองหาเป็น
ขุนหนึ่ง... เมืองบางพานหาเป็นขุนหนึ่ง... ไคเสวยราชแทนปู่ยาพ่อแม่...
คนทีพระบางกูโรมในคืนพินี้... เป็นป่าเป็นคงไหลาง... ธรรมิกราชนั้น
บ้านเมืองอยู่เขม (1)

พระเจ้าลิไทย (ครองราชย์อยู่ระหว่าง พ.ศ. 1890 - 1911 หรือ 1912 ได้รวบรวมอาณาจักรสุโขทัยยุคที่ 2 ขึ้นอย่างน้อยก็เมืองแถวคู่มือแม่น้ำป่าสักทั้งหมด ทำให้อาณาจักรสุโขทัยยุคที่ 2 นี้ จดเมืองนานทางทิศเหนือ และจดแม่น้ำปิงทางทิศตะวันออก (2) สุโขทัยจึงกลับรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 68.

(2) ประเสริฐ ณ นคร, "การชำระประวัติศาสตร์สุโขทัย", ใน ผลงานคนคว่าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องเกลือ(ไม้)เค็ม, หน้า 34.

ความเสื่อมของอาณาจักรสุโขทัยหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง อธิบายได้ดังนี้ สาเหตุโดยตรงเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองและการปกครอง ความกว้างใหญ่ของอาณาจักรสุโขทัยคือ ก้นตะวันออกใต้เมืองสระหลวง สองแคว คุมบาจาย สคา ข้ามแม่น้ำโขงไปถึงเมืองเวียงจันทร์และเวียงคำ ทางใต้ใต้เมืองคนธี พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช ทาง ตะวันตกใต้เมืองฉอดจนถึงหงสาวดี ทางทิศเหนือใต้เมืองแพร่ น่าน พลับ ข้าม แม่น้ำโขงไปถึงเมืองหลวงพระบาง แม้ว่าอาณาจักรกว้างใหญ่ที่กล่าวถึงนี้จะเกี่ยวข้องกันในด้านไมตรีมากกว่าการใช้กำลังทัพไปตีเป็นเมืองขึ้นก็ตาม ความผูกพันซึ่ง ตั้งอยู่พื้นฐานทางเครือญาติ⁽¹⁾ และการยอมรับศีลธรรมจรรยาเป็นหลักในการ ปกครอง ทำให้ระบบการปกครองของสุโขทัยไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ความกว้างใหญ่ของสุโขทัยจึงขัดกับโครงสร้างทางการเมือง (Political Structure) ของสุโขทัย และเมื่อสิ้นพ่อขุนรามคำแหง ความสัมพันธ์กันทางเครือญาติก็คลายความ คึกคักดีดิ่งลง ผู้นำคนต่อมาไม่อาจยึดเหนี่ยวเมืองซึ่งรวมกันอย่างหลวม ๆ เหล่านั้น ให้รวมกันอีกต่อไปได้⁽²⁾ ประกอบกับอาณาจักรข้างเคียง เช่น ลานนา ลานช้าง อโยธยา ขยายตัวเติบโตขึ้นเป็นปึกแผ่น โครงสร้างทางการเมืองและการปกครองของสุโขทัย ไม่อาจรับการขยายตัวดังกล่าวได้

หลังจากพระเจ้าลิไทยรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยขึ้นใหม่แล้ว มีการ

(1) คุรายละเอียดยใน "อภิปรายพิเศษเกี่ยวกับปัญหาสุโขทัย" ใน รายงาน ผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย, หน้า 114 - 117, 177 - 179 และ "ชุมชนโบราณในภาคใต้" ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช, หน้า 39 - 42.

(2) อาจารย์ไพฑูรย์ สายสว่าง ได้แสดงข้อคิดในทำนองเดียวกันนี้ไว้ใน "เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย", ใน รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคม-สุโขทัย, หน้า 333.

เปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้าง ทางการเมืองและการปกครองบ้าง ดังจะเห็นได้จากฐานะของผู้นำซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือผู้นำจะมีอำนาจมากขึ้น ความเป็นผู้นำชุมชนมีความหมายยิ่งกว่าการเป็น "พ่อขุน" เช่นเดิม ผู้นำจะมีฐานะเป็นกษัตริย์ ซึ่งเริ่มแตกต่างจากบุคคลธรรมดา ดังปรากฏว่ามีพระราชพิธีราชาภิเษกประกาศอำนาจของกษัตริย์ การใช้ราชาศัพท์และการกล่าวถึงผู้นำอย่างมีพิธีรีตรองในจารีกรุ่นนี้ ฐานะที่สูงขึ้นของผู้นำทำให้ผู้นำเขยิบฐานะขึ้นเป็นกษัตริย์รวมใหม่ของคนในสังคมและเด่นชัดออกมาจนกลายเป็นสถาบันหลักคู่กับพุทธศาสนาตั้งเคียงข้างกันซึ่งเฟื่องฟูอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการอาราธนาสมเด็จพระมหาเถรสังฆราชชาวลังกาซึ่งพำนักอยู่ที่นครพินมาสุโขทัยเพื่อเป็นพระอุปัชฌายะ การสร้างพระพุทธรูปบาทไว้ตามที่ต่าง ๆ ในอาณาจักรของพระองค์ การศึกษาทางด้านศาสนาอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนการเขียนไตรภูมิภคซึ่งรวบรวมมาจากคัมภีร์จำนวนต่าง ๆ ทางศาสนาโลกทัศน์ที่ได้รับอิทธิพลจากความศรัทธาและความเชื่อทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ผสมกับความเชื่อดั้งเดิมของวัฒนธรรมพื้นเมือง ฤกษ์ปีศาจ เทวดา สิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหลายสำคัญมากขึ้นจนกลายเป็นกรอบสำหรับชีวิตและหลักในการปกครองจนแทบกล่าวได้ว่าสังคมสุโขทัยซึ่งเกิดขึ้นใหม่นี้วิวัฒนาการขึ้นโดยมีศาสนาเป็นแกนกลางสะท้อนออกมาในรูปของวัฒนธรรมและความเชื่อ

ขณะที่สังคมสุโขทัยตกอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาอย่างเห็นได้ชัด⁽¹⁾ ความเชื่อเรื่องบุญ - บาป นรก สวรรค์ โลกพระศรีอารย⁽²⁾ เหล่านี้มีอิทธิพลต่อ

(1) จากจารึกแทบทุกหลักของสุโขทัยรุ่นนี้ มักแสดงความเกี่ยวข้องผูกพันกับศาสนาในทางสนับสนุนเลื่อมใส การสร้างถาวรวัตถุจำนวนมากมาโดยกษัตริย์เองและผู้เลื่อมใสศรัทธาที่เป็นขุนนางและสามัญชน แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาต่อชีวิตชาวสุโขทัยในทุกระดับ

(2) ความเชื่อดังกล่าวจะศึกษาในรายละเอียดได้จากไตรภูมิพระร่วงและจารึกสุโขทัยหลักต่าง ๆ

การดำเนินชีวิต ความคิดความเชื่อ และการปกครอง ตลอดจนมีผลให้เกิด ^{เป้าหมายในการจัดทาจาร์กซึ่งช่วย-}
 วัฒนาการใหม่ของการเขียนทิจาจารย์ ประการแรกทำให้ Subject Matter ^{ตัวขึ้น}
 เปลี่ยนไปแทนที่จะพรรณาดึงชาวสุโขทัยในส่วนรวมหรือบรรยายถึงความเป็นไปของ
 บ้านเมืองเพื่อแสดงให้เห็นภาพของสังคมใหม่ เนื้อหาของจารย์กรุ่นที่สองนี้จะเน้นหนัก
 อยู่ที่ศาสนาและกษัตริย์ เพื่อรับใช้โครงสร้างทางสังคมและการปกครอง ในส่วนที่
 เกี่ยวกับศาสนานั้นมีความเชื่อมั่นในหมู่พุทธศาสนิกชน เกี่ยวกับเรื่องของกาลเวลาว่า
 ยุคปัจจุบันของตน มีชื่อว่ากสิยุคซึ่งเป็นหนึ่งใน 4 ยุคใหญ่ กินเวลาเท่ากับ
 432,000 ปีมนุษย์ กสิยุคศักราชเริ่มตั้งแต่ก่อนเริ่มพุทธศักราช 2558 ปี⁽¹⁾
 เมื่อกสิยุคไคฉานไปแล้วหนึ่งในร้อยส่วน อายุคนซึ่งเคยเฉลี่ยได้ 100 ปี จะ
 ลดลงปีหนึ่ง และอายุจะลดลงปีหนึ่งทุก ๆ หนึ่งในร้อยส่วนของกสิยุคคือ 4,320
 ปี จนกว่าจะเหลืออายุเฉลี่ยเพียง 10 ปี จึงจะคงที่อยู่เพียงนั้นจนสิ้นกสิยุค พร้อม ๆ
 กับอายุคนซึ่งลดลงนั้น ความปั่นป่วนวุ่นวายจะบังเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ ดังนี้
 เมื่อพระเป็นเจ้าได้เป็นพระพุทธรูป วันนั้นชนมาพิชิต เราคนนี้อยู่ในร้อยปีเลยแต่
 เมื่อนั้นแลมาเถิง บัดนี้ว่าไซร้ชนม เราคนลาจากรอยปีแลบัดนี้ถอยปีหนึ่งไปแล
 ยิ่งแต่เกาติบ เกาปีค้ายู ฌีมีคนถามวานันแตกลารอยปีนั้นแลยังคงแต่เกาติบ เกาปี
 นั้นโคกปีแลสิ้น ไทเกวาคังนี้ เมื่อปีอันพระยามหาธรรมราชกอพระชาตุน
 ชนุมคนถอยจากรอยปีนั้นไครอยสามสิบเกาปีแล ปีอันถอยนั้นว่าไซร้ในปีเถาะ
 แดบนั้นนมาแลฝูงเจ้าขุนพราหมณ เศรษฐีถอยจากเป็นมลาภเป็นคี่เขาแต่นั้นแล
 ยังฝูงภูทวลัก โจรทนายยาหยุกก็ถอยแต่นั้นแล บชอบบยาเลย⁽²⁾

(1) คุรายละเอียดยใน ประเสริฐ ฌ นคร, "ข้อคิดเกี่ยวกับจารึกนครชุม",
 ใน ผลงานคนควาประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม้)เค็ม, หน้า 73 - 74.

(2) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, จารึกหลักที่ 3, หน้า 64.

ในจารึกหลักที่ 7 ได้กล่าวถึงความเชื่อทำนองเดียวกันไว้ดังนี้ "...อันนี้ด้วยสูง
แต่ศอกเดียว...ด้วยยืนไซ้ ฉิแก่หนักหนา ย่อมคลานไปไซ้...แคว...ย่อมคอย
ก...สิบปีแลตาย...หึ่ง...แท้ ไว้ดังนี้ได้"(1)

ความเชื่อในเรื่องกลียุคนี้ยังเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องการสิ้นสุด
พุทธศาสนาของพระมหาสมณะโคดม ที่จะสิ้นสุดในระยะเวลาของกลียุค กล่าวคือ
พุทธศาสนาของพระมหาสมณะโคดมจะคงอยู่เพียง 5,000 ปีนับแต่เสด็จปรินิพพาน
จารึกหลักที่ 3 ได้คำนวณปีอันเป็นปีสิ้นสุดของพุทธศาสนาไว้ว่า "...ณี่มีคนถาม
ศาสนาพระเป็นเจ้ายังเท่าใดจักสิ้นอัน ให้แก่ว่าดังนี้ แต่ปีอันสถาปนาพระมหาชาตุ
นี้เมื่อหน้า ได้สามพันเก้าสิบเก้าปี จึงจักสิ้นศาสนาพระเป็นเจ้า"(2) และเมื่อ
นับจากปีที่ตรัสรู้ถึงปีสถาปนาพระมหาชาตุนี้ได้ 1946 ปี ดังนี้

ณี่มีคนถามดังนี้โสด แต่วันพระเจ้าเราได้เป็นพระพุทธในใต้ตนพระศรีมหาโพธิ
มาจนถึงวันสถาปนาพระศรีรัตนชาตุนี้ได้เท่าใด ให้แก่ว่าดังนี้ ณี่จักนับด้วยปี
ใต้พันเก้าร้อยสี่สิบหกปี อันพระโคเป็นพระพุทธรูปนั้นในปีออก ณี่จักนับด้วยเดือน
ใต้กับหมื่นสี่พันหกสิบเดือน เดือนอันพระโคเป็นพระพุทธรูปนั้นในเดือนหกขุณณี่ ณี่
จักนับด้วยวันใต้เจ็ดแสนหมื่นสี่ร้อยหกสิบแปดวัน(3)

ซึ่งได้อธิบายกำกับไว้ด้วยว่าผู้คำนวณวันเวลาเหล่านี้คือ พระเจ้าลิไทย "ณี่มีคนถาม
ดังนี้โสด ดังฤาแลไปรู้ระบับ ปีเดือนวันคืนอันถอยแท้ดังอัน ผู้ใดหารังพิจารณาสังขยา
คุณคุณแลรู้แท้ดังอันสิ้นให้ชานว่าดังนี้ ผู้คุณสังขยาพิจารณาคุณอันคือตนพระศรีสุริยพงศ์มหา
ธรรมราชาธิราชแล"(4) จารึกกล่าวไว้ว่าเมื่อนับจากปีสถาปนาพระชาตุไปอีก

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 108 - 109.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

3,099 ปี จะสิ้นศาสนาพระพุทธโคตม เราได้ปีสถาปนาพระธาตุ (นับแต่คริสต์) คือ 1946 ปี เมื่อนำ 1946 + 3099 จะได้เป็นปีสิ้นสุดของพุทธศาสนา คือ 5045 ปี เอาเวลาอีก 45 ปี ซึ่งเป็นปีที่เสด็จออกเผยแผร์ศาสนาหลังคริสต์หัก ออกจะได้ 5,000 ปี ตามความเชื่อที่ว่าพุทธศาสนาจะสิ้นสุดหลังเสด็จนิพพานแล้ว 5,000 ปี

ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้เอง ทำให้เกิดคำทำนายเกี่ยวกับอนาคตและความเสื่อมของพุทธศาสนาในทางลบหลายประการ ดังนี้

อันหนึ่ง โสคุนัมแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อหน้า ใต้เก้าสิบเก้าปี เจริญในปีกุน อันว่าพระปฏิภนไตรนี้จักหายแล หากนจักรุแทแลมิโคเลย ยังมีคนรู้คณุตเล็กสนอยไซร ธรรมเทศนาอันเป็นคณา พระมหาชาติ หากนสวคแลมิโคเลย ธรรมชาคาอันอื่นไซร มีคณาปลายมิโค มีปลายหาตนมิโคเลย จัวพวกพระอภิธรรมไซรพระปฏิฐานแลพระยมกักจักหาย เมื่อนั้นแล แตนั้นเมื่อหน้าโคพันปีโสศ ฝูงภิกษุสงฆ์อันจำศีลคงดิกราบที่อื่นยังมีดิกราบท อันหนักหนาหามิโคเลย แตนั้นเมื่อหน้าโคพันปีโสศ อันว่าฝูงชีจักทรงผาจีวรหามิโคเลย เทายังมีผาเหลืองนอยหนึ่ง เหน็บในหุ แลรัฐจักศาสนาพระเป็นเจ้าตาย แตนั้นเมื่อหน้าโคพันปีโสศ อันว่าจักรุจักผาจีวร จักรัฐจักสมณะนอยหนึ่งหามิโคเลย⁽¹⁾

และเมื่อถึงวันสิ้นศาสนานั้น พระธาตุทั้งหลายในโลกจะเหาะไปรวมกันอยู่ใต้คนพระศรีมหาโพธิอันเป็นที่ตรัสรู้ แล้วจะมีไฟไหม้พระธาตุให้สิ้นไป⁽²⁾ หลังจากนั้นแล้วคนจะเลิกทำบุญและไม่รู้จักศาสนาอีก คำทำนายที่ว่าเป็นที่ต้นตระหนกของผู้นับถือพุทธศาสนาสมัยนั้นยิ่งนัก เพราะเกรงกันว่าเมื่อสิ้นศาสนาแล้วจะไม่มีโอกาสทำบุญกุศลสะสมไว้ซึ่งบุญกุศลนี้จะช่วยให้มีโอกาสได้เกิดในศาสนาของพระศรีอาริย์อันจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายที่จะเสด็จมาตรัสในภัทร์กัลป์นี้ สมัยของพระศรีอาริย์จึง

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 63.

(2) ุรายละเอียดใน จารึกหลักที่ 3 บรรทัดที่ 45 - 54.

เป็นจุดหมายรวมกันของชาวพุทธ จะเห็นได้จากคำอธิบายฐานในการทำบุญของจาริกหลาย ๆ หลัก เช่น "...ณผู้ใดได้ปรารณาค่วยใจศรัทธาคึงอันซื่อ จักปรารณาไปเกิดในเมืองฟ้า...ตรอด พระศรีอารยไมตรีลงมาเป็นพระพุทธร..."(1) และ "พระมหาเถรเจ้าและนายสรศักดิ์ไว้ค้ำกับจาริกตอดิ้นกัลปาวสาน ตูซาทานทั้งหลายชวนชวายเป็นในศาสนา นี้ จะปรารณาทันศาสนาพระศรีอารยไมตรีโพธิสัตว์ทุกชาติ"(2) และ

ด้วยบุญญาภาพของข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าเกิดเป็นผู้ชายในอนาคต ขอให้โคสคัมภรรมอันประเสริฐของพระพุทธรเมตไตรย อีกทั้งขอให้ข้าพเจ้าได้สะสมบุญสมภารทั้ง 3 (คือ ทาน ศีล ภาวนา) ประคองประคับตรเอาไว้ ขอพระพุทธรเมตไตรยพระองค์นั้น จงสรรเสริญยกย่องข้าพเจ้าในทามกลางที่ประชุม(พุทธ) บริษัท...(3)

จาริกจำนวนมากในสมัยนี้จึงมักกล่าวถึงคำสอน ความเชื่อ และคำทำนายในพุทธศาสนา การทำบุญในศาสนาของพระมหาสมณะโคตม เพื่อสะสมบุญบารมีไว้ค่วยหวังจะเกิดใหม่ในโลกหน้า ด้วยตัวจาริกเองจะคงอยู่ต่อไปเป็นส่วนหนึ่งของการทำบุญเพื่อสืบศาสนาและเป็นหลักฐานทั้งยังเป็นการประกาศบุญของเจ้าของจาริกให้เป็นที่รับรู้ต่อคนทั่วไปและเทวดา เช่น "ผู้งสาธุศัตบุรุษทั้งหลายจงเร่งกระทำบุญกรรมในศาสนาพระพุทธร เมื่อยังมีเทววัน ชั่วเรวบัดนี้มีบุญหนักหนา จึงจักได้มาเกิดทันศาสนาพระเป็นเจ้าไซ้ จงทั้งหลายหมั่นกระทำบูชาพระสถูปเจดีย์ พระศรีมหาโพธิอัน เสมอคึงตนพระเจ้าเรา"(4) หรือ

(1) จาริกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจาริกภาคที่ 1, หน้า 65.

(2) จาริกหลักที่ 49, ประชุมศิลาจาริกภาคที่ 3, หน้า 87.

(3) จาริกหลักที่ 93, คำนที่ 2, ประชุมศิลาจาริกภาคที่ 4, หน้า 56.

(4) จาริกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจาริกภาคที่ 1, หน้า 65.

...ประดิษฐานศิลาจารึกนี้ มอบให้แก่ประชาชน ...ใช้ความถูกต้องของบุญ
บาป รับผิดชอบ ...มีประมาททุกคนเลย ในพื้นดินตอนกลาง...อย่างนี้ บัดนี้
มีการกระทำบุญกรรมทั้งปวง เราไม่เคยเห็นอย่างนี้มาก่อน...เราไต่ยั้งค
งลาวในทางธรรม ครั้นบัดนี้เล็งเห็นผลบุญ...อันที่จริง ประชาชนทั้งปวง
ควรพยายาม... ทุกคน ล้วนบาปทั้งหลายไม่ควรทำเลย...(1)

จารึกสุโขทัยที่สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ทางศาสนานี้ยังมีอีกมาก เช่น
จารึกหลักที่ 6, 7, 8, 10, 11, 12, 46, 49, 93, 94, 95, 102, 106
และ 108 ทั้งนี้มีใ้หมายความว่า จารึกหลักต่าง ๆ เหล่านี้เป็นจารึกที่จัดทำขึ้น
ด้วยวัตถุประสงค์ทางศาสนาเท่านั้น เพราะจารึกแต่ละหลักมักประกอบด้วยเนื้อหาที่
มากกว่าหนึ่งสิ่งเสมอ

นอกจากกล่าวถึงคำสอน ความเชื่อ และการทำบุญรวมทั้งจุดประสงค์ใน
การทำบุญแล้ว จารึกบางหลัก เช่น หลักที่ 4, 5, 8, 9 เป็นการเล่าถึง
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น เล่าถึงการอาราธนาพระมหา
สามีสังฆราชจากลังกามาสุโขทัยในปี พ.ศ. 1905 พิชิตอนรับอย่างยิ่งใหญ่ การ
สักการะบูชารอยพระบาทซึ่งโปรดให้ประดิษฐานขึ้นในปี พ.ศ. 1902 หรือการที่
พระบรมครูคิลกัศิรทันเจ้าคณะอรัญญาสี่ไค้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็น
เจ้าอาวาสวัดกัลยาณาราม เป็นครั้งที่ 2 เป็นต้น นอกจากนั้นเป็นเรื่อง
เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศล การสร้างและบูรณะวัด การสร้างพระพุทธรูปและการ
กัลปนาอุทิศที่ดิน ไรนา สิ่งของต่าง ๆ ปศุสัตว์ตลอดจนผู้คนให้ไว้เป็นข้าพระซึ่ง
ในจารึกเหล่านี้มักเริ่มด้วยการไหว้พระรัตนไตร แสดงรายละเอียดต่าง ๆ ในการ
ทำบุญ การอุทิศส่วนบุญให้ผู้อื่นล่วงหน้าไปแล้ว โดยจะแสดงประวัติเจ้าของจารึกแทรก
ไว้กับเหตุการณ์บ้านเมืองบ้าง จารึกประเภทนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ จารึก
หลักที่ 46, 49, 86, 93, 102 และ 106 ตัวอย่างของการกัลปนาผู้คนและสิ่ง
ของเป็นสมบัติของพระและวัด เช่น

(1) จารึกหลักที่ 4, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 85.

...แล้วท่านก็ขอย ประคินฐานคุณอันแต่งกับปีการพยาบาล ทั้งหลายทำลิม
เรื่อ มีประธานคือนายเชียงศรีจันทร์กับทั้ง(นุาสองรอยลาน)...ก่อน ชาว
ยี่สิบหาเกวียนทุกกรงปี ท่านซื้อสวนทั้งหลายหลายลาน เป็นสุภพัญจนการ
โดยประมาณแล้วแลหาลิมบาตร พาทยถวนสำหรับกับแตรสังข์ทั้งกริยาบูชา
ทั้งหลายแล้ว(1)

สุดท้ายเป็นการแสดงความปรารถนาของผู้ทำบุญ เช่น

ด้วยบุญกรรมนี้ ขอให้มารดาบิดาทั้งสองของข้าพเจ้า พระสวามีของข้าพเจ้า
ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาธิราช และศรีธรรมราชา มาดา บรรดา
ผู้เป็นญาติและมีโชติชาติ จงมีความสุขปราศจากทุกข์ปราศจากอุปัทวะ โดย
ทั่วกัน ด้วยบุญคุณานุภาพของข้าพเจ้า ขอท่านเหล่านั้น จงไปสู่สวรรค์ด้วยกัน
ทั้งหมด จงเสวยสมบัติในสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น ตามความปรารถนา(2)

การนิยมนำบุญกุศลเพื่อสืบทอดศาสนาด้วยศรัทธาที่เปี่ยมล้นนี้ ทำให้เกิด
จาริกที่สร้างขึ้นเพื่อความหมายในแง่ของพิธีกรรมทางศาสนามากมาย แต่ทั้งนี้มี
จำนวนน้อยนักที่เจ้าของจาริกจะเป็นสามัญชน ส่วนใหญ่แล้วจาริกจะถูกสร้างโดย
กษัตริย์หรือขุนนางหรือบุคคลทางฝ่ายปกครองโดยพระบรมราชานุมัติ เช่น จาริก
หลักที่ 49 จาริกวัดสระศักดิ์ กล่าวว่านายอินทสรศักดิ์ ขอที่ดินจากออกญา-
ธรรมราชา เพื่อสร้างวัด หรือจาริกหลักที่ 6 ซึ่งพระมหาสามีสั่งขราชได้แต่ง
สรรเสริญพระเกียรติยศพระเจ้ากัไทย ซึ่งเสด็จทรงผนวช เป็นต้น ด้วย
ศาสนาเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองยอมรับร่วมกัน การส่งเสริมศาสนาของ
กษัตริย์ด้วยการเป็นผู้นำในการทำบุญจึงมีความหมายยิ่งกว่าการทำบุญตามปกติ
ฉะนั้นเนื้อหาส่วนหนึ่งจึงมักเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการเมือง การปกครอง หรือ
ประโยชน์ต่อกษัตริย์เอง การพรรณนาถึงความรุ่งเรืองของบ้านเมืองก็จะกระทำ

(1) จาริกหลักที่ 93, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4, หน้า 43.

(2) จาริกหลักที่ 93, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4, หน้า 56.

ผ่านบารมีของกษัตริย์ ซึ่งแตกต่างจากจารึกหลักที่ 1 มาก จารึกนี้จึงประกอบด้วยเนื้อหาทั้งส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาและกษัตริย์อย่างแยกไม่ออก ในส่วนที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ (ซึ่งจารึกแทบทุกหลักกล่าวถึงเพราะจารึกหลักหนึ่ง ๆ มิได้แยกเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา พระมหากษัตริย์และเหตุการณ์บ้านเมืองออกจากกันอย่างเด็ดขาด) จะมีการกล่าวยกย่องเทิดทูนพระเกียรติของกษัตริย์และราชวงศ์อย่างมาก หมายนึกกับจารึกหลักที่ 1 เช่น จารึกหลักที่ 2 กล่าวยกย่องพ่อขุนศรีนาวนำถมและราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถมรวมทั้งตัวเจ้าของจารึกคือ พระมหาเจดศรีศรีทธาเอง จารึกหลักที่ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 94 กล่าวยกย่องพระเจ้าลิไทย จารึกหลักที่ 93 กล่าวยกย่องพระเจ้าลิไทย และพระมหาธรรมราชาที่ 2 จารึกหลักที่ 49 กล่าวยกย่องพระมหาธรรมราชาที่ 3 เป็นต้น

จากจารึกซึ่งแต่งขึ้นยกย่องสรรเสริญกษัตริย์ในยุคนี้ จะพบลักษณะที่นิยมว่าเป็นลักษณะที่สี่ของกษัตริย์ 2 ประการคือ กษัตริย์ที่เป็นนักรบ และกษัตริย์ที่เป็นธรรมราชา

สำหรับคุณสมบัติที่สี่ของกษัตริย์นักรบนั้น จะต้องรอบรู้ศาสตร์ทั้งปวงอันเกี่ยวข้องกับการศึก ดังนี้ "เมืองอันใดก็รู้ลี้ นันรูศาสตร์ อ... อยุกตสกา-จตุรงค์กระทำย่นตรชีข้าง... คล่องข้างเป็นพฤษีาศศาสตร์..."⁽¹⁾ เพราะสมัยนั้นอาณาจักรสุโขทัยมิได้เข้มแข็งมั่นคง เช่นสมัยพ่อขุนรามคำแหงอีก พระเจ้าลิไทยต้องใช้ "ขวานประหารศัตรูทั้งหลาย..."⁽²⁾ ก่อนขึ้นครองราชย์ในกรุงสุโขทัยและยังต้อง "...เอาพลไปปราบยี่งน้ำ...บุรีไคลัน ไค้ทั้งยี่งตะวันออกเขต... ยังพระสักรอคลัน จึงไปอยู่ในเมืองสองแคว"⁽³⁾ ความเป็นนักรบจึง

(1) จารึกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 67.

(2) จารึกหลักที่ 4, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 77.

(3) จารึกหลักที่ 8, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 116.

เป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งของผู้นำเพราะการ "เป็นเจ้าของขุนนั้นค้ำกำลัง" (1) ความจำเป็นที่จะต้องเป็นนักรบของผู้นำทำให้ผู้นำมีอำนาจมากขึ้น และอำนาจนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของทหารและกำลัง พิธีราชาภิเษกซึ่งไม่เคยเอ่ยถึงมาก่อนในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ปรากฏขึ้นในจารึกหลักที่ 3, 4 และ 5 ในพิธีนี้กล่าวถึง "พระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหาย อันมีในสี่ทิศนี้ แต่งกระยาคงววย ของฝากหมากปลาเผาไหว้ อันยักยัดอุกภิเษกเป็นท้าวเป็นพระยา จึงขึ้นชื่อศรีสุริยพงศ์มหาธรรม - ราชาธิบดี" (2) พิธีนี้จึงมีความหมายเป็นการประกาศพระราชอำนาจของกษัตริย์ต่อบ้านเมืองอื่น ๆ และการที่ "พระยาทั้งหลาย" แต่งของมาไหว้ในพิธีนี้จึงหมายถึง การยอมรับพระราชอำนาจของพระองค์ อำนาจซึ่งเพิ่มมากขึ้นของผู้นำอาจทำให้เกิด การใช้อำนาจเกินขอบเขตได้ แต่เนื่องจากพุทธศาสนาและหลักศีลธรรมจรรยาเป็นที่ ยอมรับในสังคม ชุมชนจึงกลับอยู่เหนืออำนาจรัฐ ผู้ปกครองก็อาจถูกคัดค้านด้วยธรรม ได้เช่นกัน ลักษณะของกษัตริย์ส่วนหนึ่งจึงถูกกำหนดด้วยหลักศีลธรรมจรรยาของ พุทธศาสนา หลักศีลธรรมจรรยาจึงมีบทบาทในฐานะเครื่องเหนี่ยวรั้งและจำกัดขอบ เขตของอำนาจ ตลอดจนวิธีการใช้อำนาจและวางกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ใช้อำนาจและผู้ถูกปกครอง (3) หลักการดังกล่าวทำให้เกิด "ธรรมราชา" ขึ้น

ในจารึกหลักที่ 2 มหาเถรศรีศรีทราชา ได้กล่าวยกย่องพ่อขุนรามคำแหง และพระเจ้าลิไทยว่าเป็นผู้รูธรรมอันเป็นลักษณะหนึ่งของธรรมราชาว่า

(1) จารึกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 68.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

(3) คุรุยาละเอียดยใน ชัยอนันต์ สมุทรวานิช, ความคิดทางการเมือง การปกครองไทยโบราณ, (แผนกตำราและคำบรรยายคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒.)

"...ลูกพอลขุนศรีอินทราทิตยคุณหนึ่ง ชื่อพอลขุนรามราชปราชญ์ธรรม กอพระศรีรัตน-
 ชาติอันหนึ่งในศรีสัตนาลัย หลานพอลขุนศรีอินทราทิตยคุณหนึ่ง ชื่อธรรมราชาพล
 ญ์ธรรมมีปรีชญาแถม บิณกล่าวดีเลย"(1) ในจารึกหลักที่ 3 ไคกล่าว
 สรรเสริญการประพฤติธรรมของพระเจ้าลิไทย ดังนี้

พระยามหาธรรมราช นั้น ยังมีคุณอันรู้ดังดาข้างอัน ให้ชานูว่าดังนี้
 พระยาธรรมราชนั้นคงบังจึลทุกเมื่อ... ในราชมนเฑียร บอนชากลวัน
 ลักคั้น... เคือนเพ็ญ ไปนบพระชาคูอันคน... ทั้งหลายสคัษธรรมเทกนาโอยทาน
 ...อัญจางคิกคี่ลทุกเมื่อ อันหนึ่งโสค พ... พระปิฎกไตรอาจเบรียน ภิกษุ
 สงมทั้งหลายให้... มุกเป็นเดรมหาเดรอัน... หลายประการหนักหนา(2)

หรือในจารึกหลักที่ 6 ไคกล่าวถึงลักษณะความเป็นธรรมราชาของพระเจ้าลิไทย
 ดังนี้ "ในทานบารมี ก็เหมือนพระเวสสันดร ในปัญญาบารมี (ก็เหมือนพระ -
 มโหสถ) ในศีลบารมี ก็เหมือนพระสีลวราชอันท่านผู้รู้ ควรสรรเสริญ เชี่ยวชาญ
 ในทางโหราศาสตร์มีพยากรณ์เป็นคณ ทรงรู้สภาวะแห่งพระไตรปิฎก"(3)

นอกจากความเป็นธรรมราชาจะหมายถึงพระราชานุธรรม ประพฤติ -
 ธรรมและประกอบด้วยบารมีตามหลักในพุทธศาสนาแล้ว ความเป็นธรรมของพระราชา
 ยังหมายถึง หลักปฏิบัติที่พระราชาควรยึดถือในการปกครองเพื่อสร้างความสงบสุข
 และยุติธรรมให้แก่สังคม ดังในจารึกหลักที่ 5 ไคบรรยายหลักปฏิบัติของพระราชา
 ดังนี้

ทั้งหลายจึงสมมติขึ้นชื่อศรีสุริยพงศรามมหาธรรมราชาธิราช เสวยราชย์ชอบ
 กายทศพิธราชธรรม รูปปราณีแก่ไพร่ฟ้าชาวไทย ทั้งหลาย เห็นชาวทนานบใคร
 พิน เห็นสินทนานบใครเคียด พอคายไวแก่ลูก พิคายไวแก่นองชื่อ ผู้ใดผิด

(1) จารึกหลักที่ 2, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 39.

(2) จารึกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 65.

(3) จารึกหลักที่ 6, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 101. (แปลมาจากภาษาเขมร)

วาง...งราม เหาโคกกี บุหอนฆาพัน... ลักคาบ ชื่อโคข่าเล็ก ข่าเลื่อ
หัวพุงหัวรบกี บ ฆาบตี ยอมเอามาเลี้ยงมาขุน บให้เถิง ที่ฉิบที่หาย
ชื่อโคผุงเยี่ยคเคเยี่ยคแกคน โคผุงใส่...นในปลา ยาในชาวไทกิน และจัก
ให้เถิงที่ลิมที่ตายคังอันกี บหอนฆาหอนที่ลักคาบ (1)

ในจารึกหลักที่ 3 ไก่กล่าวถึงธรรมของพระราชาไว้คล้ายคลึงกัน ดังนี้

ให้ยาปุคร... น้องยาผุฆาผุแกให้รูปราณีไพรฟ้า... งานไร่ไร่ ฉิบขอบ
เมื่อไซไซ อยาพาไซ ... นาจุงชาวเกลือทูนในเมืองตน ฉิวา...
คางบาวตางเมือง ก็จักมาฟังมาอิงคูน... วาไซร ทุนไปขอฟังเมืองทาน
ทานก็คแคลน... นิสัยคนโสศ ไพรฟ้าชาวไทยลูกเงาลูกขุนผู้โคโคข่า เอา
เหยยานาวเอาเรือนเขา พอตายให้ไวแกลูก พิตายให้ไวแกนอง ขุนผู้โค
กระทำชอบควยธรรมคังอัน ขุนผุนั้น... กินเมืองเหิงนานแกม ผู้โคกระทำ
บชอบ ควยธรรมคังอัน ขุนผุนั้นมียืนเยิงเหิงนานเลย (2)

ขณะเดียวกันผู้ประพันธ์จารึกยังนำเสนอความคิดโดยใช้ความเชื่อทางศาสนาและ
อิทธิปาฏิหาริย์มาแสดงประกอบลักษณะของธรรมราชาให้พิศุทธิ์ยิ่งขึ้น เช่น การ
บรรยายถึงความชื่นชมในการออกผนวชของพระเจ้าลิไทยไว้ ดังนี้ "ในขณะนั้นเอง
พระธรณีก็หวั่นไหว ในครั้งนั้นไม่อาจรองรับพระคุณอันหนักของพระองค์ได้โดยรอบ
ก็ปาฏิหาริย์อื่น ยังมีอีกหลายอย่างในคราวนั้น ความจริงนั้นเป็นกฎธรรมดาในการ
งานของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย" (3) หรือ

ทรงอธิษฐานอย่างนี้ว่า ผลบุญที่อาตมาบวชในศาสนาของพระพุทธ พระผู้เป็น
เจ้าครั้งนี้ อาตมาไม่อยากโคจักรพรรดิสมบัติ อินทรมสมบัติ พรหมสมบัติ
อาตมาอยากขอมอบอาตมา ปุรารตนาเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อนำสัตว์ทั้งปวง
ข้ามไตรภพนี้ ครั้งอธิษฐานอย่างนี้แล้ว จึงรับเอาไตรสรณาคมน์ ขณะนั้น
พื้นดินตอนล่างนี้ ก็หวั่นไหวทุกทิศ (4)

(1) จารึกหลักที่ 5, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 92.

(2) จารึกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 70.

(3) จารึกหลักที่ 6, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 101 - 102. (แปลจากภาษามคธ)

(4) จารึกหลักที่ 4, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 83. (แปลจากภาษาเขมร)

ธรรมราชาจึงเป็นลักษณะของพระราชาในอุดมคติของพุทธศาสนิกชนซึ่งนอกจากจะเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของพระราชาในการปกครองแล้ว ความเป็นธรรมราชายังทำให้กษัตริย์มีฐานะเป็นผู้นำในทางศาสนา และได้รับการยกย่องอย่างสูงในการสะสมบุญบารมีไว้คู่พระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง แนวความคิดเรื่องธรรมราชานี้จะพัฒนาขึ้นเป็นลำดับดังแสดงไว้ในบทต่อไป

นอกจากจารึกเหล่านี้จะเน้นหนักในเรื่องการทำบุญและสรรเสริญพระเกียรติยศของกษัตริย์แล้ว ยังมีจารึกบางหลักจัดทำขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่พิเศษกว่านั้น เช่น จารึกหลักที่ 38 จารึกกฎหมายลักษณะโจร จารึกหลักที่ 40, 45 และ 64 ทำไว้เป็นหลักฐานในการกระทำสัตย์สาบานระหว่างผู้เป็นใหญ่ในสุโขทัยและเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน จารึกเหล่านี้มีความสำคัญในแง่ของการยืนยันความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างราชวงศ์พระร่วงกับกษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์น่าน และยังให้ความรู้เกี่ยวกับหน้าที่พิเศษบางประการของจารึกอีกด้วย

เนื่องจาก สังคมสุโขทัยได้ติดต่อกับวัฒนธรรมของอาณาจักรใกล้เคียงมากยิ่งขึ้นภาษาต่างประเทศ จึงเข้ามามีอิทธิพลต่อการเขียนจารึกมากขึ้น บางครั้งนิยมจารึกภาษาต่างประเทศคู่ไปกับจารึกภาษาไทย เช่น ภาษาเขมร, บาลี ฯลฯ ตัวอย่างจารึกเหล่านี้ได้แก่ จารึกหลักที่ 4 และ 5 ซึ่งจารึกเนื้อความเดียวกัน แต่จารึกหลักที่ 4 จารึกเป็นภาษาเขมรและจารึกหลักที่ 5 จารึกเป็นภาษาไทย จารึกหลักที่ 10 จารึกด้วยภาษาไทยและภาษามคธ จารึกหลักที่ 93 จารึกด้วยภาษาไทยและภาษามคธ สำหรับจารึกภาษาไทยเองก็นิยมนำศัพท์ต่างประเทศเข้ามาใช้ เช่น พรนชิบาล = ผู้รักษารัณณะ, จรามขัน = แผ่นหนัง, สุกากูคามุสธารา = ขาน้ำใส่สาดคุดอกไม้, กระเคี้ยก = กู เป็นต้น มีการใช้สำนวนเปรียบเทียบด้วยภาษาที่ไพเราะงดงามสร้างภาพพจน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิยมใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เช่น พระบรมธาตุ เพื่อแสดงความเคารพบูชาและศรัทธาอย่างสูง

พระมหาธาตุเป็นเจ้าจึงเสด็จปาฏิหารย์หนักหนา ถังน้ำมหาสมุทร ระลอกคัง
 ฝนตกหาใหญ่ รัศมีดวงอันคังพระนุระจรวคสวายุสภาดูกาบุสขารา รัศมีกลาง
 อันเลื่อมคังดวงควาคำ เจื่อมคังนำทองไหลจรัสไปทุกแห่ง รัศมีกลางอันขาวคัง
 ...รัศนคังคอกพุดชอน เห็นแกศาคามุทจักรวาล พระเกศธาตุเสด็จ
 ปาฏิหารย์...คังสายฟ้าแลบ คังแฉวนำแลนในกลางหาวอัศจรรย์ดังหนึ่งเห็น
 ตะวัน...ออกเขียวคังสูง เหาหมอเหาไท พระคี่วาธาตุเสด็จจากเจดีย์ทอง
 พุงขึ้นไปยัง...เห็นคังตะวันสองอันเรื่องใสงามหนักหนาแท้ พระอาทิตย์พิศ...
 คุพระคี่วาธาตุประมาณเทากลองเงินอันใหญ่รอบนั้นควยกวาง แสงจรัสโอภา
 แลประหลาดคัวร์แความีฉัพพรรณรังสี เหลือง แดง ค่ำ เขียว ขาว
 ยาวภาวจรัสสองในโลกธาตุทุกแห่งปาฏิหารย์⁽¹⁾

สำหรับกษัตริย์มีการใช้คำราชาศัพท์บาง เช่น "สมเด็จพระราชเทพีศรีจุฬาลักษณ์
 อัครราช(มเหสี) เทพทร(ฉิล)กรคน... ก็เป็นชายน้า แต่สมเด็จพระมหาธรรม -
 ราชาธิบดี..."⁽²⁾ แต่ส่วนใหญ่แล้วยังคงนิยมใช้คำธรรมดาสามัญ เช่นเดียวกับ
 จารึกหลักที่ 1 เช่น

เมื่อลุน นี้พระยาชื่อไทย...รู้พระปฏิภกไตร ไคขึ้นเสวยราชย์ในเมือง
 ศรีสัตตนาถย์ สุโขทัย แทนปู่แทนพ่อ ฝูงเป็นท้าวเป็นพระยาเบื่องตะวันออก
 ตะวันตก ห้วนอน ตีนนอน ทั่วคนคางมีใจรักใจใครเอามกฏ(ขันชัยศรี -
 แศวตรฉัตรมายค์คัยญ์ อภิเชกให้เป็นท้าวเป็นพระยา⁽³⁾

ภาษาซึ่งเดิมเป็นประโยคบอกเล่าง่าย ๆ คล้ายภาษาพูดจากัน กลายเป็นการสร้าง
 รูปประโยคที่ซับซ้อนส่านวน และลีลาประณีต สละสลวยมากขึ้น เช่น

สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดา มหาคิลกรัตนราชนาถกรรโลงแม่
 และสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ (โอรส) ราชอำนาง นาวท้าว
 หาญ นำพ(ล) รบราคลาขรณคิลศกลกษัตริย์ (หากขึ้นเสวยใน)
 มหามไหสวริยอัครราช เป็นท้าวพระยามหากษัตริย์ (นครศรีสัตตนาถย์)

(1) จารึกหลักที่ 2, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 49.

(2) จารึกหลักที่ 93, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4, หน้า 42.

(3) จารึกหลักที่ 5, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 92.

สุโขทัย แกวกอวยผลาญปฏิกษัตริฐนุพระราชสีมา... เป็นขอบขอบพระบาง
เป็นแคน เทาแสนสองหนองหวายและแพร (1)

แต่ยังมีจารึกรุ่นต้น ๆ ปี พ.ศ. 1900 บางหลักมีสำนวนคล้ายหลักที่ 1 อยู่มาก
เช่น "รูปราณีแกไพรฟ้าชาไททั้งหลาย เห็นช่าวทานบิโครพิน เห็นดินทานบิโคร
เคียด พอดตายไวแกลูก พี่ตายไวแกนอง" (2) หรือ "แต่งให้ขุนพิขุนองลูก -
หลานไพรฟ้าชาไท ชีเรือไปค้าขีมาไปชาย" (3) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลง
ของภาษาในแง่ของความมุงงาม ประณีต การนิยมการพรรณนาอย่างไพเราะ
หรือการผูกประโยคซึ่งซับซ้อนกว่าเดิมเพื่อไว้รับกับการเปลี่ยนแปลงด้าน
Subject Matter ซึ่งเน้นเรื่องราวของศาสนาและกษัตริย์แล้ว ภาษาต่าง -
ประเทศที่รับเข้ามาใช้อย่างฟุ่มเฟือยเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิด
การพรรณนาอย่างไพเราะ เช่น วรรณคดี เพราะลีลา สำนวนเปรียบเทียบที่
มุงงามทั้งหลายมักติดเข้ามากับภาษาเช่น ในจารึกหลักที่ 4 ซึ่งจารึกเป็นภาษา
เขมรกล่าวถึงการต้อนรับพระมหาสามีสังฆราชไว้ ดังนี้

จึงรับสั่งให้นายช่างปลุกกุฎีวิหารระหว่างป่ามะม่วงอันมีในทิศประจิมเมือง
สุโขทัยนี้ นายช่างโคปรายภุมิภาคเสมอแล้ว เขาทรายเกลียวตามทีทางให้
งามทั่วทิศานุทิศ อุปมาเหมือนพระวิษณุกรรมเป็นคุณุณมิตร เมื่อโคสมเค็จ -
พระมหาเถรกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายมา พระบาทกมรแดงอัญกับตั้งเอาหมาก
เขาคอกคอกไม เทียนธูปกัลปพฤกนี้ทำบูชาตลอดพระราชมรรคาแล้ว ไช
อมาศรยมุขมนตรีและราชตระกูลทั้งหลายไปรับทำสักการบูชา ตั้งแต่เมืองฉอด
มาถึงเมืองเชียงทอง เมืองบางจันทร เมืองบางพาน ตลอดถึงเมือง
สุโขทัยนี้ อนึ่งพระองค์จึงรับสั่งให้กวาดพระราชมรรคา ตั้งแต่พระทวารทิศ
บูรพไปจนพระทวารทิศประจิมต่อป่ามะม่วง ซึ่งปลุกกุฎีวิหารสถานการพิศาน
งามพิจิตร ไม่ให้รัศมีพระอาทิตย์รอน และรับสั่งให้แขวนชิงพวงคอกไม แล้ว

(1) จารึกหลักที่ 46, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 72 - 73.

(2) จารึกหลักที่ 5, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 92.

(3) จารึกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 96.

เสด็จสั่งให้ไปลาดซึ่งผ้าเบญจรงค์ ไม่ให้พระบาทลงยังพื้นพระธรณีทุกแห่งแล้ว จึงทำศการบูชาอันมาก ซึ่งคนามิโค ถาจะเปรียบดูพระราชมรรคนั้นงามเหมือน สวรรครุหาคือ ทางสวรรค(1)

ขณะที่จารึกหลักที่ 5 ซึ่งจารึกเป็นภาษาไทยในเรื่องเดียวกัน กล่าวถึงเหตุการณ์ ตอนนี้ไว้ ดังนี้

... ฎีกพิหารในป้อมวงนี้ กุส-... สี่คังพระพิฆณุกรรม ... พระม- ... สงฆ์
ทั้งหลายมา ... ดอกไม้โตเหียน ... กระทำบูชาสอง... แต่งลูกเจ้าลูกขุน
ไปรับ ... เมืองฉอคมมา... แต่เมืองสุโขทัย... นียอมกางฟ้าคาน... บให้
ตะวัน... มวลดอกไม้... เอาผ้าเบญจรงค์ อันงามบุบให้... นสักแห่ง ชื่อ
จักนับแต่เครื่อง... นั้นควย มากกว่าชนกล่าวดี... เลย ฉิจักเปรียบไปคุณทาง
นั้นงาม คังหนทางในเมืองฟ้า... (2)

หรือในจารึกหลักที่ 6 ซึ่งจารึกด้วยตัวอักษรขอมเป็นภาษามคธ กล่าวถึงการผนวช
ของพระเจ้าลิไทยด้วยภาษาซึ่งงดงามยิ่ง ดังนี้

ครั้นทรงผนวชแล้ว พระราชานั้นก็เสด็จจงจากพระราชมณเฑียรของพระองค์
เหมือนพระมหาเถระ 60 พุทธสา มีอินทริยสงบเสงี่ยม ทอดพระเนตร
เพียงชั่วแอก อันฝูงคนร้องไห้ซุซา ควยเครื่องบูชามากมาย เสด็จไปสู่ป่า
มะม่วงอันประเสริฐ ณ ที่อันร่มรื่น กลาดเกลื่อนไปด้วยฝูงนกต่าง ๆ
ประหนึ่งนั้นทนอุทธาน ถมทรายสี่ขาวพราวระยับคังมุกดาและเงินยวง (3)

แม้ว่าตัวอย่างซึ่งคัดลงมา ณ ที่นี้จะแปลมาจากต้นฉบับ ซึ่งผู้แปลอาจใช้
สำนวนภาษาไทยปัจจุบันที่ไพเราะประด่งประดังให้เนื้อความตอนนีไพเราะยิ่งขึ้นก็จริงอยู่
แต่ยังอาจมองเห็นความงามซึ่งเขียนไว้ด้วยภาษามคธอย่างที่ว่าหากเขียนด้วยภาษาไทย
ในสมัยนั้นแล้ว จะไคร่ไพเราะอีกแบบหนึ่ง มีจารึกที่เขียนด้วยภาษาไทยสมัยเดียว
กันนั้นเพียงหลักเดียวที่เขียนด้วยภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษามคธ คือ จารึกหลักที่ 2

(1) จารึกหลักที่ 4, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 81 - 82.

(2) จารึกหลักที่ 5, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 94 - 95.

(3) จารึกหลักที่ 6, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 102.

ของพระมหาเถรศรีศรีท้าว ผู้ซึ่งคงเชี่ยวชาญในภาษามคธมาก เพราะได้ไปจาริก
แสวงบุญถึงประเทศลังกาและอินเดียนานหลายปี แต่เฉพาะส่วนที่กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ในพุทธศาสนาเท่านั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองยังคงใช้สำนวนภาษา
อย่างที่ใช้ในจารึกหลักอื่น ๆ สมัยนั้น อยากรู้ก็ แม้วาภาษามคธและเขมรจะ
เข้ามามีอิทธิพลในแง่ของการใช้ศัพท์ สำนวนภาษา การสร้างรูปประโยค การ
พรรณนาเปรียบเทียบทำให้ใกล้เคียงกับภาษาในวรรณคดีก็ตาม แต่จารึกเรื่องนี้ยังคง
รักษาความงามของภาษาแบบไทยแท้ไว้ได้ เมื่อเปรียบเทียบกับภาษาของจารึกรุ่น
หลัง โดยเฉพาะจารึกอยุธยาซึ่งปรากฏอิทธิพลของภาษามคธอย่างมาก

ในแง่ของการเขียนประวัติศาสตร์แล้ว นับว่าเจ้าของจารึกสุโขทัยยุคนี้
สามารถสร้างลักษณะเฉพาะให้การเขียนจารึกได้หลายประการ ตั้งแต่การนำวิธี
พรรณนาแบบวรรณคดีใช้กับการเขียนประวัติศาสตร์ ทำให้เรื่องราวในจารึกไม่แห้ง
แล้ง การนำเสนอความคิดอย่างไรตรงไปตรงมา เช่น การเปรียบเทียบอุปมา
อุปไมย การใช้สัญลักษณ์แทนคำพูดตรง ๆ หรือการกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อเน้น
ความศักดิ์สิทธิ์หรือความยิ่งใหญ่สำนึกทางประวัติศาสตร์ซึ่งกว้างขึ้น เพราะอย่างน้อย
ยังกล่าวถึงดินแดนนอกอาณาจักรบ้าง แม้จะควยสำนึกซึ่งผูกพันกับศาสนามากอยู่ก็ตาม
แต่สำนึกทางประวัติศาสตร์บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนาตัวเอง สร้างการเขียน
ประวัติศาสตร์แบบกึ่งประวัติศาสตร์ศาสนาขึ้นควยจุดประสงค์ที่กว้างขวางกว่าเดิม
ซึ่งจะมีวิวัฒนาการต่อไปในการเขียนประวัติศาสตร์ยุคตำนาน

สำหรับจารึกลานนาและจารึกอยุธยาในสมัยเดียวกัน มีความแตกต่างไป
จากจารึกสุโขทัยบ้างคือ จารึกลานนาเน้นในเรื่องการทำบุญทำกุศลยิ่งกว่าในค่าน
อื่น ๆ มูลเหตุของการทำจารึกคือ เพื่อกำกับการสร้างปฏิสังขรณ์ หรือบูรณะพระ
เจดีย์ และถาวรวัตถุอื่นในพุทธศาสนา แทบจะไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์
บ้านเมือง จากจารึกลานนาสมัยนี้ 6 หลัก ล้วนจัดทำขึ้นเพื่อประกอบการทำบุญ
ในพุทธศาสนา และเฉพาะจารึกหลักที่ 62 จารึกวัดพระยืน ลำพูน กล่าวถึง
เหตุการณ์บ้านเมืองควยคือ กล่าวถึงผู้เป็นใหญ่ชื่อ ธรรมิกราช ไทเสวยราชย์

เป็นพญามหาธรรมิกกราช เป็นบุตรพญาผายู นัคคาของพระเจ้าคำฟู ปนัดดาของ
 พญามังรายได้นิมนต์พระมหาสุมนเถรที่สุโขทัย ไปจำพรรษาที่หริภุญชัย 2 ครั้ง
 พญาธรรมิกกราชได้เสด็จไปต้อนรับ ในคราวนั้นชาวเมืองหริภุญชัยและกุมภมา
 เขียงใหม่ อุปสมบทกันมาก ในปีเดียวกัน พระมหาเถรไคสร่างพระพุทธรูปยืนใน
 วัดพระยืน 3 องค์ ต่อมาพญาธรรมิกกราชให้สร้างปราสาทขึ้นเพื่อสงวนน้ำพระธาตุ
 ไค้บูชาพระธาตุ 3 วัน วันที่ 3 พระธาตุจึงได้แสดงปาฏิหาริย์ และใน
 ระหว่างปี พ.ศ. 1900 - 2000 เราไม่พบจารึกลานนามากนัก ส่วนทางอยุธยา
 นิยมจารึกลงในวัตถุมีค่า เช่น ลานเงิน ลานทอง แผ่นศิษุภ เป็นต้น มูลเหตุ
 ของการจารึกก็เพื่อประโยชน์ทางศาสนาและพิธีกรรม เช่น จารึกลานเงินกำกับ
 การสร้างพระพิมพ์ของขุนศรีรัตนากร จารึกลานทองกำกับการประดิษฐานพระศรี -
 รัตนตรัยของขุนเพชรสุวรรณ จารึกแผ่นศิษุภการบำเพ็ญกุศลของพ่ออายุแม่เนา เป็นต้น
 จารึกที่จัดทำขึ้นเพื่อประกอบการทำบุญกุศลนี้แสดงความคิด ความเชื่อทางพุทธศาสนา
 ที่ไม่แตกต่างกับจารึกสุโขทัยและลานนา เช่น จารึกหลักที่ 48 กล่าวถึงการ
 ประดิษฐานพระศรีรัตนธาตุของขุนเพชรสุวรรณ ตอนท้ายบอกนามผู้ประพันธ์ว่าชื่อ
 เจ้าสามมีพรพงศ์ และขอให้ "พันพระพุทธรีอารีย์ไมตรี ขอจงมีพระปรีชาด้วย
 อสงไขยอายุาเฉง"⁽¹⁾ หรือจารึกลานนาหลักที่ 44 กล่าวถึงการสร้างพระเจดีย์
 และถาวรวัตถุอื่น ๆ ในพุทธศาสนาของพ่อยี่ตักพะ และแม่สรอย ลงท้ายด้วยการ
 แสดงความจำนงว่า "ส่วนพ่อยี่ตักพะกระทำบุญทั้งหลายนี้ไซ้ ขอจงได้พันพระ -
 ศรีอารีย์ไมตรีโพธิสัตว์ ขอมิปรีชา ขอจงพันพระศรีอารีย์ไมตรีทุกชาติแล"⁽²⁾

นอกจากจะเป็นส่วนประกอบของการทำบุญแล้ว จารึกอยุธยายังทำหน้าที่
 อย่างอื่นอีกเช่น จารึกลานทอง ภาษาเขมร ปี พ.ศ. 1959, 1978 และ 1986

(1) จารึกหลักที่ 48, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 80.

(2) จารึกหลักที่ 44, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 59.

เพื่อพระราชทานสมณะศักดิ์ให้พระผู้ใหญ่ แต่โดยทั่วไปแล้วจาริกลานนาและอุชยา
 ในระยะนี้แทบไม่มีความสำคัญในแง่ของการเขียนประวัติศาสตร์ เพราะเจ้าของ
 จาริกมีเป้าหมายในการจัดทำจาริกในแง่ของพิธีกรรม หรือมีเป้าหมายอื่นใดที่เห็น
 ได้ชัดเจน เช่น การพระราชทานสมณะศักดิ์มากกว่าจะตั้งใจบันทึกเรื่องราวใน
 อดีตหรือเหตุการณ์ร่วมสมัยในระยะเวลาที่ต่อเนื่อง เช่น จาริกสุโขทัย จึงจะไม่
 ศึกษาจาริกเหล่านั้นในรายละเอียดในที่นี้

จาริกยุคที่สาม

จาริกยุคที่ 3 หรือจาริกยุคหลัง คือจาริกอายุประมาณปี พ.ศ.2000
 ลงมา เท่าที่รวบรวมจากจาริกที่อ่านและตีพิมพ์แล้วมีประมาณ 46 หลัก เป็น
 จาริกสุโขทัย 5 หลัก จาริกลานนา 31 หลัก จาริกอุชยา 7 หลัก
 และจาริกรัตนโกสินทร์ 3 หลัก รายละเอียดดังนี้

จาริกสุโขทัย

จาริกหลักที่ 14 จาริกวัดเขมา เป็นเรื่องของเจ้าเทพธูจืออุปสมบทเป็น
 ภิกษุและไต่ถามปัญหาต่าง ๆ จาริกปี พ.ศ.2070

จาริกหลักที่ 15 จาริกวัดพระเสด็จ จาริกปี พ.ศ.2068 เรื่องนาย
 พันเทพรักษาและนายพันสุริยามาศพร้อมด้วยภรรยาและท่านเจ้าคุณหลวงมหา -
 เพียรประญา สร้างอุโบสถและบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ในวัดเขมา

จาริกหลักที่ 86 จาริกอักษรขอม ภาษาบาลีและภาษาไทย จาริก
 ประมาณ พ.ศ.2071 นายศรีโยธาออกบวช ได้สมญาว่า มหาศรีปริชชาบุญญ
 ได้สร้างวัดไว้ในตำบลพระศรีมหาโพธิ์

จาริกหลักที่ 96 จาริกวัดโพธิ์หอม จาริกประมาณปี พ.ศ.2232
 กล่าวถึงการสร้างวัดและพระของพี่น้องสองคน เพื่อหวังจะเป็นพระพุทธรูปเจ้าใน
 อนาคต

จารึกหลักที่ 98 จารึกวัดเชตุพน จารึกปี พ.ศ.2057 กล่าวถึงการ
สร้างพระที่วัดเชตุพน

จารึกลานนา

จารึกหลักที่ 65 ทิลาจารึก จ.ลำปาง กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัด
ของเจ้าหมื่นคำเพชรผู้ครองนครลำปาง

จารึกหลักที่ 66 จารึกคอยถ้ำพระ จ.เชียงราย จารึกปี พ.ศ.2027
การสร้างพระพุทธรูปในถ้ำของผู้มีใจศรัทธาในปี พ.ศ.2027 และการกัลปนาผู้คน
และเงินทองไว้รักษาพระ

จารึกหลักที่ 67 จารึกวัดสันมะค่า จ.ลำพูน จารึกปี พ.ศ.2031
การสร้างวัดชื่อ เวฬุวัน ถวายให้เป็นของมหาเทวีเจ้า และได้โปรดให้จารึก
ศิลานี้ฝังไว้คู่กับวัด

จารึกหลักที่ 68 จารึกวัดหนองหนาม จ.ลำพูน จารึกปี พ.ศ.2032
พระมหาเทวีให้ทองสักโกมาโล่เป็นยอดเจดีย์ ให้คน 10 คนไว้เป็นข้าพระ
และให้ฝังทิลาจารึกไว้เป็นหลักฐาน

จารึกหลักที่ 69 จารึกวัดปราสาท จ.เชียงราย จารึกปี พ.ศ.2039
กล่าวถึงการบำเพ็ญกุศลของเจ้าเมืองศรีมณฑล

จารึกหลักที่ 70 จารึกวิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง
จารึกปี พ.ศ.2039 กล่าวถึงการก่อเจดีย์พระธาตุ การตกแต่งพระธาตุ และ
การกัลปนาผู้คนตลอดจนถึงของไว้บูชาพระธาตุ

จารึกหลักที่ 71 จารึกวัดพระธาตุ ลำพูน จารึกปี พ.ศ.2043
กล่าวถึงสมเด็จพระพิตรมหาราชเจ้า แห่งศรีพินคราษฎร์ และพระมารดา ต้องการ
ให้พระพุทธรูปสร้างเรื่องจนถึง 5000 พระวสา จึงนำเครื่องบูชาไปบูชาพระ-
มหาราชทุกปี

จารึกหลักที่ 72 จารึกวัดข้างคำ จ.น่าน จารึกปี พ.ศ.2043
เรื่องพระมหाराชเทวี สั่งให้ฝังสีมาวัดพระเกิด ราชนามของบุคคลต่าง ๆ ที่
รวมบำเพ็ญกุศล

จารึกหลักที่ 73 จารึกวัดสุวรรณาราม จ.ลำพูน จารึกปี พ.ศ.2055
พระมหาเทวี ผู้เป็นยาให้หมื่นหมอสุมเมธนำพระพุทธรูปองค์หนึ่งมาประดิษฐานที่วัดนี้
ต่อมาผู้มีใจบุญเห็นว่วัดเก่าจึงช่วยกันบูรณะ

จารึกหลักที่ 74 จารึกวัดข้างคำ จ.น่าน จารึกปี พ.ศ.2091
พญาพลเทพภายชัยพบว่า พระมหาวิหารเก่า จึงช่วยบูรณะและคนอื่น ๆ ที่เอ่ยนาม
ในจารึกช่วยบริจาควัย

จารึกหลักที่ 75 จารึกวัดข้าง ไกลน้ำมาง บ้านบ่อหลวง ต. -
บ่อเกลือใต้ อ.ปัว จ.น่าน จารึกปี พ.ศ.2108 เรื่องเจ้าหัวแสนสร้างอาราม

จารึกหลักที่ 76 จารึกวัดเชียงมั่น จ.เชียงใหม่ จารึกปี พ.ศ.2124
เล่าเรื่องปี พ.ศ.1839 พญามังราย พญาแม่เมือง พญาร่วง ช่วยกันสร้างเมือง
เชียงมั่นและได้สร้างวัดเชียงมั่นขึ้นปี พ.ศ.2014 พระเจ้าติโลกราชได้ออกเจดีย์
ควยหินแดงขึ้น กล่าวถึงกษัตริย์แต่ละองค์ว่าทำอะไรให้วัดเมื่อไร

จารึกหลักที่ 77 จารึกบนฐานปราสาทโลหะ จ.เชียงราย บอกว่า
พระยาหลวงเจ้ามังพระสะแพกหล่อปราสาทเมื่อ พ.ศ.2270

จารึกหลักที่ 78 จารึกวิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง
จารึกปี พ.ศ.2339 กล่าวถึงการสร้างวิหาร

จารึกหลักที่ 79 จารึกบนผนังวัดพระธาตุ จ.ลำพูน จารึกปี พ.ศ.
2403 กล่าวถึงการหล่อระฆังไว้เป็นเครื่องบูชาพระธาตุ

จารึกหลักที่ 80 จารึกฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ วัดเกษศรี จ.เชียงราย
เขียนด้วยอักษรสิงหล ภาษามคธ ว่าควยจตุราริยสัง (ไม่ทราบปีที่จารึก)

จารึกหลักที่ 81 จารึกป่ามะตึบเต่า จ.ลำพูน กล่าวถึงการกัลปนาผู้คน มีthonเคียวไม้ทราบจารึกเมื่อไร

จารึกหลักที่ 82 จารึกวัดคอนพระแก้ว คอนเต่า จ.ลำปาง การสร้างวัดและสิ่งของ ไม้ทราบปีที่จารึก

จารึกหลักที่ 83 จารึกวัดพระธาตุ (มุมตะวันตกเฉียงเหนือ) จ.ลำพูน เป็นคำปฏิญาณของหลาน ขอให้ตนเองและน้าอย่ามีอันตราย ไม้ทราบปีที่จารึก

จารึกหลักที่ 84 จารึกวัดพระธาตุ (มุมตะวันออกเฉียงเหนือ) จ.ลำพูน เป็นคำปฏิญาณระหว่างพี่และน้อง

จารึกหลักที่ 87 จารึก จ.เชียงราย จารึกปี พ.ศ.2031 กล่าวถึงพันภาคคีติและเจ้าแม่สาวคำร้อย ถวายวัดในเมืองเชียงแสนให้พระเจ้าแผ่นดิน - นรินทรมาดา

จารึกหลักที่ 88 จารึกวัดแคนเมือง จารึกปี พ.ศ.2078 กล่าวถึงการทำบุญกุศลและการสังคายนาศาสนา ของสมเด็จจบพิตร พระโพธิสัตว์ราช

จารึกหลักที่ 89 จารึกวัดศรีชะเกษ จารึกปี พ.ศ.2112 กล่าวถึงเจ้าหมื่นบอนและนางหมื่นบอน ให้นำคอนจันแก้ววัดพิงเพา

จารึกหลักที่ 97 จารึกวัดพระบรมธาตุชัยนาท จารึกปี พ.ศ.2262 กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระธาตุ

จารึกหลักที่ 99 จารึกวัดหนองกวาง จ.เชียงราย จารึกปี พ.ศ. 2056 กล่าวถึงการสร้างวัดหนองกวางของเจ้าหมื่นมหา

จารึกหลักที่ 100 จารึกวัดคอนคราม จ.เชียงราย จารึกปี พ.ศ. 2031 กล่าวถึงการสร้างวัดคอนคราม พระมหาเทวีให้ข้าราชการนำตลับทองไปให้นางเมืองพระยาซึ่งนางเมืองพะเยา ให้นำตลับทองคำมาใส่ไว้ที่วัดคอนคราม

จารึกหลักที่ 101 จารึกวัดป่าใหม่ จ.เชียงราย จารึกปี พ.ศ.2040 กล่าวถึงการสร้างวัดป่าใหม่

จารึกหลักที่ 103 จารึกวัดศรีโคมคำ จ. เชียงราย กล่าวถึงการมอบคน และที่นาให้วัดศรีโคมคำ จารึกปี พ.ศ. 2038

จารึกหลักที่ 104 จารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง จ. เชียงใหม่ จารึกปี พ.ศ. 2099 พระเจ้าแผ่นดินให้อัญเชิญพระมหาธาตุจอมทองไปยังหอบาตรในพระราชวัง และการมอบคนให้เป็นข้าพระธาตุจนถึง 5,000 พระวสา

จารึกหลักที่ 105 จารึกวัดศรีอุโมงค์คำ จ. เชียงราย จารึกชื่อบุคคลซึ่งมหาสามีเจ้าญามเทพวัดบ้านคอน มอบให้เป็นข้าวัดบ้านหนองโคยให้หลานชื่อเจ้าเถร เป็นผู้ควบคุม

~~จารึกหลักที่ 107 จารึกวัดบางสนุก จ. แพร่ เจ้าเมืองตรอกสลอบมีใจศรัทธาชวนคนอื่น ๆ ช่วยสร้างพระพิมพ์ถวายคัมภีร์และคิน การก่อเจดีย์ คำอ่านศิลาจารึกอักษรและภาษาไทยที่ใช้ในล้านนา - ลำพูน บอกรุ่งจักราช 836 (พ.ศ. 2017)~~

จารึกอยุธยา

จารึกหลักที่ 91 จารึกวัดเทพจันทร์ จารึก พ.ศ. 2277 กล่าวถึงกรมหลวงราชานุรัตน์ ฯลฯ ปฏิสังขรณ์พระวิหารวัดเทพจันทร์

จารึกหลักที่ 92 จารึกปี พ.ศ. 2301 เป็นการสาปแช่งผู้นอเียงและลักขโมยทรัพย์สินสมบัติของวัด

จารึกหลักที่ 115 จารึกวัดมหาธาตุ อยุธยา อายุระหว่าง พ.ศ. 2225 - 2227 กล่าวถึงผู้มีจิตศรัทธาช่วยกันปิดทองพระ ห้ามมิให้ผู้ใคร่ฐานพระเอาทอง

จารึกทรงพระกรุณาให้สร้างพระพุทธรูปจำลอง กล่าวไว้ว่าพระนารายณ์โปรดให้สร้างในปี พ.ศ. 2223 เล่าถึงการสร้างวัดจุฬามณี การออกบวชของพระบรมไตรโลกนาถ ปี พ.ศ. 2008 ทรงผนวชได้ 8 เดือน 15 วัน ลาผนวชแล้วไปเสวยราชย์ในอยุธยา ต่อไปเล่าถึงการสร้างพระพุทธรูปสมัยพระนารายณ์

จารีกลานทองภาษาขอม เพื่อพระราชทานบรรดาศักดิ์นายพรหมเป็น
ขุนอินทากร พ.ศ.2031

คำจารึกที่พระเจดีย์ศรีสองรักษ์เมืองคานชาย ว่าด้วยพระมหาจักรพรรดิ
และพระไชยเชษฐา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทำพิธีปักบันเขตแดนกันในปี พ.ศ.
2103

จารีกวัดคริสเตียน พ.ศ.2273 จารึกประกาศข้อห้าม 4 ประการใน
การตั้งสอนคริสตศาสนาในสมัยพระเจ้าบรมโกศ

จารีกรัตนโกสินทร์

จารีกวัดพระเชตุพน จารึกครั้งรัชกาลที่ 1 สร้างวัดพระเชตุพนอธิบาย
มูลเหตุ และการสร้างวัดอย่างละเอียด

จารีกว่าด้วยพระบรมธาตุแต่เมื่อนาน ยังไม่ได้จารึกลงศิลา เพียงแต่
แต่งไว่ก่อนสวรรคต 10 เดือน พบแผ่นหินแปล่า 1 แผ่นคู่กับจารีกวัดพระ -
เชตุพน บันทึกเล่าเรื่องเจ้าท่าเมืองน่านแจ้งให้เชิญพระธาตุมาถวาย เล่าถึงพิธี
ต้อนรับพระธาตุ การฉลองการบรรจุพระธาตุ การอุทิศส่วนกุศล

จารึกเมืองจันทบุรี เป็นจารึกแจ้งการที่เจ้าพระยาพระคลังซึ่งต่อมาดำรง
พระยศเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ดำเนินการสร้าง
เมืองจันทบุรีใหม่ ที่เนินวงเมื่อ พ.ศ.2377 รวมทั้งการสร้างป้อมที่ปากน้ำแหลมสิงห์
และสร้างวัดโยธานิมิตรด้วย⁽¹⁾

(1) เอนก บุญภักดี และประยูร เอี่ยมศิริ, บันทึกเรื่องโบราณคดีเมือง
จันทบุรีบางเรื่อง, (พิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพพันเอก(พิเศษ)
อุทัย จันทรังษี ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวรวิหาร, กรกฎาคม 2522)
หน้า 31 - 34.

จากรายละเอียดและจำนวนจารึกรุ่นหลังปี พ.ศ. 2000 เป็นต้นไป จะเห็นว่าลานนาและอยุธยานิยมทำจารึกกันมาก ขณะที่จารึกสุโขทัยแทบจะหยุดชงักโดยสิ้นเชิง จะมีบ้างก็เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากผลทางด้านการเมือง กล่าวคือสุโขทัยต้องรวมกับอยุธยาอย่างเด็ดขาดในปี พ.ศ. 1981⁽¹⁾ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา การลดฐานะลงเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา ประกอบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ⁽²⁾ ทำให้สุโขทัยฟื้นตัวไม่ได้อีก ศูนย์กลางของชนชาติไทยจึงเคลื่อนย้ายจากสุโขทัยไปยังอยุธยา ตั้งแต่นั้นมาเราไม่พบจารึกสุโขทัยจารึกเรื่องราวของกษัตริย์สภาพของบ้านเมือง หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองอีก เพราะ สำนักทางประวัติศาสตร์ของชาวสุโขทัยซึ่งผูกพันอยู่กับความรุ่งเรืองและความชื่นชมในบ้านเมืองของตนถูกทำลายไปพร้อมกับความสิ้นหวังและความภาคภูมิใจ การพ่ายแพ้ต่ออาณาจักรอยุธยามีใจเรื่องที่จะนำมาจารึกไว้เป็นหลักฐาน จารึกรุ่นหลัง ๆ ของสุโขทัยจึงละเว้นเรื่องราวทางการเมืองโดยสิ้นเชิง คงมีแต่สามัญชนจัดทำจารึกขึ้นเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาเท่านั้น ขณะเดียวกัน จารึกลานนาไทยและอยุธยา ไม่ได้รับความนิยมในการบันทึกเหตุการณ์มากนัก จารึกลานนาแทบทุกหลักจัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ทางด้านพิธีกรรมในศาสนา หรือเพื่อกำกับสิ่งก่อสร้างทางศาสนาเท่านั้น เช่น จารึกวัดหนองขวาง จารึกวัดคอนคราม จารึกวัดป่าใหญ่ จารึกวัดศรีโคมคำ จารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง จารึกวัดแคนเมือง เป็นต้น

(1) ปี 1981 เป็นปีสวรรคตของพระมหาธรรมราชาที่ 4 กษัตริย์องค์สุดท้ายของสุโขทัยตามข้อสันนิษฐานของ ดร. ประเสริฐ ณ นคร "ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย" ใน ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ(ไม้)เค็ม, หน้า 71.

(2) คุรายละเอียดใน ไพฑูรย์ สายสว่าง, "เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย" ใน รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย, (จัดพิมพ์โดยศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521)

จารึกเหล่านี้ล้วนกล่าวถึงการทำบุญสร้างวัด การถวายนามอุทิศสิ่งของสัตว์เลี้ยงและผู้คนให้เป็นข้าพระ กวядุคประสงค์เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว และสำหรับตัวผู้ทำบุญเอง เพื่อจะได้พบพระพุทธเจ้าในโลกหน้า พร้อมกับคำสาปแช่งอย่างฉกรรจ์สำหรับผู้ล่วงเกินสมบัติของพระหรือของวัดจนकुเหมือนเป็นกรรมเนียมที่จะต้องมีการไถ่โทษการทำความผิดแต่ละครั้ง มีจารึกบางหลักเล่าถึงเรื่องในอดีตบ้าง เช่น จารึกหลักที่ 76 เล่าถึงเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 1839 พญามังราย พญาจำเมือง พญาร่วง ช่วยกันสร้างเมืองเชียงใหม่ และได้สร้างวัดในพุทธศาสนาชื่อวัดเชียงใหม่ขึ้น ปี พ.ศ. 2014 พระเจ้าติโลกราช ได้กอบเจดีย์ควยหินแดงขึ้น ตอนท้ายบันทึกว่ากษัตริย์ แต่ละองค์ได้สร้างอะไรให้วัดเมื่อไร เป็นต้น ซึ่งจารึกอยุธยาก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน เช่น จารึกกำกับพระพุทธรูปจำลองซึ่งสมเด็จพระนารายณ์โปรดให้สร้างขึ้น จารึกวัดเทพจันทร์ กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์วัดเทพจันทร์ หรือจารึกวัดมหาธาตุ กล่าวถึงผู้มีจิตศรัทธาช่วยกันปิดทองพระ ฯลฯ มีจารึกบางหลักไม่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา เช่น คำจารึกที่พระเจ้าเจดีย์ศรีสองรักษ์เมืองคานชาชาว่าควยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระไชยเชษฐา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคคนหุดทำพิธีปักปันเขตแดนกันเมื่อปีวอก โทศก พ.ศ. 2103 จารึกวัดคริสเตียน ประกาศข้อห้ามในการสอนศาสนาคริสต์ ในสมัยพระเจ้าบรมโกศ จารึกหลักที่ 83, 84 จารึกคำปฏิญาณระหว่างหลานกับน้าและพี่กับน้อง หรือจารึกพระราชทานบรรดาศักดิ์หรือสมณศักดิ์ ซึ่งจารึกนลานทอง เป็นต้น

ในแง่ของการจดบันทึกเหตุการณ์ แม้ว่าจารึกเหล่านี้จะคลายความสำคัญลง เหลือความสำคัญเฉพาะศาสนาเท่านั้น แต่ในด้านความงามของภาษาแล้ว ได้วิวัฒนาการไปอย่างมาก ทั้งด้านการใช้คำ กัทพ์ ส่วนวนภาษา การเรียบเรียงเรื่องราวอย่างมีระเบียบ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระมหาษัตริย์เจ้ากรุงศรีสัตนาค สมเด็จพระมหาษัตริย์เจ้ากรุงศรี-
อโยธยยามหาธิลล จึงมีพระราชวงษาสองพระองค์ จึงจากกันนางให้เป็น
พระราชไมตรีโดยบุพประเวณี เพื่อจะสืบเชื้อคือสุริยวงษาและญาติวงษา-
พันธุมีต อุสารัมมาเพื่อจัดให้เป็นบรมสุขสวัสดิ์ เป็นประโยชน์แกสมณ -

พราหมณาจารย์เจ้า ชาวประชาธรรมากรทั้งหลาย ทรูบต่อเทวดนกับอันนี้
เป็นเคาเป็นประธานสาคดีในมหาปคตทีศรีต ในหอมทวยภูเขาลกคูลีลลวด ขอ
จงเป็นเอกสิมาปริมณฑลอันเคียวกัน เกลี้ยงกลมงามมณฑลเทาพงษพันธุ ลูก
เทาหลานเหลน อญาโคชิงขวงลวงคานแคนแสนหญา อญาโคกระทำโลก
เลี้ยวแกกันจนเทาเคียงพระอาทิตย พระจันทรเจ้าตกลงมาอยู่เหนือ แผนคิน
อันนี้เทอญ (1)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจารึกจะได้ปรับปรุงตัวเองในแง่ของภาษาและการ
เรียบเรียงเรื่องราว ตลอดจนวิธีนำเสนออย่างมีระเบียบยิ่งขึ้น แต่ในฐานะของ
งานเขียนทางประวัติศาสตร์จารึกก็ลดความสำคัญลงไปมาก ด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเอื้ออำนวยของสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจและ
สังคม อาณาจักรไทยต่าง ๆ ซึ่งเติบโตมาเกือบพร้อม ๆ กัน เช่น ลานนาไทย
และอยุธยา สามารถตั้งหลักแหล่งได้แล้วอย่างมั่นคงมีรูปแบบการปกครองและระบบ
เศรษฐกิจซึ่งคงตัวในขณะที่อาณาจักรซึ่งปรับตัวไม่ทัน เช่น สุโขทัยต้องเสื่อมลง
ลานนาไทยตรงกับสมัยของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจมากที่สุด
พระองค์หนึ่งของลานนา อยุธยาอยู่ในสมัยของพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเป็นสมัยที่
รุ่งเรืองที่สุดของอยุธยาตอนต้น สงครามระหว่างสองอาณาจักรในบางครั้งไม่มีผล
ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอลงอย่างจริงจัง ความรุ่งโรจน์ของอาณาจักรดังกล่าวมีผลใน
ด้านความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (2) ประกอบกับพุทธศาสนามีอิทธิพลครอบงำต่อชีวิต
จิตใจและความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างมาก กิจกรรมในชีวิตประจำวันล้วน

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ชุมนุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค 1, หน้า 2.

(2) เมื่อพิจารณาจากทรัพย์สินสมบัติ สิ่งของเครื่องใช้และจำนวนผู้คนซึ่ง
กลับนำไปหักจากจารึกรุ่นนี้แล้วจะเห็นว่า เป็นสังคมซึ่งมั่งคั่งและมีความเจริญสูงพอ
สมควร.

เกี่ยวกับศาสนา แม้แต่ทางฝ่ายปกครองเองก็ต้องยอมรับความสำคัญของศาสนา การทำบุญกุศลอันเป็นผลเลิศสุดซึ่งอาจกระทำได้โดยการสร้างปฏิสังขรณ์วัด เจดีย์ สร้างพระพุทธรูป ศิลปวัตถุใด ๆ ทางศาสนา การกัลปนาอุทิศทรัพย์เงินทองแก่ วัด เป็นกิจกรรมเดียวในสังคมที่ได้รับความนิยมที่สุด ความเชื่อในเรื่องโลกหน้าไม่ ทำให้ประชาชนมีโอกาสเลือกกระทำสิ่งอื่นได้มากนักนอกจากการทำบุญ ประชาชน กลุ่มหนึ่งซึ่งมีอำนาจมากขึ้นในทางเศรษฐกิจจึงนิยมใช้จ่ายทรัพย์สินไปเพื่อกิจกรรมทาง ศาสนาซึ่งส่วนใหญ่จะกระทำภายใต้การนำของขุนนางหรือพระหรือราชสำนัก และ นิยมทำจาริกไว้เป็นหลักฐานเพื่อประกาศให้คนทั่วไปตลอดจนเทวดาอารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหลายได้รับรู้ ขณะเดียวกันก็เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ตนนับถือและล่วงลับไปแล้ว ด้วย จาริกส่วนใหญ่จึงออกมาในรูปของเอกสารกำกับกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินของวัด และ แทบจะไม่มี ความหมายในแง่ของการจดบันทึกเหตุการณ์เลย นอกจากมีค่าในฐานะ เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เช่น จาริกหลักที่ 73 วัดสุวรรณารามจำปาศุภพ กล่าวถึงพระมหาเทวี ผู้เป็นย่าให้ หมั้นหมอสุมเมธานำพระพุทธรูปองค์หนึ่งมาประดิษฐานที่วัดนี้ ต่อมาผู้มีใจบุญเห็นว่าวัด เก่าจึงช่วยกันบูรณะกล่าวถึงบุคคลต่าง ๆ ที่ร่วมกันทำบุญหรือจาริกหลักที่ 87 จาริกจังหวัดเชียงใหม่ เล่าเรื่องพันธุภิกษิต และเจ้าแม่สาวค้าร้อยถวายเป็นวัดในเมืองเชียงใหม่ให้พระเจ้าแผ่นดินหรือจาริกหลักที่ 99 จาริกวัดหนองกวาง เล่า ถึงการสร้างวัดหนองกวางของเจ้าหมื่นมหา เป็นต้น การจดบันทึกเรื่องราวด้วย วิธีการจาริกจึงค่อย ๆ เสื่อมไป

2. วิวัฒนาการของภาษาซึ่งประณีตขึ้น การแสดงออกของความคิดที่ ซับซ้อน ส่วนวน ลีลา การนิยมการเปรียบเทียบอย่างไพเราะ ตลอดจนศัพท์ และอื่น ๆ ทำให้เนื้อหาของจาริกยืดยาวขึ้นโดยปริยาย ดังจะสังเกตได้จากจาริก รุ่นหลัง ๆ มีขนาดสูงใหญ่กว่าจาริกรุ่นก่อน ๆ เพราะการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน ศาสนาและพระมหากษัตริย์จะต้องใช้ภาษาเฉพาะ และประดับประดาเป็นพิเศษ การจาริกลงบนหินหรือวัสดุอื่นที่คงทนย่อมไม่สะดวกเพราะต้องใช้แรงงานและเวลา

มาก ประกอบกับมีวิวัฒนาการในเรื่องวัสดุและวิธีเขียนซึ่งสะดวกกว่าการจารึกคือ การจารลงบนใบลาน การบันทึกเรื่องราวลงบนหินและวัสดุที่คงทนจึงได้รับความนิยมไป นอกจากนี้ในกรณีที่ต้องการใช้เป็นหลักฐานหรือเอกสารกำกับศิลปวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างในศาสนา

3. การขยายตัวของอาณาจักรซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้รูปแบบการปกครองเปลี่ยนไประบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกหรือระบบเจ้าปกครองข้าแบบทววม ๆ สมัยสุโขทัยยุคหลัง ใช้ไม่ได้กับอาณาจักรยิ่งใหญ่อย่างอยุธยาหรือลพบุรีไทย ซึ่งกำลังขยายตัวเต็มที่การปกครองระบบใหม่ที่น่าสนใจส่งเสริมอำนาจของกษัตริย์อย่างมากมาย จนกระทั่งกษัตริย์กลายเป็นสมมุติเทพ ทุกสิ่งเกี่ยวกับกษัตริย์ล้วนละเมียดได้ ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ส่งเสริมอำนาจของกษัตริย์จะถูกสร้างขึ้นอย่างมั่นคง ราชสำนักจึงกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญยิ่ง การจดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับราชสำนักโดยเฉพาะเป็นสิ่งจำเป็นโดยมีระบบที่รัดกุม เช่น การจดจดหมายเหตุโทร ปุ่มต่าง ๆ จดหมายเหตุบันทึกประจำวัน ฯลฯ ซึ่งการจดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ลงไว้ในแผ่นหินย่อมเป็นการยุ่งยากและไม่สะดวกต่อการเก็บรักษา จึงต้องมีการเปลี่ยนวัสดุและวิธีการเขียนใหม่ ทำให้การบันทึกเรื่องราวลงบนแผ่นหินถูกละเลยและคลายความนิยมไป

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏจารึก 1 หลักซึ่งจารึกขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ครั้นสร้างวัดพระเชตุพน อยู่ในวิหารทิศพระโลกนาถมุขหลัง ในจารึกอธิบายถึงมูลเหตุการสร้างวัด ตลอดจนการก่อสร้างอย่างละเอียด เช่น วัสดุที่ใช้ ขนาด ลักษณะ การฉลองวัด และจบด้วยความปรารภของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในการสร้างวัดครั้งนี้ การเล่าเรื่องเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยภาษาซึ่งงดงามอย่างยิ่ง ดังนี้

ซึ่งทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งนี้ ไซ้พระทัยจะปรารภนาสมบัติบรมจักรจุลจักรท้าวพญาสามลราชและสมบัติอินทรพรมหามาไค่ ตั้งพระทัยหมายมั่นพระบรมโพธิญาณในอนาคตกุศลจะริ่สุดตัวไพนพจนจากสังสารทุกข์ แล การพระราชกุศลทั้งนี้ ขออุทิศให้แก่เทพยเจ้าในอนันตจักรวาล แลเทพเจ้า

ในอภิมหาพรแลโสฬัสมหาพรหม อากาศเทวดา พฤษยาเทวดา ภูมเทวดาอารักษ์
เทวดาหลกษัตราธิราช พระราชวงษานุวงษ เสนาพฤษยามาศย ราชบุโรหิต-
สมณชีพรามณ อนุประชารามฤทิวสกลราชอาณาจักร ในมณฑลทวีป จง
อนุโมทนาเอาสวนพระราชาฤทศนี้ให้เป็นจากภิกิริสวัสดิ์ที่มายุศม์ ะ(1)

และยังพบแผนหินแปลาคูกับจารึกวัดพระเชตุพนอีก 1 หลัก สันนิษฐานว่าต้องการ
ทำไว้เพื่อจารึกเรื่องราวด้วยพระบรมชาตุมาแต่เมืองน่าน ซึ่งแต่งไว้ก่อนสวรรคต
10 เดือน แต่ยังไม่ได้จารึกลงบนแผ่นศิลา ในสำเนาจารึกซึ่งแต่งไว้เวลานั้นเล่าถึง
เรื่องเจ้าฟ้าเมืองน่าน เชิญพระชาตุซึ่งแสดงปาฏิหารย์มาถวาย พิธีต้อนรับ -
พระชาตุ การฉลอง การบรรจุพระชาตุ การถวายกัลปนาพระชาตุ อุทิศส่วน
พระราชฤทศใหญ่ศรีมหาสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ทั้งผู้บรรจุพระบรมชาตุ และทั่วไป
แก่สรรพสัตว์ในอนันตจักรวาท นอกจากนี้มีจารึกจันทบุรีแจ้งการสร้างเมืองจันทบุรี
ใหม่ การสร้างป้อมที่ปากน้ำแหลมสิงห์และการสร้างวัดโยชานิมิตร

ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดให้จารึกความรู้ต่าง ๆ ไว้ในวัดพระเชตุพน
การจารึกทำคามศาลาราย ระเบียบ แผนผังต่างหวางพระอุโบสถ เสาผนัง
หน้าต่างวิหารพระนอน ฯลฯ เพื่อเป็นความรู้แก่บุคคลทั่วไป และมีให้ความรู้ชั้น
สูงุหลาย การจารึกแบ่งจารึกเป็นหมวด ๆ ดังนี้

1. หมวดพุทธศาสนา - เล่าเรื่องชาดกต่าง ๆ
2. หมวดวรรณคดี - จารึกเรื่องนารายณ์ 10 ปาง เบื้องต้น
รามเกียรติ์ จารึกเรื่อง 12 เหลี่ยม
3. หมวดทำเนียบ - เกี่ยวกับทำเนียบสมณศักดิ์
- ทำเนียบหัวเมืองขึ้นกรุงสยาม
4. หมวดประเพณี - เรื่องเมืองมอญกวนชาวทิพย์
- เรื่องมหาสงครามต์ ฯลฯ
5. หมวดประวัติวัด

(1) ตำนานพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. หน้า 7 - 8.

6. หมวดวรรณคดี - คำราชนิพนธ์วรรณคดี
 - คำราชนิพนธ์มาตราพฤติ
 - คำราเพลงยาวกลบท
 - โคลงภาพรามเกียรติ์
7. หมวดสุภาษิต - กฤษณาสอนน้อง
 - พาสีสอนน้อง
 - โคลงโลกนิติ
 - สุภาษิตพระร่วง
8. หมวดอนามัย - โคลงภาพฤมีคัตตน
 - ฉันทโศภิธาทว
9. หมวดทำเนียบ - จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา

ซึ่งหลังจากนั้นมาจารึกก็ถูกความนิยมไปโดยสิ้นเชิง

หน้าที่ของจารึก

อาจจะพิจารณาได้ตามเนื้อหาและเป้าหมายในการจัดทำจารึก ดังนี้

1. เป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ แม้ว่าจะขาดลักษณะที่สำคัญ ๆ ของการเขียนประวัติศาสตร์ซึ่งยอมรับกันในปัจจุบันคือ เป็นการบันทึกซึ่งไม่ได้เกิดจากการพินิจ รวบรวมค้นคว้าตรวจสอบอธิบาย หรือคิดอย่างมีเหตุผลและมีระเบียบสำหรับสิ่งซึ่งบันทึกลงไว้ เพราะสำนักทางประวัติศาสตร์ของคนในสมัยนั้นยังไม่กว้างขวางพอที่จะจัดระเบียบวิธีวิจัยที่มีประสิทธิภาพ หรือคำนึงถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งอดีตอย่างมีระบบ แต่อย่างน้อยเนื้อหาของจารึกส่วนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น จารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงประวัติของพ่อขุนรามคำแหงและราชตระกูล สภาพความเป็นอยู่ของสังคม จารึกหลักที่ 2 กล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรศรีศรีท้าวและราชตระกูล การเดินทางไปจารึกแสวงบุญในดินแดนต่าง ๆ จารึกหลักที่ 3 เกี่ยวกับการประดิษฐานพระธาตุของพระเจ้าลิไทย และคำทำนายอนาคตตามความเชื่อในพุทธศาสนา ฯลฯ ก็แสดงถึงความโน้มเอียงหรือฝังใฝ่ต้องการรู้เห็น และ

สนใจเกี่ยวกับอดีตและเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในชุมชนของตนเองอย่างง่าย ๆ โดยจำกัดความสนใจอยู่เฉพาะสถาบันหลักในสังคมคือ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ซึ่งก็เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการของสังคม การตระหนักถึงความสำคัญของการกระทำของมนุษย์ในช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกันในค่านิยมใดค่านิยมหนึ่ง เป็นสำนึกพื้นฐานในการเขียนจารึก ส่วนหนึ่งของจารึกจึงถูกเขียนขึ้นด้วยแรงคล้ำใจดังกล่าวยังเกิดเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์อย่างหายาก ๆ ขึ้น

2. หน้าที่ทางด้านการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับจารึกสุโขทัย จารึกถูกจัดทำขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองอย่างเด่นชัดในค่านิยมของเนื้อหาไม่ว่าจารึกนั้น ๆ จะจัดทำขึ้นโดยกษัตริย์เองหรือโดยผู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับกษัตริย์ เช่น พระมหาสามีสังฆราช จัดทำจารึกหลักที่ 6 ขึ้นเพื่อสรรเสริญการเสด็จออกผนวชของพระเจ้าลิไทย จารึกหลักที่ 12 พระสังฆนายกชื่อสิริสุขเมธังกรสร้างพระพุทธรูปโดยพระราชอนุเคราะห์ของพระมหาธรรมราชาที่ 2 จารึกหลักที่ 46 สมเด็จพระราชชนนีศรีบรมราชมาดา สร้างวัดชื่อศรีพิจิตรกิริยาศิลยาราม จารึกหลักที่ 93 กล่าวถึงการทำบุญของพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์หรือ จารึกหลักที่ 49 นายอินทสรศักดิ์ขอที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดินเพื่อสร้างวัดถวาย ฯลฯ จารึกเหล่านี้นอกจากจะเล่าถึงการทำบุญโดยปกติแล้ว เนื้อหาบางส่วนยังมุ่งเทอศพระเกียรติกษัตริย์อย่างสูง ซึ่งอาจจะตรงกับลักษณะของการ "หาเสียง" ซึ่งอาจเป็นการพยายามหาความชอบธรรมทางการเมืองวิธีหนึ่งของกษัตริย์ ดังปรากฏว่าจารึกส่วนใหญ่ในสมัยพระเจ้าลิไทยมุ่งสรรเสริญพระองค์อย่างจริงจัง ทั้งนี้ เพราะการสืบทอดอำนาจของสุโขทัยนั้นเป็นการสืบทอดและก่อนที่พระเจ้าลิไทยจะขึ้นเสวยราชย์พระองค์ได้ใช้ "ขวานประหารศัตรูทั้งหลาย" ซึ่งยังทราบไม่ได้ว่าเป็นใคร การกระทำของพระองค์อาจเป็นความรู้สึกของคนทั่วไป เพราะคนสมัยนั้นค่อนข้างมีสำนึกเกี่ยวกับบาป - บุญสูง พระองค์จึงต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ให้ปรากฏ จารึกแทบทุกหลักสมัยของพระองค์และผู้สืบเชื้อสายของพระองค์จึงต้อง

ย้ำ ความชอบธรรมในคำสายเลือด ด้วยการเน้นว่าเป็นลูกใครหลานใคร และแสดงพระปรีชาสามารถอย่างใหญ่หลวงในทุก ๆ คำที่กษัตริย์ควรจะเป็น โดยเน้นกิจกรรมทางศาสนา สร้างภาพพจน์ที่ดีขึ้นมาใหม่ และสำหรับจารึกหลักที่ 2 ซึ่งเขียนโดยพระมหาเถรศรีศรีท้าว แห่งราชวงศ์พอขุนเฒ่าเมืองไค้เล่าเรื่องราวในอดีตเกี่ยวกับการกำเนิดราชวงศ์พอขุนศรีอินทราทิตย์ และการเข้ามีอำนาจของพระองค์ในสุโขทัย โดยแสดงว่าพอขุนเฒ่าเป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการนี้ ชวนให้เข้าใจว่าเป็นการพยายามเรียกร้องหรือประกาศสิทธิทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งของท่านหรือไม่ นอกจากเป็นการหาความชอบธรรมทางด้านการเมืองแล้ว จารึกส่วนองค์พระมหากษัตริย์บางหลักยังอาจพิจารณาได้ในแง่ของความต้องการหาเสถียรภาพในการปกครองในระบบราชาธิปไตย อำนาจของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นที่รวมของอำนาจรัฐจะคงอยู่ไม่ได้หากไม่ได้การยอมรับและสนับสนุนจากประชาชน ข้าราชการและหัวเมืองอื่น ๆ ทั้งในและนอกพระราชอำนาจ จารึกหลักที่ 40, 45 และ 64 ซึ่งเป็นจารึกการกระทำสัตย์สาบานว่าจะไม่ทำอันตรายกันระหว่างกษัตริย์สุโขทัยกับกษัตริย์อยุธยา และกษัตริย์สุโขทัยกับกษัตริย์เมืองน่าน อาจพิจารณาได้ว่าเป็นการพยายามหาเสถียรภาพทางการเมืองภายนอกอาณาจักรของกษัตริย์สุโขทัย การกล่าวอ้างถึงพระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตร และพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ทั้งทางด้านศาสนาและการรบ อาจจัดเป็นการหาความมั่นคงทางการเมืองภายในอาณาจักรเอง เพราะนิยมกันในยุคนี้ว่า "เป็นเจ้าเป็นขุนนั้นด้วยกำลัง ราชชอบด้วยทศพิธราชธรรม"⁽¹⁾ โดยเฉพาะความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์นั้นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายของพระสิริสุเมธังกรขอให้ "พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายจงรักษาแผ่นดินทั้งสิ้นโดยธรรมเถิด"⁽²⁾ แม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงอำนาจสูงสุดในการปกครอง แต่

(1) จารึกหลักที่ 3, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 68.

(2) จารึกหลักที่ 12, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 142.

พระองค์อาจถูกตัดสินโดยทรงธรรมหรือไม่ทรงธรรมได้ การเผยแพร่พระราชกรณียกิจ จึงเป็นนโยบายและเป็นความจำเป็นอันหนึ่งที่จะต้องกระทำ จารึกหลาย ๆ หลัก แม้จะเจตนากระทำขึ้นเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมทางศาสนาจึงมักแทรกข้อความ สรรเสริญกษัตริย์ด้วย และมักจัดทำขึ้นหลาย ๆ หลักเพื่อให้เป็นที่แพร่หลาย นอกจากเป็นการพยายามสร้างความชอบธรรมและสร้างเสถียรภาพทางการเมืองของ กษัตริย์แล้วจารึกยังมีหน้าที่เป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย เช่น จารึกหลักที่ 1, 3 และ 5 ทำหน้าที่เป็นหลักที่ไข่ปกครองอย่างกว้าง ๆ ในหลายลักษณะ เช่น คำนการปกครอง คานที่ดิน คานมรดก คานการพิจารณาความโดยยึดถือเป็น "จารีต" เพราะในระยะแรกไม่มีกฎหมายเขียนและกฎหมายที่รัดกุมแน่นอน หรือ จารึกหลักที่ 38 เป็นจารึกว่าด้วยกฎหมายลักษณะโจรโดยเฉพาะ เป็นต้น

นอกจากจะมีหน้าที่ทางคานการเมืองแล้ว จารึกยังมี "ความหมาย" ในฐานะของเครื่องแสดงเอกราช อิสรภาพ และอาณาเขตของอาณาจักรด้วย ดังที่ทราบกันแล้วว่าหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง บ้านเมือง "...ชาค...หลายบันหลาย-ทอน" ต่อเมื่อพระเจ้าลิไทยเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วจึงได้รวบรวมอาณาจักรขึ้นใหม่ จารึกซึ่งจัดทำขึ้นในสมัยนี้จะกล่าวถึงอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยไว้ด้วย เช่น จารึกหลักที่ 3, 8 และ 93 เป็นต้น แม้แต่คอนท้ายของจารึกหลักที่ 1 ยังแสดงเมืองต่าง ๆ ในอำนาจของสุโขทัยไว้ด้วย แม้ว่าปัญหาเกี่ยวกับระยะเวลาของจารึกหลักที่ 1 ยังไม่แน่นอน แต่ก็ยอมรับกันว่าเขียนหลังกว่าสองตอนแรกมาก จึงอาจจารึกขึ้นในสมัยนี้ก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามชื่อเมืองเหล่านั้นน่าจะมีความหมายเป็นการประกาศขอบเขตของอาณาจักรเอกราช ซึ่งในจารึกหลักที่ 93 แสดงไว้ชัดเจน ดังนี้

รัฐมณฑลกว้างขวาง ทั้งปราศจากภัยอันตราย และนำมาซึ่งความรุ่งเรือง
รัฐดีมาของพระราชานูทรงบุญฤสมภารพระองค์นั้น เป็นที่รักกันอยู่ว่า ในคาน
ทิศตะวันออก ทรงทำเมืองชอนครไทยเป็นรัฐดีมา คานทิศตะวันออกเฉียงใต้
ทรงทำเมืองวัชชะปุระเป็นรัฐดีมา คานทิศใต้ทรงทำคอนอูย ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำพิงเป็นรัฐดีมา คานทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทรงทำเมืองเชียงทองเป็น

รัฐสีมา คำนึงถึงตะวันตก ทรงทำเมืองนาคนะเป็นรัฐสีมา ที่แยกแม่น้ำยม
เรียกว่า (แควน้อย) ไคทรงสร้างเมืองขึ้นที่นั่น เรียกว่าเมืองลักษ์ อยู่ใน
คานทิกตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นรัฐสีมาในคานทิกเหนือ ทางทำรัฐหนึ่ง
(...ติดต่อขวา) เป็นรัฐสีมา

การประกาศชื่อเมืองเหล่านี้จึงมีความหมายประกาศถึงความเป็นไทยของคนด้วย
เพราะการประกาศความเป็นไทยไม่จำเป็นต้องประกาศออกมาเป็นถ้อยคำตรง ๆ
เสมอไป การกำหนดขอบเขตแน่นอนของอาณาจักร การให้สิทธิแก่ประชาชน การ
ประกาศถึงหลักการปกครอง การมีเสรีภาพประกอบกิจกรรมทางศาสนาอย่างเสรี
การกล่าวเทิดทูนเกียรติยศของกษัตริย์ของคนใด ย่อมหมายถึงความมีเอกราชของรัฐ
นั้น ๆ แล้ว นอกจากนั้นยังโปรดให้สร้างพระพุทธรูปและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาไว้
ตามเมืองต่าง ๆ ในอำนาจโดยมีจารีกรกำกับไว้ด้วย จารีกและสิ่งก่อสร้างเหล่านี้
นอกจากจัดทำขึ้นโดยศรัทธาในทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่เสมือนเอกสารประกาศ
อิสรภาพและกำหนดอาณาเขตของราชอาณาจักรด้วย

3. หน้าที่ทางคานศาสนา จารีกรุ่นหลังปี พ.ศ. 1900 เป็นต้นมาได้
แสดงหน้าที่ทางคานศาสนา เป็นสองคาน คือ คานพิธีกรรมและคานการสืบทอด
ศาสนา ในคานการสืบทอดศาสนาอาจเป็นการปลูกฝังความคิดทางศาสนาสรเสรี
พระบรมศาสดาพระบรมธาตุ หรือชักชวนให้คนเร่งทำบุญ เช่น "...ประคิษฐาน
ศิลาจารึกนี้เพื่อให้คน...งาม บุญบาปรับทำบุญ...มีประมาณทุกคนเลยแผ่นดิน...
ดังนี้ เวลานี้มีเหตุการณ์บุญกรรมต่าง ๆ คราวก่อนเรายังไม่เคยเห็น ดังนี้"(1)
หรือจารึกบางหลัก มีลักษณะเป็นการเล่าพุทธประวัติ เช่น "เมื่อพระนิพพานปาง
กุสินารนคร แดลงฝูงชลีนาสรพ นังบริวารแดลง ทั้งพระอารยก็สสพมาทูลฝ่าตีน
พระเป็นเจ้าอันชำแรกออกจากโลงทอง แดลงทั้งขุนมัลลราชสีคนมากระทำบูชา
ประคิษฐานทั้งสี่มากระลาอุโบสถ"(2)

(1) จารึกหลักที่ 4, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 85.

(2) จารึกหลักที่ 7, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 106.

และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจารึกว่าด้วยเรื่องชาคกต่าง ๆ ในชาคก 500 ชาติ ที่ ประทับไว้ในเจดีย์วัดศรีชุม ประกอบด้วยจารึกเรื่องชาคก 52 เรื่อง ซึ่งแสดง ถึงการใช้จารึกในแง่ของการรักษาชาคกไว้มิให้สูญหาย อันเป็นการพยายามสืบทอด ศาสนาอิกวีธีหนึ่ง

ในแง่ของพิธีกรรม การจารึกเป็นการประกาศถึงบุญที่ตนได้กระทำไป แล้ว (1) ซึ่งอาจประกาศให้แก่คนทั่ว ๆ ไป หรือคนรุ่นหลังใคร่รับรู้เพื่อร่วม อนุโมทนาด้วย และขณะเดียวกันก็เป็นการประกาศให้ภูตผี เทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือผู้ดวงลับซึ่งตั้งใจอุทิศส่วนบุญไปให้ได้รับ รู้ เพื่อบรรลุประโยชน์ซึ่งผู้เป็นเจ้าของจารึกได้ตั้งความปรารถนาไว้ ด้วยความ เชื่อที่ว่าผู้จะคลมบันกาลให้ความปรารถนาเป็นจริงได้คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น เพราะมีจารึกหลายหลักที่แสดงหน้าที่ในแง่ของการประกาศบุญกุศลต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ ไม่ได้จัดทำขึ้นเพื่อให้อ่าน เช่น จารึกลานทองคำ ซึ่งจารึกแล้วฝังไว้ในกรุ จารึกหลักที่ 65 เล่าเรื่องการสร้างวัดชื่อเวฬุวัน แล้วได้ทำจารึกขึ้นคู่กับวัดโดย การฝังไว้ หรือจารึกหลักที่ 68 เล่าเรื่องพระมหาเทวีให้ทองสักโก (2) มาใส่ เป็นยอดเจดีย์ แล้วให้จารึกกำกับฝังไว้เป็นหลักฐาน เป็นต้น จารึกเหล่านี้แทบ ทุกหลักจะมีควงกำกับอยู่ด้วย จารึกจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในศาสนา อย่างแยกไม่ออก

สำหรับคำสบถสาบานหรือคำสาปแช่งฉกาจฉกรรจ์ ซึ่งมักจารึกไว้ตอน ท้ายเพื่อห้ามมิให้ผู้ใดเบียดเบียนทรัพย์สินของวัดนั้น ก็อาจมองได้ในแง่ของการมุ่ง ผลทางค่านพิธีกรรม เช่นกัน เพราะคนไทยมีความเชื่อในเรื่องตัวอักษรหรืออักขระ

(1) นิธิ เอียวศรีวงศ์, "เอกสารประกอบการสัมมนาการเมืองและสภาพ สังคมสมัยสุโขทัย", หน้า 6.

(2) ทองสักโก หมายถึงทองเหลืองที่ทำเป็นแผ่น

ต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีมนต์ขลังเป็นสัญลักษณ์ของความรู้และเวทย์มนต์ ซึ่งอาจให้ผลดีร้ายได้ โดยเฉพาะการจารึกไว้ในศิลาหรือวัสดุทองทนอื่น ๆ ยิ่งเวลาล่วงนานเขายิ่งกลายเป็นของขลัง และแม้ผู้เป็นเจ้าของคำสาปแช่งจะสิ้นชีวิตไปแล้วก็ตาม แต่คำสาปแช่งนั้นจะคงอยู่และมีผลต่อไป เช่น

อันบุรุษวิญญูและเทวดาทั้งปวงและให้สิ่งหารผู้ตายชีวิตเอาบุคคลซึ่งคิดอาวุ่นจะ ยักยายจะขอเอาของพระไปและให้พินจากขุาพระ พระกัลปนาอุทิศไว้ทั้งนี้ อยาให้บุคคลผู้นั้นพบพระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้าเลย ในทก นรกหมกไหม้อยู่ในมหาเวจีแสนกัลปอนันตชาติเกิด อันบาปกรรมอันหนักซึ่งบุคคล ทั้งปวงไคกระทำให้ตุมาคมาตุมาคโลหิตมาทสังฆเภทให้บุคคลซึ่งจะขอของพระ ไปแล้วนั้นให้ทนทุกขเวทนา โหดลคมหาเถรเทวดัตทุก ๆ ชาติเกิด⁽¹⁾

หรือในจารึกหลักที่ 40 ตอนท้ายได้สาปแช่งผู้ผิดคำสาบานไว้ดังนี้

...จงกระทำสรรพโทษดังกล่าวนั้นไซ้จริง... (สรรพ) โทษานทรายในตน ยลปรัตยักษพันตา อยาไคเป็นทาวเป็น(พระยา) เมื่อหนากายเมื่อไปใน ปุรโลกกัถี, หนทางทุรคฤถี, อันเป็นตน...แกเรา อันวาษาปทั้งหลาย อัน ทานหมายยงพิน เป็นตนวาบุญ... (หนี้) กหนา จึงมีแคะเรา อนึ่งโสถ หนทางสาธุสัตบุรุษทั้งหลาย(ไป) พบไม่เห็น...⁽²⁾

4. หน้าที่เป็นเอกสารกรรมสิทธิ์ ในการทำบุญกัลปนาอุทิศสิ่งของให้วัด จะปรากฏจารึกบัญชีรายชื่อทรัพย์สินสมบัติ เรือกสวน ไร่นา สัตว์เลี้ยง ตลอดจน คนกำกับไว้เพื่อเป็นหลักฐานอย่างชัดเจน ประกาศความมีหน้ามีตาของผู้ทำบุญและ เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดกรรมสิทธิ์เหล่านั้น เพราะมีการจารึกกันอย่างละเอียด เช่น

...มีใจสบรรชาหนักหนา เอาสร้อยทองแถวหนึ่ง ตีพอกพระเจ้าแล้วมา กระทำณกาส เย็บผาสนับเชิงอาธารกับควยพิศสวดกรรม แต่งที่นั่งพระเจ้า

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 38 - 39.

(2) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 45 - 46.

จรามขันอันหนึ่ง พุกอันหนึ่ง หมอนอันหนึ่ง บังจันอันหนึ่ง เต่าปูลูอันหนึ่ง
 ประทีป คีนเทียน ประชูป กระจัง ไหคินไสคอกไม้ไผ่ คนเรือนหนึ่งแดง
 หุงจิ้งหิ้นพระเจ้า พาหุคหนึ่ง ไหซาสองเรือนตีขำเรือแก่พระเจ้า... (1)

แม่แต่ชื่อคนซึ่งถวายเป็นข้าพระก็ต้องจารึกไว้เป็นหลักฐาน ห้ามเกณฑ์คนเหล่านี้ไปใช้
 งานซึ่งก่งมุงทำไว้เป็นหลักฐานแสดงกับทางราชการโดยเฉพาะ เช่น

... ขางอุณสุวรรณแก้ว 1 กับคนครบ เขามีเท่าใดก็ดี พระราชทานทั้งมวล
 ฝูงนี้สมเด็จบพิตรมหาราชาทั้งสองพระองค์ปลงพระราชอาญาไว้ว่าดังนี้ นา
 และคนทั้งปวงฝูงนี้ จงไว้ให้เป็นอุปการรักษาระชมนนุเทียร ให้เสถียรสืบ
 สายไฟ ไครอยากดื้อเกล้าเอาใส่เวียงงานการเมืองไซสอยไพมา แมนทาว
 พระยาในอนาคตกาลคือ ลูกหลานเหลนอันเป็นราชปริมปราคาก็ดี จงมี
 พระราชหฤทัยใส่สุทธินพุทธศาสนา (2)

5. จารึกทำหน้าที่เป็นประกาศห้าม เป็นสื่อบันทึก เรื่องราว ข่าว
 ความรู้ต่าง ๆ ในสังคมระหว่างรัฐต่อบุคคล และระหว่างรัฐต่อรัฐ เพราะจารึก
 เกือบจะเป็นวิธีให้ความรู้เกี่ยวกับวันเวลา เรื่องราวกิจกรรมต่าง ๆ ภายในสังคม
 และนอกสังคมวิธีเดียวที่มีอยู่สมัยนั้น จารึกหลักที่ 1, 2, 3, 4, 5, 13, 38, 64,
 93 และหลักอื่น ๆ แทบทุกหลักที่จัดทำโดยกษัตริย์หรือโดยพระบรมราชานุมัติ ทำ
 หน้าที่เป็นสื่อแสดงเรื่องราวข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ระหว่างรัฐต่อบุคคลไคอย่าง
 คือ การเล่าถึงพระราชกรณียกิจ เช่น การเสด็จออกผนวช การเสด็จไปบูชา
 พระพุทธรูป การประดิษฐานพระธาตุ ฯลฯ เป็นการประชาสัมพันธ์ด้านการ
 ศาสนาต่อประชาชน ขณะเดียวกันเป็นการแพร่ข่าวสารทางด้านการเมืองด้วยเพราะ
 มีการจารึกชื่อเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไว้ หรือการเสด็จไปบูชาพระพุทธรูป
 ซึ่งทรงสร้างขึ้นเองไคจารึกไว้ว่าทรงนำพลของเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรมาด้วย

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4, หน้า 127 - 128.

(2) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
 วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 189.

ดังนี้

จึงนำพามา มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ชากังราว
สุพรรณภาว นครพระชุม เบื้องใ... เมืองพาน เมือง... เมืองภาค
เมืองสะคา เมืองคุมบาจาย เป็นบริวาร จึงขึ้นมานับพระบาทลักษณะอันตน
หากประคิษฐาน แรกก่อนเห็นจอมเขาสุมนกูฎนี้ จึงจารจาริกอันนี้ไว้อีกโสด (1)

การกล่าวถึงความ เป็นอยู่ วิถีชีวิต และอธิบายสภาพของบ้านเมือง หรือแม่แต่การ
จาริกคำทำนายในศาสนา และโลกทัศน์ ล้วนเป็นการให้ความรู้และรายงานชาว
สารแก่ประชาชน โดยเฉพาะในสังคมซึ่งมีพลเมืองไม่มากนัก และการคมนาคมไม่
สะดวก สิ่งที่ส่อให้เข้าใจเช่นนี้ เพราะการจาริกมักทำไว้หลายหลัก เช่น จาริก
หลักที่ 1 กล่าวถึง จาริกในเมืองขเสียง จาริกในถ้ำชื่อถ้ำพระรามริมฝั่งน้ำ
สัมพาย จาริกในถ้ำรัตนธาร จาริกหลักที่ 5 ก็กล่าวถึงจาริกหลักอื่นในทำนอง
เดียวกัน หรือจาริกหลักที่ 4, 5 และจาริกหลักที่ 2, 11 ซึ่งมีเนื้อความ
เกือบเหมือนกัน เป็นต้น การใช้จาริกให้เป็นผลในทางปฏิบัติอาจทำได้โดยการ
ชุมนุมกันและอ่านสวดกันฟัง โดยครู หรือผู้ที่อ่านออกก็อาจเผยแพร่ต่อผู้อื่น เป็นต้น
เพราะจาริกเหล่านี้มักพบอยู่ในแหล่งที่เป็นศูนย์กลางชุมชน หรือศูนย์กลางของเมือง
นอกจากนี้จาริกหลักที่ 40, 45 และ 64 ซึ่งเป็นการกระทำสัตย์สาบานระหว่าง
กษัตริย์ของสุโขทัยต่อกษัตริย์ของรัฐอื่นคืออยุธยา น่าน เนื้อหาจะกล่าวถึงการเชิญ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นพยานในข้อความซึ่งตกลงกันต่อหน้าพระผู้ใหญ่ และสุดท้ายคือการ
สาปแช่งผู้กระทำผิดคำสาบาน ในแง่นี้จาริกทำหน้าที่เป็นทั้งบันทึกและสัญญาระหว่าง
รัฐ ขณะเดียวกันเป็นคำประกาศต่อประชาชนระหว่างรัฐให้รับรู้ด้วย

(1) สำนักนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์,
วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 118.

ลักษณะทั่วไปของการเขียนประวัติศาสตร์แบบจารึก

1. จารึกคือบันทึกเหตุการณ์ (Events) ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ ศาสนา ประชาชน สงคราม อาณาจักร และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งอย่างกว้าง ๆ และค่อนข้างตรงไป ตรงมา ไม่มีการตีความหรือพยายามเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแง่ของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกัน เรื่องราวที่ได้จากจารึกจึงเป็นเรื่องเล่าที่เกิดจากประสบการณ์ที่เป็นจริงโดยไม่มีการพยายามทำความเข้าใจก่อนบันทึก และจากความรู้สึกเอาใจใส่ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัว ยิ่งกว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือเรื่องประหลาดนิคธรรมชาติที่เกิดขึ้น ดังปรากฏว่าปรากฏการณ์บนท้องฟ้า หรือเหตุการณ์นิคธรรมดามักได้รับการจดบันทึกไว้อย่างถี่ถ้วนในงานเขียนประวัติศาสตร์รุ่นหลัง ๆ เช่น "โคตกถูกตัวหนึ่งแปดเท้า ไก่ฟักไข่ออกตัวหนึ่งเป็นสี่เท้า... ข้าวสางอกเป็นใบ"⁽¹⁾ ฯลฯ⁽¹⁾ ทั้งนี้แสดงว่าความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ของคนในสมัยนั้นเกิดจากการกระทำของมนุษย์ และมีผลกระทบต่อสังคมยิ่งกว่าปรากฏการณ์นิคธรรมชาติเหล่านั้น

2. ในเรื่องของกาลเวลา เหตุการณ์ (Events) ซึ่งนิยมเขียนกันในงานเขียนประวัติศาสตร์แบบจารึกนี้มักเป็นเหตุการณ์ใกล้ตัวคือ อาจเป็นเรื่องปัจจุบันหรืออดีตอันใกล้ แต่จะไม่ย้อนไปไกลในอดีตอย่างที่นิยมในการเขียนตำนาน เพราะการมองเรื่องกาลเวลาของผู้เขียนจารึกและตำนานต่างกัน ในการเขียนตำนานนั้นผู้เขียนตำนานแสดงให้เห็นว่ากาลเวลาแบ่งเป็น อดีต ปัจจุบัน และอนาคต และสามส่วนของกาลเวลานี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น แต่กาลเวลาในความเข้าใจของผู้เขียนจารึกค่อนข้างจะหมายถึงปัจจุบันโดยเฉพาะ อาจจะ

(1) สำนักพิมพ์คลังวิทยา, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2507), หน้า 452.

ย้อนกลับไปถึงเรื่องราวในอดีตไกล ๆ บ้าง แต่ไม่แสดงว่าอดีตและปัจจุบันสัมพันธ์
 ต่อเนื่องกันอย่างไร จารึกบางหลักอาจกล่าวถึงเวลาในอดีตและอนาคตแสดงความคิด
 เกี่ยวกับกาลเวลาสมัยนั้นไต่บ้าง เช่น จารึกหลักที่ 3 หรือจารึกหลักที่ 7
 แต่เป็นกาลเวลาในส่วนที่เกิดจากความคิดทางศาสนา ซึ่งไม่แสดงความเกี่ยวข้อง
 สัมพันธ์กับกาลเวลาและเหตุการณ์ในอดีตหรือปัจจุบันชัดเจนพอ

3. ลักษณะของอิทธิปาฏิหาริย์และความเชื่อทางศาสนา เริ่มปรากฏให้
 เห็นในการเขียนประวัติศาสตร์แบบจารึกบ้าง ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากการ
 เริ่มนำภาษาของวรรณคดีมาใช้กับการเขียนจารึกทำให้ต้องพลอยรับลักษณะลีลาของ
 วรรณคดีมาใช้ด้วยจนบางครั้งแยกไม่ออก แม้จะไม่ใช้ลักษณะเด่นของการเขียนจารึก
 ก็ตาม แต่ต่อมาได้ตกทอดสู่การเขียนประวัติศาสตร์ แบบตำนานและวิวัฒนาการขึ้น
 อย่างสำคัญจนกลายเป็นลักษณะเด่นไป

การประเมินคุณค่าของจารึกในงานจะเป็นเอกสารชั้นต้น

1. จารึกเป็นการบันทึกเล่าเรื่องราวซึ่งใกล้ตัวผู้เขียน หรือเป็นเรื่อง
 ที่เขียนขึ้นในขณะที่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเพื่อเป็นหลักฐานหรือเอกสารบางประการ
 โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นการบวงสรวงเป็นพิธีกรรมใน
 ศาสนา เป็นการรายงานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงไม่จำเป็นที่จะแต่งเรื่องหรือกล่าวเท็จ
 เนื่องจากจารึกใช้การเล่าเรื่องเป็นการนำเสนอ จึงไม่มีปัญหาในแง่ของการใช้
 เอกสารที่จะต้องตรวจสอบความถูกต้องแน่นอนเพราะส่วนใหญ่เรื่องที่จารึกเป็น
 Personal Knowledge ซึ่งเกิดจากประสบการณ์โดยตรง (Experience)
 ของผู้ประพันธ์ ความไม่ถูกต้องหากจะมีคงเกิดจากเจตนาที่จะ " ละเว้น " หรือ
 " ความลำเอียง " เพราะจากเนื้อหาและน้ำเสียงของจารึกหลาย ๆ หลักแสดงแล้ว
 ว่า ผู้ปกครองสมัยนั้นรู้จักที่จะนำข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาใช้บ้างแล้ว

2. จารึกจัดทำเพียงครั้งเดียวแล้วตกทอดมาถึงปัจจุบัน ไม่มีการคัดลอก
 แก้ไข คัดแปลงชำระใหม่ให้ผิดจากเดิมทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา (ยกเว้นจารึก
 ปalom ซึ่งจัดทำขึ้นภายหลัง) ฉะนั้นในแง่ของเอกสารชั้นต้นแล้ว จารึกจัดเป็น

เอกสารชั้นต้นที่ดีและสมบูรณ์ ไม่ใช่เอกสารกึ่งชั้นต้นอย่างตำนานหรือพงศาวดาร

3. จารึกอาจขาดเสรีภาพในแง่ที่เป็นผลงานของราชการ ซึ่งเกิดจากพระราชโองการหรือพระบรมราชานุมัติ จึงอาจต้องระมัดระวังอยู่บ้าง เพราะเรื่องราวของจารึกจะจำกัดอยู่เฉพาะในส่วนที่ดีของเจ้าของจารึก ความรุ่งเรืองของบ้านเมือง ความสุขของประชาชน การเสนอเรื่องราวจึงอาจไม่รอบคอบ และอาจมีบางส่วนซึ่งลำเอียงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกประการหนึ่ง จารึกทุกหลักเขียนขึ้นด้วยความชื่นชมอดีต และบรรพบุรุษ ความชื่นชมอดีตทำให้การมองภาพเหตุการณ์ขาดความเที่ยงตรงใฝ่ใจอาจมีผลใหญ่อันจารึกในปัจจุบันเข้าใจก็ตีส่วนนั้นผิดไปได้ และเนื่องจากจารึกส่วนใหญ่เกิดจากชนชั้นปกครอง เรื่องราวที่บันทึกไว้จึงค่อนข้างจำกัดเฉพาะกลุ่ม ข้อมูลที่ได้จากจารึกจึงมักเป็นข้อมูลด้านเดียว

4. ปัญหาเรื่องความไม่แน่นอนของจารึกอยู่ที่ความลบเลือนและการชำรุดหักพัง ทำให้เนื้อหาของจารึกที่อ่านได้ในปัจจุบันขาดวัน จารึกบางหลักบางด้านอ่านแทบไม่ได้ใจความ ทั้งผู้เขียนจารึกนิยมละเว้นส่วนละเอียดของเรื่องราวซึ่งเข้าใจกันในสมัยนั้น ทำให้เนื้อหาของจารึกขาดวันยิ่งขึ้น ท่านผู้วิจัยอ่านจารึกที่เขียนชาดุมีน้อย การอ่านจารึกสมัยก่อน ๆ ได้รับความพิสูจน์แล้วว่าไม่ถูกต้องเกือบจะทั้งหมด นักประวัติศาสตร์ผู้ใช้จารึกเป็นหลักฐานชั้นต้นส่วนมากอ่านจารึกเองไม่ได้ จึงใช้จารึกในฐานะเอกสารชั้นต้นได้ไม่เต็มที่ การอ่านจารึกผิดเพียงตัวเดียวอาจทำให้การตีความทางประวัติศาสตร์ผิดพลาดไปอย่างมากมาย เช่น ในจารึกหลักที่ 2 เดิมเคยอ่านว่า "เมื่อก่อนพ่อขุนบางกลางหาวเป็นเจ้าเมืองบางยาง"

ปัจจุบันอ่านใหม่ว่า "เมื่อก่อนพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นไปเมืองบางยาง" ดังนี้ เป็นต้น ความผิดพลาดเนื่องจากความไม่สมบูรณ์ของจารึกนี้ เป็นปัญหาซึ่งยุ่งยากประการหนึ่งของการใช้จารึกเป็นเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์